

Fra kongelig embetsmann til underordnet tjenestemann

Byvaktmesterstillingen i Bergen, Christiania og Trondheim fra 1596 til 1876

Hans Sindre Lothe Rein

HIS350

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Høsten 2018

Fra kongelig embetsmann til underordnet tjenestemann

Byvaktmesterstillingen i Bergen, Christiania og Trondheim fra 1596 til 1876

© Hans Sindre Lothe Rein

2018

Fra kongelig embetsmann til underordnet tjenestemann: byvaktmesterstillingen i Bergen,
Christiania og Trondheim fra 1596 til 1874

<https://bora.uib.no/>

Abstract

This master thesis has its focus on the profession called *byvaktmester* (head of the watchmen) in Bergen, Christiania (Oslo) and Trondheim. The main issue it attempts to explore is: *What was the profession's function, income and status in Bergen, Christiania and Trondheim from 1596 to 1874?* To answer these questions, the three main topics: 1) function, 2) income, and 3) social status, has been analyzed in each of the main chapters and further discussed how the different changes happened over the lapse of time.

Although the profession as head of the watchmen played a pivotal role in the early law enforcement from the 17th to the mid-19th century in Norwegian cities - it has been shown little attention in the research literature. This include police-, urban and other forms of historic research. Therefore, there is little known information about the *byvaktmester* work responsibilities, income and social status.

Through deep research of historic sources, this thesis will cast new light on different aspects of the profession, but also contribute to the Norwegian police- and urban history as well. For instance, the profession in Christiania and Trondheim went from being the leader of the watchmen, to become the cities jail warden in the late 18th century and the beginning of the 19th century. This is an important change, not only for the profession, but also influenced how the watchmen was organized through the 19th century.

This paper shows that the *byvaktmester* profession changed throughout the period of 1596 to 1874. However, the changes did not happen steadily, but were consequences of changes in laws, governance, population increase, inflation and other minor changes in the cities. There were also differences in the three cities that are examined. For instance, in Bergen the *byvaktmester* was mainly dependent on his annual salary, but in Christiania and Trondheim their main income was from "custody money" (*varetektspenger*), a variable income from their supervising of the cities prisoners. Also, the head of the watchmen in Bergen kept his responsibilities over the watchmen until 1874, while in Christiania and Trondheim, he continued as the city jail warden through the most part of the 19th century.

Forord

Prosjektet startet høsten 2016 etter samtale med min veileder, førsteamanuensis Arne Solli. De to årene arbeidet har pågått har uten tvil vært en lærerik prosess, men samtidig til tider svært krevende. Tidligere forskning på byvaktmesteren har vært særdeles mangelfull, og det har derfor vært nødvendig å støtte seg på primærkilder hentet fra arkivene. Jeg bestemte meg på et tidlig tidspunkt å gi en grundig og dokumentert fremstilling av vaktmesteryrket i Bergen, Christiania og Trondheim. Forhåpentligvis vil mine funn om vaktmesteren bidra til norsk by- og politihistorie, og ikke minst vekke interesse blant andre historieinteresserte.

I arbeidet med oppgaven har jeg fått støtte og hjelp fra flere personer. Jeg vil først takke min veileder Arne Solli, som med sin høye faglige kompetanse og gode tilbakemeldinger har vært hjelpsomt i arbeidet med prosjektet. En annen takk går til de ansatte ved Statsarkivene i Bergen, Oslo og i Trondheim, Riksarkivet i Oslo og til slutt byarkivene i Bergen og Oslo. Særlig behjelpelig har rådgiver Anders Nilsen på Bergen byarkiv vært, som blant annet har hentet fram arkivmateriale og sendt relevant kildemateriale på e-post.

En annen takk går også til studentene på seminaret for tidlig moderne tid, som har kommet med gode tilbakemeldinger på utkastene til oppgaven.

Min største takk går min til samboer Mona Maria Løberg, som under hele studietiden har hjulpet meg, vist tålmodighet og hatt troen på meg. De lange dagene med korrekturlesing og anbefalinger til teksten, setter jeg utrolig pris på. Uten deg, ville ikke sluttresultatet vært det samme. Tusen takk!

Bergen, august 2018

Hans Sindre Lothe Rein

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Avgrrensninger og problemstillinger.....	1
1.2	Disposisjon.....	2
1.3	Historisk bakgrunn.....	3
1.4	Tidligere forskning.....	4
1.4.1	Vaktmesteren i byhistoriske fremstillinger.....	5
1.4.2	Vaktmesteren i politihistoriske fremstillinger.....	8
2	Historisk kildemateriale og metode.....	14
2.1	Aviser.....	14
2.2	Lover og reglement.....	15
2.3	Regnskap.....	17
2.4	Folketellinger.....	20
2.5	Skifteprotokoller.....	21
2.6	Kirkebøker.....	22
3	Vaktmesterens funksjoner.....	25
3.1	Vaktmesterens funksjon i Bergen.....	25
3.1.1	Vekterkorpset opprettes - vaktmesterens funksjon utvides.....	28
3.1.2	Funksjonen utvides ytterligere.....	31
3.1.3	Vaktmesterens funksjon spesialiseres.....	33
3.2	Vaktmesteren i Christiania.....	35
3.2.1	Fra byens vaktmester til justisvaktmester.....	38
3.3	Vaktmesterens tidligste funksjon i Trondheim.....	40
3.3.1	Funksjonen utvides.....	40
3.1.2	Rådstuevaktmesteren.....	43
3.4	Oppsummering.....	46
4	Inntekt og status.....	49
4.1	Vaktmesterens inntektskilder.....	49
4.1.1	Årslønn.....	49
4.1.2	Inntekt for oppsyn med byens arrestanter.....	50
4.1.3	Renhold og reparasjon.....	52
4.1.4	Andre inntekter.....	53

4.1.5	Fri bolig og skattefritak	55
4.2	Vaktmesterens utgifter knyttet til arbeidet	55
4.3	Lønnsutvikling	57
4.3.1	Lønnsutvikling i Bergen.....	57
4.3.2	Lønnsutvikling i Christiania.....	61
4.3.3	Lønnsutvikling i Trondheim.....	63
4.3.4	Sammenligning.....	66
4.4	Oppsummering	68
5	Vaktmesterens sosiale status	70
5.1	Vaktmesterne i Bergen: 1659 til 1874.....	70
5.1.1	Vaktmesternes yrkesbakgrunn	71
5.1.2	Konens bakgrunn.....	78
5.1.3	Faddere	82
5.1.4	Titler og politisk status	89
5.1.5	Bosted og husstand.....	91
5.1.6	Begravelse	93
5.2	Oppsummering	95
6	Oppsummering og konklusjon	98
	Kilder og litteratur.....	103
	Trykte historiske kilder	104
	Utrykte historiske kilder.....	111
	Litteratur.....	115
	Digitale ressurser.....	120
	Vedlegg 1. Vaktmesterne i folketellingen fra 1801	121
	Vedlegg 2. Faddere til vaktmesternes barn - folketellingen 1801.....	130
	Vedlegg 3. Vaktmesterne i folketellingen fra 1865	135
	Vedlegg 4. Faddere til vaktmesternes barn - folketellingen 1865.....	143
	Vedlegg 5. Faddere til vaktmesternes barn <i>før</i> han inntok stillingen i Bergen.....	149
	Vedlegg 6. Faddere til vaktmesternes barn <i>når</i> han var i stillingen i Bergen	158
	Vedlegg 7. Hvem vaktmesterne i Bergen var fadder for i perioden 1672-1820	171
	Vedlegg 8. Korte biografier om vaktmesterne i Bergen fra 1624 til 1874.....	177
	Vedlegg 9. Vaktmesterne i Christiania i perioden 1650-1865	187
	Vedlegg 10. Vaktmesterne i Trondheim i perioden 1664-1865.....	189

1 Innledning

I tidlig moderne tid var *byens vaktmester* en sentral figur i de norske kjøpstedene. Tidligere forskning på yrket har vist at han var lederen for vekterkorpset fra 1600- til midten av 1800-tallet, hadde en delaktig rolle i byens politi- og ordensoppsyn om natten og var pålagt enkelte kommunale oppgaver. Utenom dette, vet man lite om vaktmesterens virksomhet i byen. Selv innenfor politihistorieforskningen, hvor ulike aspekter av fortidens orden- og politioppsyn har blitt undersøkt, er vaktmesteren i liten grad nevnt.

Fordi det finnes så få opplysninger om vaktmesteryrket, har det vært ønskelig å få denne historien fram i lyset. Å forske på et spesifikt yrke gjør denne oppgaven til en *mikrohistorisk analyse* som gjennom å gå dypt på et lite felt, vil forsøke å avdekke større historiske endringer og forklaringer.¹ Informasjon om vaktmesteren kan bidra til kaste nytt lys over deler av den norske politihistorien i byene.

1.1 Avgrensninger og problemstillinger

For å få et historisk overblikk over yrket, vil en større tidsperiode undersøkes. Den tidligste bevarte kilden som omhandler byvaktmesteren i Norge er fra 1596, og analysen vil derfor starte fra dette året.² Jeg vil undersøke yrket i Bergen, Christiania og Trondheim ettersom dette er de tre største byene med det største kildematerialet. Vaktmesteryrket vil undersøkes fram til 1874, da vekterinstitusjonen i Bergen ble nedlagt.³

Det er også nødvendig å klargjøre at det er *byens vaktmester* som skal analyseres, fordi det fantes flere ulike vaktmesterstillinger innenfor statlige, kommunale- og private institusjoner i de undersøkte byene.⁴ En “*vaktmester ved tugthuset*” var eksempelvis en statlig eller kommunal vaktmester, og må ikke forveksles med byens vaktmester. Og en *Captein-vaktmester* tilhørte militæret. Det som kjennetegner *byens vaktmester*, er at han var lederen for vekterkorpset, ansatt av magistraten og lønnet av bykassen.

¹ Informasjon om mikrohistorie, se: Melve, *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*, s. 213-215.

² Nicolaysen, *Norske Magazin 2*, s. 257.

³ Kronologisk nedleggelse av vekterinstitusjonen i tre største byene i Norge: 1858/59 (Christiania), 1872 (Trondheim), 1874 (Bergen). Årstallene er hentet fra: Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes Større Sicherheit*, s. 203, Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 193, Utseth, *Trondheims politiet gjennom 1000 år*, s. 47.

⁴ Se vedlegg nr. 1 for oversikt over alle de identifiserte vaktmesterne i folketellingene fra 1801 og 1865.

Den overordnede problemstillingen for oppgaven er som følger: *Hva var byvaktmesterens funksjon, lønn og status i Bergen, Christiania og Trondheim fra 1596 til 1874?*

I forskningslitteraturen er det en felles enighet om at vaktmesteren var lederen over vekterkorpset i byen.⁵ Men var dette tilfellet? Og kan vaktmesterens funksjon ha blitt endret gjennom århundrene? Hvilke andre arbeidsoppgaver hadde vaktmesteren? Og var det forskjeller mellom byene?

Hva var vaktmesterens inntektskilder og utgifter? Hvordan endret lønnen seg over tid? Og kan dette fortelle noe om vaktmesterens status?

Ifølge argumentasjonen til flere av politihistorikerne var vekternes lave status en viktig årsak til at vektervesenet ble nedlagt på 1800-tallet.⁶ Men hadde vaktmesteren den samme lave statusen som vekterne? Kan statusen ha endret seg over tid? Og hva kan eventuelt forklare en økning eller nedgang i status?

1.2 Disposisjon

For å gi innsikt i vaktmesteryrket og den forskningen som har vært gjort, gis det i de neste delkapitlene først en historisk bakgrunn om vaktholdet i norske byer og en presentasjon av forskningslitteraturen om temaet.

I kapittel to presenteres de historiske kildene som er brukt, hvordan de kan besvare problemstillingene, hvor de er oppbevart, samt fordeler og utfordringer med å anvende dem.

Videre i kapittel tre undersøkes vaktmesterens funksjoner og de ulike oppgavene vaktmesteren utførte eller var pålagt i Bergen, Christiania og Trondheim. Her analyseres også årsakene til at han hadde dem, samt endringer over tid.

I kapittel fire er vaktmesterens inntektskilder, utgifter og utviklingen i årslønnen i Bergen, Christiania og Trondheim undersøkt. Den økonomiske statusen til vaktmesterne vil også diskuteres.

⁵ Se bl.a: Holmsen, *Kristiania Politis Historie*, s. 12-15, Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s.16-17, Utseth, *Trondheims politiet gjennom 1000 år*, 20-21, Sydnes, *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*, Sprauten, *Byen ved festningen: fra 1536-1814*, s. 82, Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes Større Sikkerhed*, s. 105-106.

⁶ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 190, Utseth, *Trondheims politiet gjennom 1000 år*, s. 35-36, Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 185-186.

I kapittel fem er ulike indikatorer på vaktmesterens sosiale status undersøkt. Det er hovedsakelig vaktmesteren i Bergen som undersøkes fordi det mangler informasjon fra noen av vaktmesterne i Christiania og Trondheim. Det er gjort enkelte sammenligninger med vaktmesternes status i andre mindre norske byer, som kan gi innsikt i vaktmesterens status i et større nasjonalt perspektiv.

Til slutt i kapittel seks oppsummeres svarene på problemstillingene, samt de sentrale funnene fra analysen.

1.3 Historisk bakgrunn

Vaktholdet i de norske byene har røtter som strekker seg helt tilbake til middelalderen. På denne tiden var det byens egne innbyggere som turvis måtte ta seg av vaktholdet.⁷ Deres oppgaver var å sørge for ro og orden, forhindre lovbrudd, arrestere lovbrøyttere, samt ha tilsyn med bruken av ild og lys.⁸ Vaktholdet var organisert av *gjaldkeren*, senere kalt byfogden. Gjaldkeren var kongens direkte representant i byene og hadde utenom organiseringen av vaktholdet en rekke administrative, militære og rettslige oppgaver.⁹

Det er først på 15- og 1600-tallet at et *vaktmesterembete*, også kjent som *byens vaktmester*, ble opprettet i de fleste større byene i Danmark-Norge.¹⁰ Fra 1670 var alle kjøpstedene i Norge pålagt gjennom lov å ha en vaktmester i byen.¹¹ Funksjonen til vaktmesteren var i utgangspunktet å sørge for organiseringen av vaktholdet og være delaktig i nattens brann- og ordensoppsyn.¹²

Gjennom 1600-tallet ble middelalderens vokterordning reorganisert i de største kjøpstedene med vaktmannskap organisert av borgervæpningen.¹³ Til en viss grad forbedret dette sikkerheten i byen, men fortsatt var det gamle prinsippet om at byens egne innbyggere skulle sørge for politi- og ordensoppsynet om natten gjeldende. Dette viste seg å være lite

⁷ Borgervakten er nevnt i Magnus Lagabøtes bylov fra 1276. Se: Robberstad, *Magnus Lagabøters bylov*, s. 11 og 22-24.

⁸ Wiesener, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 13, Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonerenes større Sikkerhed*, s. 104, Matthisen, *Natten – studier i gammelt byliv*, s. 39.

⁹ Fiskaa, *Gjaldker og byfogd: historikk og biografi 1125-1975*, s. 12-20.

¹⁰ Matthisen, *Natten – studier i gammelt byliv*, s. 39.

¹¹ Wessel-Berg, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1: 1660-1746*, s. 58.

¹² Se bl.a.: Holmsen, *Kristiania Politis Historie*, Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, Utseth, *Trondheims politiet gjennom 1000 år*, Sydnes, *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid, Sprauten, Byen ved festningen: fra 1536-1814*.

¹³ Wiesener, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 13-16.

tilfredsstillende fordi vaktholdet ofte bestod av gamle og fattige menn, da det var mulig å betale andre for å gjøre jobben.¹⁴ For å forbedre vaktholdet ble det etablert et vekterkorps, som var fast ansatt og lønnet av bykassen.¹⁵ I likhet med borgervakten, var vekternes arbeid primært om natten og vaktmesteren var deres nærmeste overordnede.

På slutten av 1600-tallet og utover 1700-tallet fikk de norske byene også ansatt en politimester, som sammen med noen få politibetjenter sørget for politi- og ordensoppsynet på dagtid.¹⁶ Magistraten hadde den største myndighet over vekterkorpset, selv når de utøvde rene politifunksjoner.¹⁷ Det var først etter unionsoppløsningen i 1814 at vektervesenet ble fullstendig underlagt politimesterens kontroll.¹⁸

Utover 1800-tallet økte misnøyen med vektervesenet. Kraftig vekst i innbyggertallet, industrialisering og økende kriminalitet var sentrale årsaker. Det ble etter hvert enighet blant politimesteren, bymyndighetene og storparten av innbyggerne at det gamle vektervesenet måtte nedlegges og at en reformering av politietaten var nødvendig. Argumentene for nedleggelse var hovedsakelig at vekterne var gamle, overarbeidede og hadde lav anseelse. Løsningen ble å reformere politioppsynet og erstatte vektervesenet med et politikonstabelkorps. Vaktmesteren som hadde vært lederen over vektervesenet, ble utnevnt som sjef over det nye konstabelkorpset.¹⁹

1.4 Tidligere forskning

Det har tidligere ikke vært gjennomført noen helhetlig forskning på byvaktmesteren i Norge, men yrket har blitt nevnt i undersøkelser av andre emner. I politi- og byhistoriske fremstillinger kommer frem ulike aspekter ved vaktmesteryrket, som funksjon, lønn og status. Nedenfor presenteres noen av disse undersøkelsene.

¹⁴ Wiesener, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 20.

¹⁵ Opprettelse av vekterkorps: Trondheim 1672 og Bergen 1704 og. Det er foreløpig uklart når eksakt det ble etablert et vekterkorps i Christiania. Brodahl, *Trondheims eldste borgervæpning II*, s. 180. Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed* s. 106.

¹⁶ Kronologisk opprettelse av politimesterembetet i Norge på 16- og 1700-tallet: Trondheim (1686), Bergen (1692), Christiania (1744), Kristiansand (1767). Politimesterembetet i Trondheim ble nedlagt i 1701, men gjenopprettet i 1750. Supphellen, *Politimesterembete i Trondheim under eneveldet 1686-1814*, s. 13, 73-77, 107.

¹⁷ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed* s. 106-107.

¹⁸ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år, s.135*, Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større sikkerhed*, s. 136.

¹⁹ Fossen og Ertresvaag, *Til Inwhonernes større Sikkerhed*, s. 200-201, Holmsen, *Kristiania Politis Historie*, s. 249-250.

1.4.1 Vaktmesteren i byhistoriske fremstillinger

En bok som nevner vaktmesteren i flere byer er *Natten – studier i et gammelt byliv* (1914) av Hugo Matthiessen. Boken belyser ulike yrker, utøvelse av vakthold og utfordringer som tilhørte natten i både danske og norske byer på 15- og 1600-tallet. Det som skiller boken fra andre byhistoriske verk, er at Matthiessen har skrevet et helt kapittel som omhandler vekterne.²⁰ Her forklarer han hva han mener var vaktmesterens funksjon, arbeidsoppgaver og årsaken til at yrket ble etablert. Ifølge Matthiessen ble et “vagtmaster-embede” etablert en gang på 1500-tallet fordi en av “raadets medlemmer” ikke klarte å kombinere arbeidsoppgaver på dagtid og natten. Det ble “baade besværligt og ubehageligt for disse næsten hver Ugedag at give Afkald paa Natteroen”.²¹

Matthiessen forklarer at vaktmesteren sin hovedoppgave var å ha “Overopsynet med hele den brogede Vægterflokk [...]”. Videre forklarer han at arbeidsoppgavene bestod av å fordele “Vagtbyrden” mellom byens innbyggere, kontrollere at vakten var på sine fastsatte poster og til slutt avmønstre dem om morgenen. Disse var ifølge Matthiessen “Vagtmasterens fornemeste Pligt”.²²

Boken til Matthiessen gir interessante forklaringer på opprettelsen av vaktmesteryrket og dets overordnede funksjon og arbeidsoppgaver, men inneholder visse svakheter som det er nødvendig å ta hensyn til. Matthiessen problematiserer for eksempel ikke om det var forskjeller i vaktmesteryrket i de ulike byene. Derfor fremstilles vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver som forholdsvis like i alle de danske og norske kjøpstedene.

Boken *Bergens beskrivelse* (1824) av Lyder Sagen og Herman Foss tar for seg ulike deler av byens administrasjon, forvaltning og historie fra middelalderen til 1800-tallet. Sagen og Foss sine beskrivelser av egen samtid gir enkelte opplysninger om vaktmesterens oppgaver. Ifølge dem hadde vaktmesteren “underopsyn med Vægterne, og arrestanterne”, og at han “staaer saavel under Magistraten som Politiet”.²³ Boken til Sagen og Foss inneholder ingen kildehenvisninger, noe som åpenbart er problematisk. Man kan for eksempel ikke vite om beskrivelsen av vaktmesteren er basert på deres egne erindringer eller om de har brukt annet kildemateriale.

²⁰ Kapitlet heter “Natvægteren”.

²¹ Matthiessen, *Natten – studier i gammelt byliv*, s. 39.

²² Matthiessen, *Natten – studier i gammelt byliv*, s. 40.

²³ Sagen og Foss, *Bergens beskrivelse*, s. 498.

En artikkel som har vært brukt i både byhistorisk og politihistorisk forskning i Bergen er A. M. Wieseners artikkel *Bergen Borgervæpning Indtil 1772* (1914). I den korte artikkelen fremstiller han deler av borgervæpningens funksjon, organisering, struktur og rolle i Bergen fra middelalderen til 1772.²⁴ Kildematerialet til Wiesner er relativt lite, og de fleste henvisninger er til *Hofnagels optegnelser*, en dagbok som er skrevet i perioden 1596 til 1676, og gjengitt i *Norske Magasin 2* fra 1868 av N. Nicolaysen.²⁵

Wiesner skriver lite om vaktmesteren, men nevner at han allerede i 1624 hadde fått rollen som lederen over «de mand av borgerskapet, som hver nat blev fordelt som skiltvakter rundt i byen».²⁶ Han forklarer også at borgerne betalte vaktmesteren én riksdaler i året for å unnsnippe vakttjeneste om natten.²⁷ Selv om det står lite oppført om vaktmesteren i Wiesner sin artikkel, så har den vært nyttig for å få innsikt i hvordan vaktholdet om natten ble organisert i Bergen på 1600- og 1700-tallet.²⁸

Trebinds verket *Bergen 1814-1914* har også blitt undersøkt. Bøkene ble utgitt av Bergen kommune i anledning hundreårsjubileet for den norske grunnloven. Vaktmesteren er kun nevnt i de to første bindene, og i det første bindet fra 1914, står det oppført hvilken årslønn vaktmesteren og andre offentlige ansatte hadde i forskjellige perioder.²⁹ Det er særlig årslønnen fra 1701 som kan gi nyttige opplysninger, da regnskapsmaterialet fra Bergen på 1600- og tidlig 1700-tallet mangler. Det henvises i boken til et reglement som ble godkjent i 1701 av kongen, men denne har ikke vært mulig å identifisere – verken i *Norske Registre* (NR), *Norske Tegnelser* (NT) eller *Norske Innlegg* (NI).³⁰ Derfor må det tas forbehold om dens troverdighet. I det andre bindet fra 1915 står det at vaktmesteren hadde oppsynet med de kommunale gatelyktene som ble installert i byen i 1775. Det står også beskrevet hvorfor Bergen fikk gatelykter, samt hvordan de ble vedlikeholdt og finansiert.³¹

Av nyere verk er det verdt å nevne *Bergen bys historie bind 2* (1995) av historiker Anders Bjarne Fossen, og *Bergen bys historie bind 3* (1982) av historiker Egil Ertresvaag. Fossen har forsket på byens historie fra 1536-1800, mens Ertresvaag har tatt for seg perioden 1800-1920.

²⁴ Se bl.a: Sydnes, *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*, Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*.

²⁵ Se: Nicolaysen, *Norske Magasin 2*.

²⁶ Wiesener, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 13.

²⁷ Wiesener, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 20.

²⁸ Wiesner, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 13-15.

²⁹ Sollied, *Bergens styre før formandskapsloven av 1837*, s. 86 og 91.

³⁰ NR 1699-1703, NT 1699-1703, NI 1701.

³¹ Ingstad, *Bergens ingeniørvæsen*, s. 18-20.

Bøkene inneholder et rikt kildemateriale og gir et godt, overordnet blick over byens historie. I boken til Fossen nevnes det at vaktmesteren var vekterkorpsets leder og at årslønnen fram til 1660-årene var 100 riksdaler.³² Ertresvaag derimot, nevner ikke vaktmesteren, selv under beskrivelsen av vaktholdet om natten på 1800-tallet.³³ Det han skriver er at vektervesenet ble nedlagt i 1874 og erstattet av en “politistyrke på 60 mann”. Ifølge Ertresvaag var årsaken til nedleggelsen sammensatt, men hovedårsaken mener han var “byens raske ekspansjon i første halvdel av 1870-årene”.³⁴

Av byhistorisk litteratur som omhandler Trondheim, har boken *Trondheims historie 997-1997 – Innvandrernes by* (1997) av Steinar Supphellen blitt undersøkt. I boken forklarer Supphellen at vaktmesteren var ansvarlig for vekterne, men at han også hadde en funksjon som bud og tjener til magistraten.³⁵ Supphellen nevner også at vaktmesteren var delaktig i den siste heksebrenningen i Trondheim i 1674.³⁶

Boken *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886* (1886), utgitt av Christianias magistrat, tar for seg ulike aspekter av Christianias historie. Den ble utgitt som en del av 50-årsjubileet for formannskapslovene i 1837, og inneholder blant annet informasjon om byens administrasjon, forskjellige institusjoner og forvaltning. Der står det oppført at det i 1850/51 ble etablert en “vektervaktmester”, med ansvar for vekterne og gatebelysningen. Boken inneholder også informasjon om en “justitsvaktmester” med tilknytning til rådhuset og som var ansvarlig for byens arrestanter.³⁷

En annen bok som tar for seg Christiania er *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814* (1992) av historiker Knut Sprauten. Den er en del av fembindsverket *Oslo Bys Historie*. Vaktmesteren var ifølge Sprauten “lederen for vekterne”, men de konkrete arbeidsoppgavene nevnes i liten grad. Det Sprauten skriver om vaktmesterens arbeidsoppgaver er at han var ansvarlig for at “forbudet mot grisehold ble overholdt” på 1730-tallet, og at han “tok imot bestikkløser for å se gjennom fingrene med bestemmelsene”.³⁸ Videre skriver han at vaktmesteren var bosatt i

³² Fossen, *Bergen bys historie 2 - Borgerskapets by 1536-1800*, s. 265, 357-358.

³³ Ertresvaag, *Bergen bys historie 3 - Et bysamfunn i utvikling 1800-1920*, s. 207-208.

³⁴ Ertresvaag, *Bergen bys historie 3 - Et bysamfunn i utvikling 1800-1920*, s. 215-216.

³⁵ Supphellen, *Trondheims historie 997-1997: Innvandrernes by*, s. 131, 132, 153.

³⁶ Supphellen, *Trondheims historie 997-1997: Innvandrernes by*, s. 132.

³⁷ Christiania magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 76-77, 89-90.

³⁸ Sprauten, *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814*, s. 164.

kjelleren på rådhuset,³⁹ og at hans årslønn i 1801 var 80 riksdaler.⁴⁰ Samlet sett inneholder de ovennevnte byhistoriske verkene generell og lite informasjon om vaktmesteren.

1.4.2 Vaktmesteren i politihistoriske fremstillinger

Tidligere forskning på norsk politihistorie er mangelfull, men ikke fraværende. Det finnes et fåtall av politihistoriske verk som forsket på Bergen, Christiania og Trondheim. I likhet med de fleste byhistoriske verkene er også den politihistoriske litteraturen i stor grad monografisk - det vil si at kun én by er undersøkt. Bøkene er også ofte utgitt under jubileumsår på oppdrag av byens politietat.

Politihistorieforskningen i Norge har gjennomgått flere endringer. I boken *Innføring i politivitenskap* (2014), forklarer Paul Larsson og Birgitte Ellefsen hvordan den har endret seg fra 1800-tallet til i dag. Dette har Larsson og Ellefsen gjort ved å dele den tidligere politihistorieskrivingen inn i tre kategorier: *politifetisjisme*, *den revisjonistiske retningen*, og til slutt *den syntetiserende politihistorieforskningen*.⁴¹ Politifetisjisme betegner Larsson og Ellefsen som politihistorieforskningen “tendens til å forutsette at politiet er en funksjonell og organisk forutsetning for all sosial orden”. Dette er særlig karakteristisk for politihistorieskrivingen før 1970. Kjentetegnet er at bøkene har en populærvitenskapelig form, ofte skrevet av pensjonerte politimenn eller andre historieinteresserte i justissektoren. Det historiske forløp beskrives som regel som en rettlinjet utvikling mot et stadig bedre politi.⁴²

På midten av 1970-tallet kom den revisjonistiske retningen innen politihistorieforskningen. Ifølge Larsson og Ellefsen mente disse historieskriverne at “de moderne politiorganisasjonene ble etablert utover på 1800-tallet fordi aristokratiet og borgerskapet trengte et redskap for å kontrollere *den farlige underklassen*.” De skal ha vektlagt konflikt, og fremhevet de lavere klassenes motstand mot den nye politiordningen.

Det siste begrepet er den syntetiserende politihistorieforskningen, som er anvendt fra 1990-tallet. Larsson og Ellefsen forklarer at det i denne forskningen uttrykkes et større behov for

³⁹ Sprauten, *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814*, s. 402.

⁴⁰ Sprauten, *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814*, s. 355.

⁴¹ Larsson og Ellefsen, *Skandinavisk politihistorie*, s. 33.

⁴² Larsson og Ellefsen, *Skandinavisk politihistorie*, s. 32.

mer nyanserte beskrivelser av politiets utvikling - der «både konflikt og konsensus rundt politireformer belyses».⁴³

Begrepene til Larsson og Ellefsen bør brukes med forbehold om at historieskriving ikke skjer i kun tre lukkede kategorier, men de kan bidra til gi større forståelse for hvordan politihistorien har blitt fremstilt i ulike tider. Videre i kapittelet vil ulike politihistoriske verk bli presentert, og til slutt vil de bli vurdert med hjelp fra begrepene til Larsson og Ellefsen.

La oss se nærmere på hva som har blitt skrevet om vaktmesteren i den politihistoriske litteraturen i Bergen. Boken *Bergen Politi: Politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid* er skrevet av lektor Kaare Sydnes i 1949. Den ble utgitt i anledning byens politikonstabelkorps sitt 75-årsjubileum. Den har en populærvitenskapelig fremstilling, der tegninger og underholdende historier har blitt brukt. Han har skrevet om vakthold og politiets historie fra middelalderen og helt fram til 1900-tallet, og kildematerialet består hovedsakelig av lover og avisartikler. Sydnes nevner vaktmesteren i liten grad, men skriver at han på 1600-tallet var lederen for vekterkorpset. Han forklarer videre at det var en «særskilt vaktskriver» som valgte ut de 30 mennene som stod under vaktmesterens befaling.⁴⁴ Sydnes trekker også frem at «vaktmesteren for disse vekterne stod både under politimester og magistrat».⁴⁵ Men hvor lenge og når vaktmesteren ble underlagt de to instansene, gir ikke Sydnes noe svar på. Vaktmesteren nevnes også i forbindelse med nedleggelsen av vektervesenet og opprettelsen av politikonstabelkorpset i 1874. Ifølge Sydnes ble vaktmesteren etter dette lederen over konstabelkorpset og tre undervaktmestre, som hadde oppsyn med hvert sitt distrikt.⁴⁶

En annen bok om politiet i Bergen er *Til Indvohnernes større Sikkerhed: Bergen politikammer 1692-1992* (1992), av historikerne Anders Bjarne Fossen og Egil Ertresvaag. Sammenlignet med Sydnes sin bok får man en mer utfyllende og detaljert beskrivelse av politihistorien i Bergen. Boken ble skrevet i anledning politimesterembetets 300-årsjubileum.⁴⁷ I arbeidet med boken har Fossen og Ertresvaag brukt kilder som lover, kommuneforhandlinger, rettsprotokoller, brev, aviser og eldre litteratur. De stiller seg kritisk til mange av kildene, noe som gjør arbeidet deres mer troverdig.

⁴³ Larsson og Ellefsen, *Skandinavisk politihistorie*, s. 33-34.

⁴⁴ Sydnes, *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*, s. 82.

⁴⁵ Sydnes, *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*, s. 83.

⁴⁶ Sydnes, *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*, s. 139.

⁴⁷ Fossen og Ertresvaag, *Til Indvohnernes større Sikkerhed*, s. 5.

I boken har Fossen og Ertresvaag gitt en del oppmerksomhet til vaktmesteren og vektervesenet. Man får vite at vaktmesteren var lederen over borgervakten på 1600-tallet, samt informasjon om vaktens struktur, organisering og oppgaver.⁴⁸ De skriver detaljert om vekterkorpset og dets opprettelse i 1704, og man får god oversikt over vaktmesterens oppgaver og rolle.⁴⁹ Det gis en grundig fremstilling av vaktmesterens lønnsutvikling fra 1780 til 1874,⁵⁰ samt en presentasjon av forløpet til nedleggelsen av vektervesenet og opprettelsen av politikonstabelkorpset i 1874.⁵¹

Det er fem sentrale verk som behandler politiets eldre historie i Christiania. Disse bøkene vil nå presenteres enkeltvis.

Kristiania politis historie 1624-1884 (1884) av Paul Holmsen er den første politihistoriske boken i Norge. I beskrivelsen av politioppsynet på 1600-tallet skriver Holmsen at vekterkorpset var “byens egentlige politistyrke”. Dette korpset var ifølge Holmsen sammensatt av åtte menn, som var underlagt “en vagtmester”.⁵² Vaktmesterens konkrete arbeidsoppgaver i Christiania blir ikke forklart. Istedet gis det en gjennomgående kritikk mot både vaktmesteren og vekterkorpset, og Holmsen skriver at vekterkorpset var “et lite betryggende ordensvern”.⁵³ Han begrunner påstanden ved å forklare at korpsets sammensetning over lengre tid var kun ni mann inkludert vaktmesteren, og at de hadde dårlig disiplin.⁵⁴ Holmsens grunnlag for å si at vekterne hadde dårlig disiplin er basert på en enkelt hendelse fra 1733, hvor vekterne nektet å fjerne et lik fra Ruseløkdammen.

Holmsen skriver at det i 1850 ble vedtatt av formannskapet i Christiania å “[...] forsøgsvis ansat en vægtervaktmester [...]”. Oppgaven til vektervaktmesteren var å “inspicere de patruljerende vægttere, ligesom det blev overdraget ham, imod en maanedelig godtgjørelse af 8 spesidaler, i vintermaanederne at forrette som lykteinpektør”. Videre skriver Holmsen at etter reformeringen av politietaten i 1858/59, hvor vektervesenet ble erstattet med et politikonstabelkorps, så ble vaktmesteren utnevnt som “chef for det nye korps”.⁵⁵

⁴⁸ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 104-105.

⁴⁹ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 106-111.

⁵⁰ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 165-167.

⁵¹ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 194-205.

⁵² Holmsen, *Kristiania politis historie 1624-1884*, s. 13.

⁵³ Holmsen, *Kristiania politis Historie 1624-1884*, s. 12-15.

⁵⁴ Holmsen, *Kristiania politis Historie 1624-1884*, s. 15.

⁵⁵ Holmsen, *Kristiania politis Historie 1624-1884*, s. 258.

I Redvald Larssen sin bok *Fra vekterstuen til Møllergaten 19: erindringer fra 44 års tjeneste ved Oslo politi (1946)* er vaktmesteren også lite omtalt. Han skriver at vaktmesteren var lederen over vekterkorpset og gir noen enkle beskrivelser av vekterkorpsets oppgaver.⁵⁶

Kildegrunnlaget til Larssen er i likhet med Holmsens bok svakt, og det mangler referanseliste som kan underbygge hans påstander. Innholdet i boken må derfor behandles med forsiktighet.

For Lov og rett i 200 år er skrevet av historiker Fartein Valen-Sendstad i 1953. Boken skiller seg lite fra Holmsen og Larssens bøker, med tanke på hva som er skrevet om vaktmesteren. Om politi- og ordensoppsynet 16- og 1700-tallet skriver Valen-Sendstad at “Hovedtyngden av ordens- og vakttjensten falt likevel på det lille vekterkorpset, som var lønnet av byen og sto under ledelse av en vaktmester”.⁵⁷ Han skriver også at vekterkorpset “hørte natten til”, mens politimesteren og hans betjenter sørget for politioppsynet på dagtid.⁵⁸

Videre i boken er Valen-Sendstad svært kritisk til vekterkorpset. Han skriver at vekterne var “avfældige oldninger, folk som trengte et arbeid eller av arbeidsfolk som ikke fikk fortjenesten til å strekke til”. I tillegg nevner han at vekterne var lett mottakelige for bestiktelser, ofte involvert i fyll og tjenesteforsømmelser, hadde dårlig moral og utførte ikke sine pålagte politioppgaver, men heller “[...] vek unna enn å risikere liv og lemmer”.⁵⁹ Det må også nevnes at disse påstandene mangler kildehenvisninger.

Arne Bonde har i sin bok *For lov og rett i 250 år (1994)* vektlagt politihistorien etter 1946 og fram til 1994 og ble utgitt i forbindelse med Oslo politikammer sitt 250-årsjubileum. Bonde bruker ikke historiske kilder i sin beskrivelse av vektervesenet, men støtter seg på politihistorisk litteratur. Dette fører til at Bonde deler det samme synet på vekterkorpset som Holmsen og Valen-Sendstad.

Selv om Bonde ikke vier så mye oppmerksomhet til den eldre politihistorien, så hadde han sine formeninger om vektervesenet. I innledningen til boken forklarer Bonde at politimesteren i 1744 «hadde bare en fullmektig, et par konstabler og noen skrøpelige vektere».⁶⁰ Det er betenkelig at Bonde ikke nevner vaktmesteren, da det er ingen indisier som peker på at han

⁵⁶ Larssen, *Fra vekterstuen til Møllergaten 19: erindringer fra 44 års tjeneste ved Oslo politi*. s. 52.

⁵⁷ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 16.

⁵⁸ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 101.

⁵⁹ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 16, 103-105.

⁶⁰ Bonde, *For lov og rett i 250 år*, s. 6.

ikke var sjef for vekterkorpset på dette tidspunktet.⁶¹ Videre forteller Bonde at vekterne var «usselt betalt», og at de ikke sjeldent tok imot bestikkløser ved å hjelpe en «bedrukken sjømann eller bonde som heller burde tilbringe natten i kjellerarresten i politistasjonen i Rådhusgaten».⁶² Det Bonde skriver om vaktmesteren er at han overtok som sjef over konstabelkorpset i 1858/59 og beholdt denne funksjonen frem til 1968.⁶³

Solveig Lurås har i sin bok *Oslos Vekterhistorie* (2015) undersøkt vektervesenet i Christiania fra middelalderen til midten av 1800-tallet. I boken skriver hun hovedsakelig om vekternes oppgaver, lønn og status. Vaktmesteren er kun sporadisk nevnt, gjerne når han har forsvart vektere som har forsømt tjenesten.⁶⁴ Et viktig aspekt med boken til Lurås, er hennes kritikk av politihistorikernes fremstilling av vektervesenet. Hun retter sin kritikk først og fremst mot Holmsen og Valen-Sendstad, som hun mener har gitt et misvisende bilde av vekterkorpset. Gjennom analyser av regnskapsmateriale og forhørsprotokoller, argumenterer Lurås for at vekterkorpset var “lojale og modige forkjempere for ro og orden”, samtidig som de sjeldent mottok bestikkløser og forsømte sine tjenester.⁶⁵ Selv om Lurås har benyttet et forholdsvis stort kildemateriale, mangler flere av hennes påstander kildehenvisninger og referanselisten er vanskelig å bruke.

I Trondheim er det to politihistoriske verk som har blitt benyttet i oppgaven:

Trondhjems politiet gjennom tusen år (1947) av Sverre Utseth, og *Politimesterembete i Trondheim under enveldet 1686-1814* (1986) skrevet av Steinar Supphellen. Utseths bok handler om politiets historie i Trondheim fra middelalderen til det tyvende århundre. I likhet med størsteparten av den politihistoriske litteraturen, nevnes vaktmesteren i liten grad. Utseth forteller at vaktmesteren, som han kaller “vektervaktmester”, hadde i 1670 fått oppgaven med å ha overoppsynet med vekterne. Etter hvert ble denne tittelen ifølge Utseth endret til vekterinspektør, men uten å begrunne når eller hvorfor den ble endret.⁶⁶ Videre skriver han om lønnen til vekterinspektøren og vekterne, samt hvorfor vektervesenet ble nedlagt i 1872.⁶⁷

⁶¹ Dette er basert på at funn fra regnskapsmateriale for Christiania, som viser at vaktmesteren hadde bestilt utstyr til vekterne: OBA, Kemneren, R-Rb: Regnskap fra 1816, 1840-1847. I tillegg har Solveig Lurås i sin bok, *Oslo vekterhistorie* (2013), undersøkt flere forhørsprotokoller hvor vaktmesteren nevnes i flere tilfeller der han har forsvart vekterne for forsømmelser av vekten, s. 42 og 49-52.

⁶² Bonde, *For lov og rett i 250 år*, s. 22.

⁶³ Bonde, *For lov og rett i 250 år*, s. 28.

⁶⁴ Lurås, *Oslos Vekterhistorie*, s. 8, 12, 41, 49-52.

⁶⁵ Lurås, *Oslos Vekterhistorie*, s. 24.

⁶⁶ Utseth, *Trondhjems politiet gjennom tusen år*, s. 20.

⁶⁷ Utseth, *Trondhjems politiet gjennom tusen år*, s. 35-36 og 45-46.

Steinar Supphellen undersøkte politimesterembetets historie i Trondheim fra 1686 til 1814. Også i denne fremstillingen nevnes vaktmesterens oppgaver i liten grad. Han skriver blant annet at vaktmesteren og underfogden var forpliktet til å assistere politimesteren når det var behov. Dette var i perioden fra 1686 til 1701 da politimesterembetet ble midlertidig nedlagt.⁶⁸ I den forbindelse ble det opprettet en inspektørstilling over ulovlig handel, som vaktmesteren skulle assistere. I 1738 ble byfogden utnevnt som byens politimester. Ifølge Supphellen skulle vaktmesteren sammen med politibetjentene og underfogden “lyde byfogdens ordre under politisaker, mens de tidligere hadde vært utelukkende magistratens tjenere”.⁶⁹ Vaktmesteren og vekterne skulle sammen med politibetjentene sørge for at “helligdagsbestemmelsene ble overholdt”.⁷⁰

Samlet sett kan de fleste politihistoriske verkene betegnes som politifetisjitiske. Dette er kanskje spesielt gjeldende for den eldre politihistorien i Christiania. De fleste verkene har et lite nyansert bilde på endringene i politietaten, og vaktmesteren er nesten ikke nevnt. Det er bøkene av Supphellen, Fossen og Etresvaag og Lurås som kan betegnes som syntiserende politihistorieforskning. De har flere nyanserte forklaringer på endringene, og benyttet større kildemateriale. Av de ovennevnte politihistoriske bøkene er det ingen som har brukt den revisjonistiske retningen.

⁶⁸ Politimesterembete ble gjenopprettet i 1750. Supphellen, *Politimesterembete i Trondheim under eneveldet 1686-1814*, s. 42.

⁶⁹ Supphellen, *Politimesterembete i Trondheim under eneveldet 1686-1814*, s. 84.

⁷⁰ Supphellen, *Politimesterembete i Trondheim under eneveldet 1686-1814*, s. 98.

2 Historisk kildemateriale og metode

Det er i oppgaven benyttet flere forskjellige typer historiske kilder. Aviser, instruksjer, lover, kirkebøker og regnskap er de mest brukte. Hvilken informasjon kildene kan gi og hvor man finner dem presenteres nedenfor. Det vil også bli diskutert hvordan kildematerialet kan anvendes for å analysere de ulike aspektene ved vaktmesterens funksjon, lønn og status. Til slutt diskuteres en rekke utfordringer knyttet til arbeidet med den enkelte kilde.

2.1 Aviser

Aviser er et interessant kildemateriale fordi det beskriver datidens aktuelle hendelser og kan gi innsikt i meninger og holdninger i samtiden. Det kan også fortelle om hvordan og hvilken type offentlig informasjon som ble kommunisert til avisens målgruppe. I avisene fra Bergen, Christiania og Trondheim er det funnet opplysninger om vaktmesteren som ikke er nedskrevet i instruks eller lovverk. Det har vist seg å være nyttig i analysen av vaktmesteryrkets funksjon og arbeidsoppgaver, status, lønn og bosted.

I et større historisk perspektiv er aviser i Norge et forholdsvis nytt kildemateriale. Den første avisen i landet var *Norske Intelligenz-Seddler*; opprettet i 1763 i Christiania.⁷¹ Bergen fikk sin første avis i 1765; *Bergen Adressecontoirs Efterretninger*, og i Trondheim ble *Trondheims Adressecontoirs Efterretninger*; opprettet i 1767.⁷² Disse avisene var fram til 1814 preget av sterk sensur som det dansk-norske eneveldet påla alle som utga trykt skrift. Det var et strengt forbud mot å angripe den bestående samfunnsordenen, kritisere kongehuset og adelen, samt skrive skadende artikler om privatpersoner.⁷³ I prinsippet var pressens ideologi autoritær og skulle tjene staten.⁷⁴

Dette endret seg etter unionsoppløsningen i 1814 da den norske grunnloven ble gjeldende og det ble innført ytrings- og trykkefrihet i Norge. Dette åpnet også opp for at flere aviser kunne etableres. Hovedsakelig ble de fleste etablert i Christiania, og avisene hadde ulikt formål og

⁷¹ Fiskaa, *Den norske presse før 1850*, s. 13.

⁷² Støren, *Adresseavisen to hundre år [...]*, s. 13.

⁷³ Henriksen, *Adresseavisen 225 år: 1767-1992*, s. 10.

⁷⁴ Møller, *Avis: et massemedium*, s. 10.

innhold. Noen av avisene er eksempelvis Den Norske Rigestidende (1815-1883) og Morgenbladet (1819).⁷⁵⁷⁶

I oppgaven har aviser fra Bergen, Christiania og Trondheim i perioden 1763-1874 blitt undersøkt.⁷⁷ Dette har vært mulig gjennom Nasjonalbibliotekets søkefunksjon i digitaliserte utgaver av avisene. Ved å søke på eksempelvis “vaktmester” kan man avgrense og innhente informasjon fra et stort og uoversiktlig kildemateriale. Det er dog viktig å ta forbehold om at flere aviser hvor vaktmesteren er nevnt, kan ha blitt oversett. Søkefunksjonen er ikke alltid presis og det finnes enkelte lakuner i Nasjonalbibliotekets avissamlinger.⁷⁸

En viktig forutsetning for å bruke aviser som kildemateriale er at man vet *hvem* byvaktmesteren var. Dette er fordi benevnelsen “vaktmester” ble brukt for flere yrker i ulike private- og offentlige institusjoner. Bakgrunnskunnskap om byvaktmesteren, som navn og hvilken tidsperiode han var i stillingen, er nødvendig informasjon og vil minimere risikoen for forvekslinger med andre vaktmestere i byen. I utgangspunktet har ikke dette vært et problem i de eldste avisene fordi antallet vaktmestere i byene var lavt og det ofte står presisert hvilke vaktmestere som ble omtalt. I avisene publisert etter 1814 har det vært mer utfordrende, da det ofte mangler informasjon om hvilken etat eller institusjon den enkelte vaktmester tilhørte.

2.2 Lover og reglement

Et viktig kildemateriale for å undersøke vaktmesterens tilskrevne funksjon og arbeidsoppgaver finner man i lover og reglement. Dette er et normativt kildemateriale. Innholdet forteller derfor ikke om hva som *faktisk* ble utført, men gir innblikk i hva som *burde* gjøres og hva som var samtidens ideal.⁷⁹ Derfor er det nødvendig å behandle denne typen kildemateriale med forbehold om at virkeligheten kan ha vært annerledes. Eksempelvis kan vaktmesteren ha blitt pålagt å utføre en oppgave gjennom lov, men det betyr nødvendigvis ikke at han gjorde den. Og han kan ha utført oppgaver han ikke var lovpålagt til å gjøre.

⁷⁵ Møller (1995), *Avis: et massemedium*, s. 10-11.

⁷⁶ Avisene er tilgjengelig digitalt på nasjonalbiblioteket sine nettsider: <https://www.nb.no/aviser>.

⁷⁷ Dette gjelder avisene: *Bergen Adressecontoirs Efterretninger*, Den Norske Rigestidende, *Norske Intelligenz-Seddler*, *Morgenbladet*, *Trondheims Adressecontoirs Efterretninger*.

⁷⁸ Informasjon om nasjonalbiblioteket sin avissamling: <https://www.nb.no/samlingen/aviser/> [Lest 14.08.2018].

⁷⁹ Jørgensen (2001), *Til Kilderne!*, s. 76.

Den mest detaljerte beskrivelsen av vaktmesterens tiltenkte oppgaver finner man i *instruks*. Instruksene er i hovedsak oppdelt punktvis, og beskriver hver enkelt arbeidsoppgave som skal utføres. Flere av instruksene er også kronologisk oppbygget, det vil si at de beskriver det planlagte arbeidsforløpet til vaktmesteren fra start til slutt. Dette ser man eksempelvis i instruks til vaktmesteren i Bergen fra 1624, hvor de tilskrevne oppgavene begynner med vaktens påmønstring og avsluttes ved vaktens avmønstring.⁸⁰

I Bergen er det kun funnet tre instruks tilskrevet vaktmesteren på 1600-tallet. Disse er fra *Hofnagels optegnelser*, som er gjengitt i *Norske Magasin II* av Nicolay Nicolaysen fra 1868.⁸¹ Det også funnet to instruks fra borgervæpningens arkiv som er tilgjengelige på Bergen byarkiv. Disse er fra 1826 og 1851.⁸² I statsarkivet i Trondheim er det funnet fem instruks fra magistratens arkiv fra 1703, 1712, 1766, 1772 og 1784.⁸³ Samtlige av instruksene har bidratt til å forstå vaktmesteryrkets tiltenkte funksjon og arbeidsoppgaver over tid.

Det er ikke funnet en instruks for vaktmesteren i Christiania. Det er mulig at det finnes en instruks i Christiania magistrats arkiv, men den tidkrevende prosessen med å gjennomgå arkivet går utenfor masteroppgavens rammer.

En annen type normativt kildemateriale som har blitt benyttet er kongebrev, lover, forordninger og reskripter. Disse kildene har vært nyttige for å innhente generell informasjon om vaktmesteren, men også innsikt i hvordan styringsmaktene ønsket at samfunnet skulle være. Mesteparten av disse kildene er tilgjengelige i transkriberte lov- og reskriptsamlinger fra 17- og 1800-tallet. De sentrale utgiverne er Wessel-Berg, Schmidt og Schou.⁸⁴ De hentet mesteparten av materialet til samlingene fra de utsendte kongebrevene, som finnes i to rekker med kopibøker: *Norske Tegnelser* (NT) og *Norske Registre* (NR). NT var lukkede brev (missiver), som var sendt til små grupper eller enkeltindivider. NR inneholder *åpne brev* til befolkningen. Dette kunne være forordninger, lensbrev, skjøter, benådninger og bevilgninger, altså brev av rettslig karakter.⁸⁵

⁸⁰ Nicolaysen, *Norske magasin* 2, s. 300-302.

⁸¹ Nicolaysen, *Norske magasin* 2, s. 301, 313-316 og 337-340.

⁸² BAB, *Dd: 1* – “Instruks til vaktmesteren”: 1826 og 1851.

⁸³ SAT, Fb.2 - Instruks 1766, 1772 og 1784.

⁸⁴ Wessel-Berg, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge [...]: 1660-1814*, Bind 1, 2, og 3, Schmidt, *Forordninger, aabne Breve, Placater m.m for Kongeriget Norge i Tidsrummet 1648-1770*, bind 1 Schou: *Kongelige Forordninger, Aabne Breve samt andre trykte Anordninger som fra Aar 1670 ere udkomne bind 2: 1699-1730*

⁸⁵ Nakken, *Sentraladministrasjonen i København og sentralorganer i Norge 1660 – 1814*, s. 44.

De innkomne brevene til kongen og kanselliet, som omhandlet saker nevnt i kongebrevene, er samlet i pakkserien *Norske Innlegg* (NI).⁸⁶ Innleggene består eksempelvis av supplikker og søknader fra private, henvendelser, uttalelser og utredninger fra embetsmenn.⁸⁷ NI er et viktig kildemateriale for å se saksprosessen mellom ulike instanser i Danmark-Norge, for eksempel i forbindelse med en lovendring.

I oppgaven har deler av innholdet i NR, NT og NI blitt undersøkt i perioden 1620 til 1800. Storparten er i dag tilgjengelig på Digitalarkivets nettsider. Det har vært ønskelig å finne de originale kopiene av kongebrevene, da transkripsjonen fra Wessel-Berg, Fogdtman, Schmidt og Schou kan være feilaktige. I tillegg henvises det ikke alltid til NI. Dermed mangler man viktig og relevant informasjon i saksgjennomgangen til et lovvedtak, hvor vaktmesteren kan ha blitt nevnt. For å unngå at potensielt viktig informasjon har blitt oversett, har derfor deler av NI blitt undersøkt.

Et viktig bidrag fra kongebrevene er de kongelige konfirmasjonene, altså stadfestingen av at vaktmesteren kan innta sin stilling. Informasjonen man kan innhente er når vaktmesteren ble ansatt, beskrivelse av tiltenkte arbeidsoppgaver og indikasjon på om han var embetsmann eller tjenestemann. I Bergen er det identifisert fire konfirmasjoner av vaktmesterne. Dette var i 1663, 1728, 1753 og 1756.⁸⁸ I Christiania er det identifisert to: 1703 og 1727,⁸⁹ og i Trondheim en fra 1687.⁹⁰

2.3 Regnskap

Kemnerregnskapet viser byens inntekter og utgifter, deriblant vaktmesterens lønn.⁹¹ Dette har åpenbart vært relevant for å undersøke vaktmesterens lønnsutvikling, men regnskapene kan også fortelle om hvilket arbeid han ble lønnet for. Med denne informasjon kan man se hvilke oppgaver som vaktmesteren *faktisk* utførte, og som ikke nødvendigvis er nevnt i instruksjer eller andre vedtatte lover. Navnet til vaktmesteren står også oppført i de fleste tilfeller når de mottok utbetalinger. Dette har gjort det mulig å identifisere hvem og når en person var byens

⁸⁶ Fladby, *Norske kongebrev: med innlegg: 1660-1670*. Forord av Knut Mykland.

⁸⁷ Stoa, *Arkivmateriale fra dansk-norske sivile sentralinstitusjoner før 1814*, s. 30-31.

⁸⁸ Norske registrere: fol. 335-338, 1660-1670, fol. 655a-656a, 1726-1728, fol. 271b-273b, 1753-1754, fol. 748a-749a, 1755-1756.

⁸⁹ Norske innlegg: fol. 186, 01.01.1703 – 31.12.1703. Norske Registrere: fol. 390a-391a, 1726-1728.

⁹⁰ Norske registrere: fol. 361b-363a, 1688-1691.

⁹¹ Kemneryrket ble etablert på 15- og 1600-tallet. For mer informasjon om kemneren se: Høiaas, *Borgerlig hegemoni eller statlig byråkrati*.

vaktmester, som er essensiell informasjon i den videre undersøkelsen av den enkelte vaktmester.

I Christiania og Trondheim er de eldste kemnerregnskapene bevart fra 1680-tallet. Nærmere samtlige av regnskapene har blitt undersøkt fra slutten av 1600-tallet til 1840-tallet. Det må nevnes at i Christiania er det oppdaget lakuner i regnskapene, særlig utover 1700-tallet. Dette har også vært tilfellet i Trondheim, men i mindre grad. I tillegg er flere av de bevarte regnskapene kun ekstrakter av de viktigste inntektene og utgiftene til byen. Detaljerte utbetalinger til vaktmesteren er derfor ikke oppført. Dette er uheldig da relevant og viktig informasjon om inntektene til vaktmesteren kan være tapt. Kemnerregnskapene fra Christiania er i dag tilgjengelige på Byarkivet i Oslo og Statsarkivet i Oslo, og i Trondheim finner man dem på Statsarkivet i Trondheim innenfor arkivet til Trondheims magistrat.

I Bergen er kemnerregnskapene fra 1600-tallet dessverre tapt grunnet bybrannen i 1702 som ødelagte storparten av byarkivet. Ifølge Gunnar Hagen Hartvedt var det kun "lovbok og borgerbok som unnslopp brannen i 1702".⁹² I tillegg finnes det få regnskaper fra den første halvdel av 1700-tallet. Men fra 1760 og utover 1800-tallet er kemnerregnskapene i Bergen forholdsvis komplett. I oppgaven har regnskapene fra 1760 til 1874 blitt undersøkt.⁹³ Det er kun utgiftspostene som er sett på, da dette kan gi innsyn i hvilke oppgaver vaktmesteren ble lønnet for og hvor mye han mottok for arbeidet. Regnskapene er tilgjengelige på Bergen byarkiv.

Det neste regnskapsmaterialet som er undersøkt er *sikt- og sakefallsregnskaper*. I disse regnskapene er fogdens bøteinntekter oppført, samt utgifter som har oppstått i forbindelse med lovbrudd som fengsling, forhør, fysisk avstraffelse og henrettelser.⁹⁴ Under gjennomgangen av disse regnskapene er det kun utgiftspostene som har vist seg å være relevante for oppgaven. Utgiftene kan fortelle oss om vaktmesteren ble lønnet av fogden, men kanskje mer betydningsfull er informasjonen om arbeidsoppgavene vaktmesteren *faktisk* utførte og hvor mye han tjente. Eksempelvis har regnskapet fra 1743-1746 i Trondheim og 1757-1763 i Christiania vist at vaktmesterne mottok betalinger for oppsynet med arrestantene,

⁹² Rådhuset forvaltet byarkivet fra 1568, men bare lovbok og borgerbok unnslopp brannen i 1702. Hartvedt, *Bergen Byleksikon*, s. 393.

⁹³ BAB, Kemneren, He: 1 og Hc: 2-12.

⁹⁴ Telste (1993), *Mellom liv og lov [...]*, s. 44-45.

en oppgave som ikke er oppført i det eldste lov materialet.⁹⁵ Følgende sikt- og sakefallsregnskaper er undersøkt: Bergen 1691-1713 og 1746-1747,⁹⁶ Christiania 1693-1704, 1721-1727 og 1757-1763,⁹⁷ og tilslutt Trondheim 1711-1723 og 1743-1746.⁹⁸ Regnskapene er tilgjengelige på Riksarkivet.

En annen form for regnskap som er undersøkt er kirkeregnskaper. Her kan man finne opplysninger om kirkens inventar, samt inntekter og utgifter i forbindelse med driften av kirken. Man finner også informasjon om kirkenes faste takster og detaljerte opplysninger om enkeltpersoners utgifter for vielser, barnedåp og begravelser. Ved å undersøke hvor mye vaktmesteren betalte for vielsen, barnedåp og begravelse, får man viktige indikasjoner på vaktmesterens sosiale status. Det eldste bevarte kirkeregnskapet i Bergen er fra Domkirken og er datert 1706. De eldste regnskapene fra Nykirken og Korskirken er bevart fra 1716. Disse regnskapene er tilgjengelige på Statsarkivet i Bergen.⁹⁹

Det er en rekke andre regnskaper som kan inneholde informasjon om vaktmesteren, som går utenfor dette prosjektets rammer. Dette gjelder utgiftspostene i lensregnskapene for Bergenhus, Akershus og Trondheim, kirkeregnskapene fra Christiania og Trondheim, samt kvitteringer til kemnerregnskapet i alle de tre byene. Det skal nevnes at byregnskapene for Christiania som er bevart i lensregnskapene fra 1619-1631 er undersøkt, men vaktmesteren er ikke nevnt.¹⁰⁰

Foruten tidsbegrensningen har lakunene i kildematerialet bydd på utfordringer. Store deler av det eldre kildematerialet er tapt eller ødelagt, og det er derfor perioder i undersøkelsen hvor det finnes lite informasjon. Dette er spesielt gjeldende på 1600-tallet, hvor kildene er svært begrensede, særlig de som ble utskrevet på et lavere administrasjonsnivå i Danmark-Norge. Det kan mangle flere tiår med regnskap, noe som fører til at viktig informasjon om

⁹⁵ RA, *Sikt og sakefall*, pk. 106, 1757-1763, pk. 541 1743-1746. Det står for eksempel ikke oppført i instruksene fra 1703 og 1712 at vaktmesteren i Trondheim skal ha ansvar med arrestantene. SAT, TM, Fb:2 - Instruks 1703 og 1712.

⁹⁶ RA, *Sikt og sakefall*, pk. 413 - 1691-1700, pk. 414 - 1701-1704, pk. 415, 1706-1711 - pk. 416, 1711-1713 - pk. 438, 1746-1747.

⁹⁷ RA, *Sikt og sakefall*, pk. 95, 1693-1704 - pk. 98, 1721-1727, pk. 106, 1757-1763.

⁹⁸ RA, *Sikt og sakefall*, pk. 536, 1711-1723 og pk. 541, 1743-1746.

⁹⁹ Stensby, "Med Liggprædiken og fuld Ceremonie", s. 16.

¹⁰⁰ RA, Lr: 1619-1620 pk. 51, 1620-1621 pk. 54, 1620-1622 pk. 57, 1621-1623 pk. 60, 1622-1624 pk. 64, 1623-1625 pk. 68, 1624-1626 pk. 72, 1626-1627 pk. 76, 1626-1628 pk. 80, 1627-1629 pk. 86, 1618-1630 pk. 94, 1629-1631 pk. 99.

vaktmesterens lønn mangler. I Nykirken mangler det eksempelvis regnskap for årene 1725, 1731 og 1754, og i regnskapene til Korskirken er det lakuner i 1723, 1734-40-1754 og 1761.

2.4 Folketellinger

I folketellinger kan man innhente informasjon om personers navn, yrke, bosted, sivilstatus og husstand. Dette har vært særlig relevant for undersøkelse av den enkeltes vaktmester status. Folketellingene er i dag tilgjengelige på Digitalarkivets sine nettsider.¹⁰¹ Disse er transkriberte og informasjon kan enkelt brukes.

På 16- og 1700-tallet ble det gjennomført såkalte manntallslistene, som vanligvis var registrering av skatt og skattepliktige personer. Kun deler av befolkningen ble talt og registrert. Det er først i 1769 at det ble avholdt en folketelling i Danmark-Norge. Tellingen inneholder kun data om alder, kjønn og antall personer. Det ble ikke registrert navn, og derfor kan man ikke innhente konkrete personlige opplysninger om vaktmesteren. Denne folketellingen kan derfor ikke benyttes i den videre undersøkelsen.¹⁰²

I folketellingen fra 1801 ble det oppført mer utfyllende informasjon om enkeltindivider, altså en nominativ telling. Der får man opplyst informasjon om navn, yrke, bosted, alder, sivilstatus og antall husstandsmedlemmer.¹⁰³ Folketellinger ble også avholdt i 1815, 1825, 1835, 1845 og 1855. Disse var dog kun numeriske. Det vil si at innbyggerne ikke ble registrert med navn, men kun talt og fordelt i kategorier som alder og yrke. De inneholder dermed lite informasjon om enkeltindividene.¹⁰⁴ Den neste nominative folketellingen i Norge var i 1865.¹⁰⁵

I arbeidet med folketellinger har det også vært utfordringer med å finne ut hvem som var byens vaktmester, og hvem som var ansatt andre steder. Faktisk er det ikke alltid mulig å innhente fullstendig informasjon om hvem som var vaktmesterne i de forskjellige byene i folketellingene. Et eksempel på dette ser vi folketellingen fra 1801, hvor personer med flere yrker kan stå oppført med det yrket som hadde høyest status.¹⁰⁶ Hvis vaktmesteren betjente et annet yrke med høyere status, så kan yrket som *vaktmester* være “skjult” i folketellingen. I

¹⁰¹ Digitalarkivet: [folketellinger og manntall](#).

¹⁰² SSB, *Norges første folketelling 1769*, s. 13.

¹⁰³ SSB, *Folketeljinga 1801, ny bearbeiding*, s. 9.

¹⁰⁴ Kjartan Soltvedt, *Folketellinger gjennom 200 år*, s. 5.

¹⁰⁵ Folketellingene etter 1865: 1870 (kun ladested og by), 1875, 1885 (kun ladested og by), 1891, 1900, 1910, 1920, 1930, 1946, 1960, 1970, 1980, 1990 og 2001. Kjartan Soltvedt, *Folketellinger gjennom 200 år*, s. 8-9.

¹⁰⁶ SSB, *Folketeljinga 1801, ny bearbeiding*, s. 16.

tillegg er det viktig å ta i betraktning at vaktmesterne kan ha vært bortreist, nylig avdød eller av andre årsaker ikke har blitt oppført i folketellingen.

2.5 Skifteprotokoller

Et skifte er en registrering av en avdød person sine arvinger, verdier og eiendeler. Dette ble oppført i skifteprotokoller, som ifølge historiker Harald Winge er “[...] det som angår skiftevesenet, og som gir et rettsgyldig referat av hele skifteprosessen”.¹⁰⁷ Informasjonen fra skifteprotokollene kan fortelle om vaktmesterens formue og har for eksempel gitt informasjon om vaktmesterens økonomiske og sosiale status. Det samme gjelder hvis det er oppført tjenerne som en del boets utgifter. Ifølge Fossen kunne «Rikdom og sosial status gjenspeiles også gjennom tjenerholdet».¹⁰⁸

Den eldste skifteprotokollen som er bevart fra Bergen er fra 1695, og skifteprotokoller med register finnes fra 1716.¹⁰⁹ De fleste skifteprotokollene fra Bergen er tilgjengelige på Digitalarkivet sine nettsider, mens de originale dokumentene finner man på Statsarkivet i Bergen. Skifteprotokollene kan imidlertid være svært tidkrevende å gjennomgå, særlig når håndskriften er utydelig og det ikke er en standardisert måte å føre protokollen på.

Det finnes også skifteavskrifter fra 1675-1852 transkribert av Sollied, tilgjengelig på Digitalarkivet.¹¹⁰ Dette er sammendrag av skiftene med referanse til protokollene. Skifteavskriftene er dog ikke fullstendige, da enkelte vaktmestere ikke er oppført i dem. Dette gjelder eksempelvis vaktmester Hans Glad Balchen som døde i 1812. Han står ikke oppført i skifteavskriftene, men etter en undersøkelse av skifteprotokollene ser man at det ble avholdt skifte i 1814 to år etter hans dødsfall.¹¹¹ Når det er mangler i skifteavskriftene, blir det vanskelig og tidkrevende å finne skiftene til vaktmesteren.

¹⁰⁷ Winge, *Lovgivningen om offentlig skifte*, s. 21.

¹⁰⁸ Fossen, *Bergen bys historie 2*, s. 300.

¹⁰⁹ Stensby, “*Med Liggprædiken og fuld Ceremonie*”, s. 16-17.

¹¹⁰ Sollied skifteavskrifter for Bergen 1675-1852. Url: <http://da2.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesbok&bokid=solliedskift>

¹¹¹ SAB, Byfogd og Byskriver i Bergen, nr. C 7b, 1796-1826.

2.6 Kirkebøker

Kirkebøkene inneholder opptegetninger over alle kirkelige handlinger som ble utført i kirka, hvor de mest vanlige var dåp, vielse og begravelse.¹¹² I disse kildene kan man skaffe informasjon om enkeltindividet, selv før 1801 da det enda ikke fantes nominative folketellinger i Norge. Dette kan være opplysninger om når en person ble født, giftet seg, hvor mange barn de fikk og når de døde. Storparten av personopplysningene om vaktmesteren i denne oppgaven har blitt funnet i kirkebøkene.

De fleste kirkebøkene i Norge er bevart fra 1680-årene. En stor andel av dem er digitalisert og tilgjengelig på Digitalarkivets nettsider. Flere har også blitt transkribert, noe som reduserer tidsforbruket i behandlingen av materialet. Men det er viktig å ta forbehold om at transkribert materiale kan ha feil. Dette ser man eksempelvis i begravelsen til vaktmester Moritz Hess i 1728 i Bergen. Navnet i den transkriberte kirkeboken er Morrutz Hafs, som er en feiltranskripsjon fra den originale kilden.¹¹³ Der hvor transkriberte kirkebøker er benyttet, har det alltid vært nødvendig å etterprøve transkripsjonen med originalkilden.

Kirkebøkene har særlig vært en nyttig kilde i analysen av vaktmesterens sosiale status. Der kan man blant annet hente informasjon om hvem som var fadder til vaktmesterens barn, og hvem vaktmesteren var fadder for. Ifølge teolog og kulturhistoriker Arne Bugge Amundsen fikk dåpsseremonien og valget av faddere gradvis større betydning utover 1700-tallet, og ble viktig for etablering av sosiale kontrakter, økt anseelse og status i lokalsamfunnet.¹¹⁴

Fadderne hadde sjeldent en lavere sosial og økonomisk status enn foreldrene, men de kunne komme fra et nivå som var "overlegne" med foreldrenes.¹¹⁵ Historiker Arnfinn Kjelland deler mye av det samme synet som Amundsen. Han forklarer at relasjonene som ble etablert via foreldre og faddere hadde «enkelte likheter med ekteskapsallianser», men uten de medfølgende juridiske og økonomiske konsekvensene. Dette kunne i enkelte tilfeller, ifølge Kjelland, føre til en vertikalisering av relasjonen – et *patron-klientsystem*. Velstående personer kunne dermed påta seg ansvaret som fadder til gjengjeld for ytelser og andre tjenester fra foreldrene.¹¹⁶

¹¹² Hoff, "Avlet i synd og ondskap": en sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801, s. 10.

¹¹³ Feil transkripsjon, se: <https://www.digitalarkivet.no/view/267/pg00000000726388>. Lest: (13.04.2018).

¹¹⁴ Amundsen, *Folkelig og kristelig tradisjon: dåpsforståelser i Norge særlig på 1800-tallet*, s. 373.

¹¹⁵ Amundsen, *Folkelig og kristelig tradisjon: dåpsforståelser i Norge særlig på 1800-tallet*, s. 367-368.

¹¹⁶ Kjelland, *Embetsfolks fadderskapspraksis i Nord-Gudbrandsdalen på 1700- og 1800-talet*, s. 226-227.

Det kan dermed være problematisk å tolke foreldrenes status hvis fadderen hadde en mye høyere sosial og økonomisk status. For eksempel kan vaktmesteren ha hatt faddere for sine barn som tilhørte øvrigheten i samfunnet, selv om han ikke tilhørte dette sjiktet. Fadderne kan ha stilt opp til gjengjeld for at vaktmesteren utførte ytelser og andre tjenester for dem. Men samtidig kan faddere med overlegen status gi familien en økning i sosial status.

Det er også relevant å undersøke hvem vaktmesterne var fadder for. Hvis vaktmesteren var fadder for personer som kan karakteriseres å være innenfor mellomsjiktet, så kan man anslå at han enten tilhørte mellomsjiktet selv, eller litt høyere.

De identifiserte fadderne i kirkebøkene, samt hvem vaktmesteren var fadder for, har blitt plassert og inndelt i seks kategorier etter yrkesbakgrunn. Fremgangsmåten er basert på historiker Tom Ericsson sin analyse av de sosiale strukturene i Sverige på midten av 1800-tallet¹¹⁷, men med SSB sin kategorisering av yrkesgrupper fra 1801 folketellingen.¹¹⁸ Denne kategoriseringen er bedre tilpasset samfunnsinndelingen fra 1700-tallet i Norge. Den følgende oppdelingen er: 1) *embetsstanden*: offiserer, kapteiner eller andre av høyere rang innenfor innenfor militæret, geistlige eller andre kongelige/statlige embetsmenn som politimester og byfogd, 2) *borgerskapet*: kjøpmenn, skipper, personer med borgerskap eller andre høytstående byborgere, 3) *funksjonærer*: personer med yrke innenfor privat eller offentlig virksomhet, eksempelvis politibetjent, vektere og underfogd 4) *håndverkere*: skomaker-, snekker, baker, bødker 5) *Arbeidere*: svenner og lærlinger i håndverksyrker, daglønnere og matroser 6) *Ukjent*: Dette er personer hvor yrket verken står oppført eller har blitt identifisert i annet kildemateriale.

Hvilken kategori de kvinnelige fadderne skal plasseres i, avhenger om de er oppført med yrke eller tittel. Det var sjeldent at kvinner i kirkebøkene står oppført med yrke. Dette er problematisk fordi man ikke vet hvilken yrkeskategori de tilhørte. I slike tilfeller har det vært nødvendig å oppspore hvem de var gift med, og deretter plassere dem i den samme kategori som mannen. Hvis det ikke er mulig å innhente informasjon om disse kvinnene, vil de plasseres i kategorien ukjent. Kvinner som står oppført med tittel; *madam, frue* eller *jomfru*, tilhørte sannsynligvis enten embetsstanden eller borgerskapet.¹¹⁹ Hvis det ikke er funnet

¹¹⁷ Ericsson (2012), *Godparents, witnesses, and social class in mid-nineteenth century Sweden*.

¹¹⁸ SSB, *Folketeljinga 1801, ny bearbeiding*, s. 18-19.

¹¹⁹ Ordbok UiB: Madam gift kvinne, kone, særlig av borgerskapet og den lavere embetsstand. Ordbog over det danske sprog: Jomfrue: fra slutten av 1600-tallet til midten av 1850-tallet brukt som tittel på ugifte kvinner i en mer eller mindre anseelig borgerstand. Frue: Kvinner som var gift med menn som hadde rang.

informasjon om kvinnen som kan bekrefte om hun tilhørte embetsstanden, har kvinnene med tittel blitt plassert i yrkeskategorien *borgerskapet*.

En utfordring med kirkebøkene er at at håndskriften i en del av bøkene har vært vanskelig å tolke, da den tidvis har vært liten og utydelig. Dette er uheldig, for resultatet blir at informasjon går tapt. I tillegg mangler storparten av kirkebøkene transkripsjon etter 1814, noe som gjør det svært tidkrevende å gå gjennom kirkebøkens lister over fødte og døpte. Dette har ført til at informasjon om hvorvidt vaktmesteren i Bergen var fadder utover 1800-tallet mangler. Det har i undersøkelsen blitt foretatt enkelte stikkprøver av kildematerialet, men dessverre uten funn.¹²⁰

¹²⁰ Perioder hvor lister over føde og døpte er undersøkt i Domkirken (Bergen): 1816-1819, 1822-1825, 1830-1832, 1837-1838, 1840-1843, 1852-1853, 1862-1864. For Nyrkirken: 1820-1822, 1828-1829, 1832-34, 1844-1846, 1862-1864. Og tilslutt Korskirken: 1820-1823, 1827-1829, 1843-1845 og 1863-1865.

3 Vaktmesterens funksjoner

I dette kapittelet er vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver i byene Bergen, Christiania og Trondheim undersøkt. Kapittelet behandler byene enkeltvis, slik at man kan se endringene over tid tydeligere. Det gir innsikt i hvordan yrket har endret seg i perioden mellom 1596 til 1874. Var vaktmesterens funksjon stabil, eller forandret den seg? Hvis det var endring, hvorfor forekom de?

3.1 Vaktmesterens funksjon i Bergen

I 1596 i *Mikael Hofnagels optegnelser* finner man beskrivelser av oppgavene til “Julevagt og aargangsvagt” i byen.¹²¹ I beskrivelsen kommer det frem at vaktmesterens funksjon var å ha et overordnet tilsyn med vaktholdet om natten. Dette innebar å sørge for vaktens på- og avmønstring, og tilse at vekterne utførte sine plikter. Vaktmesteren skulle også være delaktig i forhindringen av brann og uorden om natten: ”flittigen gaa omkring udi byen den ganske nat”. Det kan tenkes at han delte de samme arbeidsoppgavene som vekterne, noe som innebar å: “[...] have flittig opsyn til ild og lys og løst selskab, som bruger horeri, tyveri og slagsmaal og anden ulempe om nattetider [...]”. Oppgavene bestod altså av å forhindre brann, ha tilsyn med brudd på sedeligheten og være et ordensoppsyn om natten. Hvis vaktmesteren eller vekterne pågriper personer som har begått lovbrudd, skal de videre overleveres til byfogden “dennem fængsligen kan anholde, som byloven formelder”.¹²²

Det neste tilfellet hvor man hører om vaktmesteren, er i 1624 da en ny instruks ble utarbeidet til vaktholdet i Bergen.¹²³ Vaktmesterens funksjon virker å ha vært uforandret siden 1596. Han skulle fortsatt ha tilsyn og lede vaktholdet om natten, samt være delaktig i nattens brann- og ordensoppsyn. Instruksen gir dog bedre innsikt i hva som var de overordnede og konkrete oppgavene til vaktmesteren. De overordnede oppgavene til vaktmesteren virker å ha vært tredelt. Den første delen består av en *forhåndsinspeksjon*.¹²⁴ Vekterne skulle “oplæses og examineres” av vaktmesteren, som videre kontrollerte at de “ere saa dygtige og munderede, at

¹²¹ *Mikael Hofnagels optegnelser* er en dagbok fra 1596-1676, som har blitt transkribert av N. Nicolaysen. Nicolaysen, *Norske Magasin 2*, s. 257.

¹²² Nicolaysen, *Norske Magasin 2*, s. 256 – 257.

¹²³ Nicolaysen (1868), *Norske magasin 2*, s. 300-302. Instruksen er også hentet fra *M. Hofnagels optegnelser*, som er gjengitt i *Norske Magasin 2*.

¹²⁴ Borgervakten var en sammensetning av utvalgte borgere som måtte utføre nattevaktjeneste. Wiesener, *Bergen borgervæpning indtil 1772*, s. 12-13.

de for lovlig vagt kan passere”. Personene som skulle holde vakt måtte være edru, være i god fysisk formog ikke være for gammel eller ung. Hvis en person “udygtige finnes”, så skal vaktmesteren forvise ham, rapportere til byfogden og deretter “for betaling skaffe andre [...]” som er kapabel til å utføre vakttjenesten.

Den andre delen av instruksene er en beskrivelse av selve *utførelsen av vaktholdet*. Oppgaven til vaktmesteren var først å utplassere «*skildvagten*». Dette var fastsatte poster i byen hvor det ble holdt vakt.¹²⁵ Videre skulle vaktmesteren sammen med «gangvakten» patruljere i gatene og sørge for at borgerne opprettholdt «gatefreden». Dette innebar å forhindre spillemenn, gatevold, drikking over den «sedvanlige tid» (etter klokken 10), roping og andre forstyrrelser om natten.¹²⁶ Personer som brøt «gatefreden» skulle overleveres av vaktmesteren til byfogden, som deretter holdt dem i varetekt. Under branntilfeller skulle vaktmesteren «først og fremst udi egen person» kommandere vekterne i slukningsarbeidet.

Den siste delen av vaktmesterens gjøremål var å avholde en *sluttinspeksjon*. Telling og opplesning av navnene til de deltakende i vakten skulle utføres. Dette var for å kontrollere at ingen hadde forsømt sin vakttjeneste ved at de hadde dratt hjem, drukket eller av andre årsaker ikke gjennomførte vakten. Sluttinspeksjonen ble avholdt utenfor byfogdens hus.

Etter instruksene fra 1624 ble det utgitt to nye instruksjoner tilskrevet vaktmesteren og vaktholdet i Bergen på 1600-tallet. Den ene var i 1626 og den andre i 1646.¹²⁷ Det kan ha blitt utgitt flere instruksjoner, men de er ikke funnet.

Ingen av instruksene medførte betydelig endring i vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver. Han skulle fortsatt være lederen over vakten og være delaktig i brann- og ordensoppsynet om natten. De overordnede oppgavene fortsatte å være tredelt; forhåndsinspeksjon, utøvelse av vakthold og sluttinspeksjon.

Endringene som instruksene fra 1626 og 1646 medbragte var først og fremst knyttet til vaktens struktur og organisering. I 1626 hadde vaktholdet om natten blitt reorganisert og underlagt borgervæpningen, og bestod av ½ korporalskap eller 50 mann. Instruksene fra 1646 viser at vaktholdet om natten ble ytterligere styrket. I punkt 2. står det følgende: “Dernæst eftersom Bergens by nu udi 8 kaptejniskaber er afdelt og hvert kompagni udi 3 korporalskaper,

¹²⁵ Den Danske Ordbog: [Skildtvagt](#) [Lest 07.11.2017].

¹²⁶ Nicolaysen, *Norske magasin 2*, s. 301.

¹²⁷ Nicolaysen, *Norske magasin 2*. Instruks 1626: *Instrux, horefter vagtmesteren og officerene nat- og dagvagten herefter sig skal rette*, s 313-316. Instruks 1646: *Instrux, hvorefter vagtmesteren og officerene nat og dag skal have sig at rette og forholde*, s 337-340.

saa skal hver nat 1 korporalskab holde vagt [...]”. Vaktholdet om natten rullerte mellom de ulike korporalskapene gjennom året. Når et nytt korporalskap skulle overta vaktholdet, så skulle offiseren i kompaniet overlevere vaktmesteren en navneliste over dem som skulle holde vakt.

Det har ovenfor blitt vist at vaktmesterens funksjon var å ha tilsyn og være delaktig i vaktholdet om natten. Men hvorfor ble vaktmesteryrket opprettet? En markant økning av innbyggertallet i Bergen kan være en forklaring. Gjennom 15- og 1600-tallet økte befolkningen i byen, og omkring år 1600 var Bergen Nordens største by med hele 15.000 beboere.¹²⁸ Befolkningsøkningen medførte ifølge historiker A. M. Wiesener at “kravet paa orden og sikkerhet” ble i større grad nødvendig.¹²⁹ Å opprette stillingen *byens vaktmester*, kan ha vært et tiltak for å imøtekomme innbyggernes behov for økt orden og sikkerhet i byen.

Men en mer sannsynlig forklaring er knyttet til innsnevringen av byfogdens mangfoldige arbeidsoppgaver på 15- og 1600-tallet.¹³⁰ Byfogden, eller gjaldkeren som han ble kalt i middelalderen, hadde siden byloven fra 1276 vært ansvarlig for byens borgervæpning og politioppsyn. Han hadde også en rekke andre administrative oppgaver i byen, som eksempelvis å delta i *bygningsskommisjonen* og blåse til *skipdrått*.¹³¹ Etter hvert som byene vokste utover 15- og 1600-tallet, økte samtidig kravene til byfogden og hans tallrike oppgaver ble naturligvis vanskeligere å utføre. Ifølge historiker Lorentz Tyvoll førte dette til at borgervæpningen ble underlagt *Stadshauptmannen*, og at vaktmesteren overtok ansvaret “ved å lede borgervæpningens politi og brannvaktfunksjoner”.¹³² Historiker Hugo Matthiessen har også et lignende synspunkt, men legger vekt på at vaktholdet om natten var “besværligt og ubehageligt” for byfogden, som “hver Ugedag at give Afkald paa Natteroen for at inspicere de udkommanderede Borgere». Dette førte ifølge Matthiessen til at det «oprettedes der i de fleste større Byer et særligt Vagtmester-embede» som kunne ta på seg byfogdens nattlige oppgaver.¹³³ Det må påpekes at Matthiessen sin forklaring ikke gjelder Bergen spesifikt, men

¹²⁸ Bergen byarkiv: [Om bergen](#). [lest 21.07.2018].

¹²⁹ Wiesener, *Bergen Borgervæpning indtil 1772*, s. 12.

¹³⁰ For en oversikt over byfogden (gjaldkeren) oppgaver i henhold til byloven 1276, se: Johnsen, *Byen og dens byfoged [...]*, s. 24-28.

¹³¹ Gjaldkeren skulle gjennom *Bygningsskommisjonen* påse at bylovens forskrifter for bygging ble fulgt. Dette ble utført sammen med byens rådmenn. Blåse til *skipdrått* innebar at mennene i byen skulle hjelpe med fortøyning av ankomne skip, eller dra dem på land for å få dem ettersett. Tyvoll, *Bergen byfogdembete og Bergen byskriverembetes historie*, s. 11.

¹³² Tyvoll, *Bergen byfogdembete og Bergen byskriverembetes historie*, s. 20. Stadshauptmannen var sjef over borgervæpningen og formann for de eligerte menn fram til 1772. Se: Sollied (1914), *Bergen styre før formandskapsloven av 1837*, s. 43.

¹³³ Matthiessen, *Natten - Studier i gammelt byliv*, s. 39.

er en generell forklaring på opprettelsen av vaktmesterstillingen i danske og norske byer på 15- og 1600-tallet. Den er derfor ikke nødvendigvis representativ for Bergen.

Det kan dermed tenkes at kombinasjonen av økt behov for sikkerhet og orden i byene, samt byfogdens utilstrekkelighet til å utføre sine nattlige oppgaver, resulterte i at stillingen *byens vaktmester* ble opprettet.

3.1.1 Vekterkorpset opprettes - vaktmesterens funksjon utvides

I 1704 ble vaktholdet i Bergen reformert. Dette var gjennom anordningen «om Vægtene og vagthold her i Bergen», som stadfestet at det skulle bli etablert et vekterkorps i byen.¹³⁴ Fast ansatte og lønnede vektere skulle fra da av supplere vaktholdet om natten, som tidligere var betjent av byens egne innbyggere i den såkalte *kompanivakten*.¹³⁵ Denne strukturen av vaktholdet i byen vedvarte fram til 1874 da vekterkorpset ble nedlagt.¹³⁶

Årsaken til at vaktholdet ble reorganisert var grunnet storbrannen i 1702 og politimesterens økende misnøye med kompanivakten. Året før brannen hadde politimester Fasting (1701 - 1739) hevdet overfor magistraten at en videreføring av kompanivakten ville få store konsekvenser for sikkerheten til innbyggerne, og «at Byen med saadan slet Vagthold ikke kunde være tient...».¹³⁷ Fasting sitt argument ble nok ikke svekket etter bybrannen, som sannsynligvis overbeviste magistraten om at en endring var nødvendig.¹³⁸

Selv om vaktholdet ble reformert, så beholdt vaktmesteren sin funksjon som leder over nattens brann- og ordensoppsyn. Men det skjedde en endring i selve utøvelsen av vaktholdet. Dette vises i §13 av anordningen hvor det står oppført at han “i egen Person bør *gaae Runden med dem*”, det vil si at vaktmesteren ikke lengre var forpliktet til å patruljere i gatene.¹³⁹ Dette skiller seg fra de ovennevnte instruksene fra 1600-tallet. Men hvorfor ble dette endret? Antagelig fordi funksjonen til vaktmesteren ble utvidet. Et eksempel på dette finner man i §5 av anordningen hvor det står at personer arrestert for begåelse av orden- eller lovbrudd skal

¹³⁴ NR, fol. 99b-110b, 1704-1707.

¹³⁵ Vaktholdet om natten ble i den siste halvdel av 1600-tallet i Bergen holdt av borgervæpningen og kalt “Companie-vagten”. Wiesener, *Bergen Borgervæpning indtil 1772*, s. 19.

¹³⁶ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 203.

¹³⁷ Wiesener, *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*, s. 20-21.

¹³⁸ Bybrannen i 1702 førte til at 9/10 av byen ble lagt i aske. Hardtvedt, *Bergen byleksikon*, s. 60.

¹³⁹ NR: fol. 105a, 1704-1707.

leveres til *Corps de Garde* hvor vaktmesteren holdt til.¹⁴⁰ Her skulle vaktmesteren holde dem i varetekt inntil magistraten og politimesteren gav ordre om løslatelse.¹⁴¹ Dette var en oppgave som tidligere tilhørte byfogden, og som nå var blitt overlevert til vaktmesteren¹⁴²

Vaktmesteren beholdt arbeidet med å holde oppsyn med varetektsfangene gjennom 1700-tallet. Dette vises i det bevarte regnskapsmaterialet etter 1750, hvor vaktmesteren mottok årlige utbetalinger for “varetægtspenge og underholdning”.¹⁴³ Lister over de varetektsdømte skulle føres av vaktmesteren og overleveres til politimesteren og magistraten til godkjenning.¹⁴⁴ Det er interessant at vaktmesteren var ansvarlig for varetektsfangene, selv om det fantes en arrestforvarer i byen.¹⁴⁵ Antagelig var arrestforvareren ansvarlig for arrestanter som allerede var dømt, mens vaktmesteren hadde tilsyn med varetektsfangene som avventet dom.

Det var ikke kun oppsynet med varetektsfangene som ble tillagt vaktmesteren i anordningen fra 1704. Politifunksjonen ble også gjeldende på dagtid, noe som vises i §15 av anordningen.¹⁴⁶ Der står det oppført at vaktmesteren skal ha oppsyn med alle fremmede personer, både inn- og utlendinger, som ankom byen. Oppgavne var å straks informere magistrats-presidenten om fremmede individer og videre forhindre dem i å bosette seg uten “Magistratens skriftlige tillatelse”. I tillegg skulle vaktmesteren ha en liste på alle av byens innbyggere. Personer som livnærte seg på håndarbeid skulle særlig bli oppført. Det var vaktmesteren oppgave å tilse at arbeidere hadde magistratens skriftlige tillatelse til å foreta seg arbeidet.¹⁴⁷

Man ser også i stiftamtmannens kopibok fra 1708-1710 at vaktmesteren hadde en politifunksjon på dagtid. Et eksempel omhandler skipper Niels Hansen som hadde begynt å bygge et hus som gikk inne på «kommunikasjonslinjen». Politibetjent Niels Thune og vaktmester Mouritz Hess ble pålagt å forby skipper Hansen å bygge videre, med mindre han

¹⁴⁰ Det ble på 1680-tallet oppført en “varmestue” for kompanivakten, som et tiltak for å bedre vaktholdet om natten. Dette fikk navnet *Corps de Garde*. I 1794 ble vaktstuen erstattet av en mer permanent vaktbygning på Klosteret, som fortsatt i dag bærer navnet *Corps de Garde* eller Kortegården på folkemunne. Se: Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 105.

¹⁴¹ Norske register: fol. 102a-102b, 1704-1707.

¹⁴² Dette står oppført i instruksene fra 1624, 1626 og 1646. Nicolaysen, N. *Norske Magasin* 2, s. 256-257, 300-302 og 313-316.

¹⁴³ BAB, BM, Hc: 2-5.

¹⁴⁴ BAB, Kemneren, Rj:1.

¹⁴⁵ BAB, BM, Hc: 2-9. Regnskapene viser at det var en lønnet arrestforvarer i byen på 17- og 1800-tallet.

¹⁴⁶ NR: fol. 105b, 1704-1707.

¹⁴⁷ NR: fol. 107a-108b, 1704-1707, s. 107a-108b.

holdt seg innenfor de linjene som var satt.¹⁴⁸ I en annen sak hadde vaktmester Hess pålagt en fattig enke ved Nyallmenningen om å rive skorsteinen, antagelig fordi hun hadde begått et t brudd på brannforskriften.¹⁴⁹

Det er interessant at vaktmesteren fikk en politifunksjon på dagtid etter anordningen fra 1704. På dette tidspunktet eksisterte det et politimesterembete, som sammen med politibetjenter sørget for politioppsynet på dagtid.¹⁵⁰ Så hvorfor ble vaktmesterens politifunksjon utvidet til dagtid? En forklaring kan ligge i den interne konflikten mellom politimester og magistrat i Bergen, som pågikk i begynnelsen av århundret. Politimesterembetet ble opprettet i 1692 for å få økt kontroll over handelsnæringen og en befolkning som stadig oftere hadde gjort opptøyer på grunn av nedgangstidene i byen.¹⁵¹ Selv om magistraten og de fremste borgerne i byen trolig stod bak opprettelsen av politimesterembetet, så var de samtidig urolige for at politimesteren skulle operere utenfor embetsstanden og storborgerskapet sine ønsker og interesser.¹⁵² Ifølge Fossen og Ertresvaag var magistraten også skeptisk til at politimesteren skulle få for stor makt i byen. I tillegg var politimesteren en kongelig embetsmann, som hadde fått stadfestet sin stilling av kongen og var ikke under direkte kontroll av magistraten. Det kan dermed tenkes at magistraten ønsket en tjener de selv kunne rekruttere, avsette og ha kontroll over. Ved å utvide vaktmesterens politioppgaver, som kontroll av fremmede og inspeksjon av arbeidstillatelser, så ville det nok gitt øvrigheten større kontroll over deres viktigste interesse – nemlig handelsnæringen.¹⁵³ Frykten for at politimesteren og hans betjenter skulle bestikkes eller “se gjennom fingrene” på arbeidstillatelser kan også ha vært en årsak til at vaktmesteren fikk disse oppgavene.

En annen forklaring på hvorfor vaktmesteren fikk politifunksjon på dagtid, kan ha vært at politioppsynet på dagtid var svært lavt bemannet. I Bergen var det kun to politibetjenter som arbeidet på dagtid mellom 1692-1746. Mot slutten av 1700-tallet var antallet økt til fire.¹⁵⁴ Det kan altså ha vært et tiltak for å avlaste politimesteren og hans betjentes tallrike

¹⁴⁸ Steinsbø, *Stiftamtmannens kopibok. A:3:2 2. januar 1708 – 5. juni 1710*, s. 18-19.

¹⁴⁹ Steinsbø, *Stiftamtmannens kopibok. A:3:2 2. januar 1708 – 5. juni 1710*, s. 36.

¹⁵⁰ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 13.

¹⁵¹ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 33.

¹⁵² Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 110.

¹⁵³ NR: fol. 105b-106a, 1704-1707.

¹⁵⁴ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 98-100.

politioppgaver.¹⁵⁵ Det ville altså ha bidratt til å øke sikkerheten i byen, avlaste de få politibetjentene og fjerne noe makt fra politimesteren.

Anordningen fra 1704 markerer en tydelig utvidelse av vaktmesterens funksjon.

Vaktmesteren skulle ikke bare være leder over natten ordens- og brannoppsyn, men også utøve politioppgaver på dagtid og ha oppsyn med varetektsfangene. Det markerer et klart skille fra instruksene på 1600-tallet.

3.1.2 Funksjonen utvides ytterligere

I 1774/75 ble det opprettet kommunale gatelykter i Bergen.¹⁵⁶ Som en følge av dette, ble vaktmesteren tilskrevet ansvaret for den kommunale gatebelysningen i byen. Dette ble først offentliggjort i et reglement fra 1775. Ifølge reglementet skulle vaktmesteren etter §13 påse at vekterne vedlikeholdte, tente og slukte lyktene.¹⁵⁷ Etter hvert fikk vaktmesteren en godtgjørelse for denne oppgaven. I 1781 ble han ble årlig lønnet 20 riksdaler for dette ansvaret.¹⁵⁸ Siden vaktmesteren var vekterkorpset leder, var det sannsynligvis naturlig å tillegge ham det overordnede ansvaret for lyktene.

Vaktmesteren fikk også oppgaven med å utføre utpantingsoppdrag og måtte innkreve eiendom av dem som ikke hadde betalt skatt eller mulkt (pengebot). Verdien av eiendelene skulle tilsvare det beløpet som personen eller husstanden skyldte. Alle gjenstander som ikke var festet til huset, risikerte å bli innkassert og deretter solgt på en offentlig auksjon.¹⁵⁹ I avisen *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* ser man på 1770-tallet at vaktmesteren utførte utpanting av dem som ikke hadde betalt skatt, penger til fattigkassen eller til stol- og benkeleie i kirken.¹⁶⁰ Man ser også i anordningen “*Vagt og rundgang i Bergen*” fra 1775, at Stadshauptmannen kunne sende vaktmesteren for å foreta utpanting når offiserer og

¹⁵⁵ Oversikt over politimesterens og politibetjentene oppgaver, se: Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 62-85 og Schmidt, *Forordninger, aabne Breve, placater m.me for kongeriget Norge [...] 1648-1730* – s. 301- 305.

¹⁵⁶ Ingstad, *Bergens ingeniørvæsen*, s. 18-20.

¹⁵⁷ BAE, 18.09.1775.

¹⁵⁸ Vaktmesteren ble lønnet med 20 riksdaler i året for dette ansvaret. BAB, BM, Hc:2-5.

¹⁵⁹ Ordbog over det Danske sprog: [utpanting](#) [Lest. 11.01.2017].

¹⁶⁰ BAE, 03.02.1772, 21.12.1774, 05.10.1793, 15.10.1796.

medlemmene i borgervakten ikke hadde betalt sin bot for forsømmelser av vakttjenesten.¹⁶¹ Denne oppgaven ble også gjentatt i “*Reglement for Borgervæpningen i Bergen*” fra 1814.¹⁶²

Men hva var årsaken til at vaktmesteren fikk en funksjon knyttet til tvangsfullbyrdelse? En forklaring kan være at det kunne oppstå farlige situasjoner under utførelsen av utpanting, noe vaktmesteren sannsynligvis var vant med å håndtere. Et eksempel fra 1773 kan illustrere en utpanting.¹⁶³ Som en følge av manglende innbetalinger til brannhjelpen etter bybrannen i 1771, ble vaktmesteren og underfogden utsendt til å foreta utpanting.¹⁶⁴ Da de skulle utføre sin oppgave møtte de stor motstand fra befolkningen. Hele 300 mennesker hadde samlet seg for å forhindre vaktmesteren og underfogdens i sine plikter. Borgerne truet med at hvis «det mindste af det utpantede gods kom ut af huset, skulde de slaae det i Stykker og antaste erecutanterne».¹⁶⁵ Truslene var såpass store at kongen selv måtte gripe inn, og han forlangte at utpantingen skulle fortsette uten flere opprør. Det ble en måned senere publisert en plakat i *Bergens Adressecontoirs Efterretninger*, hvor kongens «yderste Mishag» skulle tydeliggjøres overfor borgerne i anledning av opprøret mot utpantingen.¹⁶⁶

Det var antagelig under disse tilfellene, hvor fare for motstand mot utpanting var stor, at vaktmesteren ble tilkalt for å assistere i tvangsfullbyrdelsen. Siden vaktmesteren var en av de få personene i byen med våpenmakt og lovlig kunne pågripe personer, så er det forståelig at han ble tilkalt under slike oppdrag.

I avisene ser man også at vaktmesteren hadde en oppgave med å utlyse og tilbakelevere savnede gjenstander. Dette kan betegnes som *hittegods*, og kunne være ting som enten var funnet i byens gater eller overlevert til vaktmesteren. De fleste gjenstandene var overlevert av vekterne under deres vakthold om natten. Totalt er det funnet seks tilfeller hvor vaktmesteren utlyser hittegodset i avisene.¹⁶⁷

Det er også tegn som viser at vaktmesteren hadde en oppgave med å sørge for renholdet på rådhuset. Dette ser man blant annet i byregnskapene fra 1801 og 1813, hvor vaktmesteren ble lønnet for utførelsen av oppgaven.¹⁶⁸ Men om han personlig stod for rengjøringen er usikkert,

¹⁶¹ Wessel-Berg, Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 2: 1746-1780, s. 636.

¹⁶² Schmidt, Love, Anordninger, Tractater, Resolutioner, Kundgjørelser, Departementsskrivelser, for Kongeriget Norge: 1814-1831, s. 16.

¹⁶³ BAE, 24.05.1773.

¹⁶⁴ Hartvedt, *Bergen byleksikon*, s. 123.

¹⁶⁵ Wessel-Berg, Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 2: 1746-1780, s. 547-548.

¹⁶⁶ BAE, 24.05.1773.

¹⁶⁷ BAE, 19.07.1788, 26.03.1791, 30.03.1791, 11.06.1791, 17.09.1814, 15,10,1814.

¹⁶⁸ BAB, Kemneren, Hc: 3 - byregnskap 1801 og 1813.

da det i regnskapene fra 1764, 1766 og 1767 står oppført at vaktmesteren hadde attestert for en kvinne som hadde vasket “de eligerte menns kammer”.¹⁶⁹ Sannsynligvis var renhold på rådhuset vaktmesterens ansvar, men utførelsen av oppgaven ble innleid.

3.1.3 Vaktmesterens funksjon spesialiseres

Etter unionsoppløsningen i 1814 ble vaktmesterens funksjon spesialisert og mistet flere av sine tidligere arbeidsoppgaver. De ovennevnte funksjonene knyttet til tvangsfullbyrdelse av ubetalt skatt, og renhold på rådhuset, ble sannsynligvis fratatt da det ikke lenger nevnes i kildematerialet. De gjenværende funksjonene til vaktmesteren var dermed å være leder over vekterkorpset, utøvelse av politioppgaver på dagtid, tilsyn med kommunale gatelyktene og oppsyn med varetektsfangene.

En annen endring skjedde i 1826, da en ny instruks ble utarbeidet til vaktmesteren i Bergen.¹⁷⁰ Der nevnes ikke lenger oppsynet med varetektsfangene, og oppgaven hadde sannsynligvis blitt overført til arrestforvareren.¹⁷¹ Oppgavene som beskrives i instruksjonen er kun tilsyn med vekterkorpset og det nattlige politioppsynet, samt politioppgaver på dagtid.

Som tidligere vist i anordningen fra 1704, var ikke vaktmesteren forpliktet til å påse at vekterne utførte sine plikter om natten. Dette ble endret i instruksjonen fra 1826. Vaktmesteren var nå pålagt å være delaktig om natten og skal: “ofte og flittig om natten til ubestemte tider patrullere for at paase, at vægterne opfyld deres pligter”. I tilfeller hvor vekterne hadde forsømt tjenesten, skulle vaktmesteren rapportere dem til politimesteren.

Politioppgavene som nevnes i instruksjonen fra 1826 var i hovedsak på dagtid. Dette vises i punkt åtte av instruksjonen, hvor det står skrevet at vaktmesteren hver lørdags formiddag skal ha “opsyn med at dragere, Fløtmænd og kjørere efterkommer deres pligt med heensyn til Reengjørelse af almindigene [...]. Dette betød å holde gatene rene, åpne og fremkommelige.

En annen oppgave vaktmesteren var pålagt, var å assistere politibetjentene under store folkesamlinger. Under slike situasjoner var det behov for økt vakthold og sikkerhet. Sett i lys av at politistyrken på dagtid i Bergen kun utgjorde ti personer på 1820-tallet, er det forståelig at vaktmesteren ble tilkalt for å assistere dem, også i andre situasjoner.¹⁷² Et eksempel finner

¹⁶⁹ Navnet på kvinnen var Aafele Olsdatter. BAB, Kemneren, He: 1, 1764, Rj: 3 pk. C, 1766, Rj: 4 pk. D, 1767.

¹⁷⁰ BAB, *Dd: 1* – Instruks til vaktmesteren 1826.

¹⁷¹ BAE, 26.09.1827.

¹⁷² Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 152.

man i *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* fra 1826, under jakten på forbryteren og forfatteren Gjest Bårdsen. Vaktmester Sunde og politibetjent Fløen hadde dratt til Møhlenpris, videre med båt over til Damsgård, hvor de antok at Bårdsen oppholdt seg. De fikk ikke tak i han, for han hadde reist inn til Bergen igjen. Saken endte med at Bårdsen ble arrestert i byen dagen etterpå.¹⁷³

Selv om politioppsynet på dagtid var underbemannet og trolig lite tilfredsstillende, så var misnøyen med vekterkorpset gjennom 1800-tallet økende. Myndighetene og befolkningen mente at vekterkorpset ikke klarte å imøtekomme utfordringene som den økende befolkningsveksten medbragte.¹⁷⁴ I tillegg var misnøyen rettet mot vekternes fysiske egenskaper. Ifølge historiker Anders Bjarne Fossen var vekterne “gamle og gebrekkelige og kunne vanskelig gripe inn i kritiske situasjoner der raskhet, dristighet og styrke var nødvendige egenskaper”.¹⁷⁵ Riktignok var enkelte av byens innbyggere tilhengere av det gamle vektervesenet, og mente at det ikke var nødvendig med en politireform.¹⁷⁶ Men dette var en liten minoritet, og de fleste av byens innbyggere og myndigheter var enige om at endring var nødvendig. Vektervesenet måtte enten forbedres med økt antall vektere eller bli erstattet av et mer moderne konstabelkorps.¹⁷⁷

Iløpet av andre halvdel av 1800-tallet ble det formet ulike forslag om hvordan politioppsynet om natten skulle organiseres. Det første forslaget om en “Omordning af det hele Vagtvæsen” ble innsendt av en nedsatt komite til bystyret i 1847. Det var enighet om at vekterordningen ikke fungerte som ønsket. Et tiltak for å bedre vaktholdet om natten var å fordoble antallet vektere. Dette forslaget ville uten tvil ha bedret vaktholdet om natten, men bystyret var bekymret over utgiftene som en fordobling av vekterne ville påføre bykassen. Bystyret forkastet dermed forslaget.¹⁷⁸

I 1862 ble en ny komitéinnstilling fremlagt. Der ble det foreslått en fullstendig reorganisering av politietaten. Vekterkorpset, borgerrunden og patruljevakten skulle nedlegges og erstattes av et konstabelkorps på 48 mann. Politioppsynet skulle utføres av et profesjonelt politikorps som utelukkende var underlagt politimesterens kommando. Magistraten aksepterte forslaget,

¹⁷³ BAE, 11.10.1826.

¹⁷⁴ Ertresvaag, *Bergens bys historie 3 - Et bysamfunn i utvikling 1800-1920*, s. 215-216.

¹⁷⁵ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 187.

¹⁷⁶ Sydnes, *Bergens politi - Politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*, s. 128-130, Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 188-189.

¹⁷⁷ Innstillingen finnes i BAB, BKF 1863.

¹⁷⁸ BKF: 1863, UBIB, boks 19. Indstillng Angaaende det fra en Committee.

men formannskapet var negative og argumenterte for at langt mer presserende saker enn en ny vaktordning måtte tas stilling til. Igjen ble forslaget nedstemt.

Atter en ny komitéinnstilling ble framlagt i 1873. Forslaget var ikke ulikt den fra 1862, men i stedet skulle konstabelkorpset utvides til 64 mann, ledet av to undervaktmestere. I bystyremøtet i 1874 ble det vedtatt at konstabelkorpset skulle opprettes, men at korpset skulle bestå av tre undervaktmestere og 56 konstabeler.¹⁷⁹ I 1874 ble dermed vektervesenet nedlagt og erstattet av et mer moderne politikonstabelkorps som overtok politioppsynet om natten.¹⁸⁰ Vaktmesteren ble utnevnt som sjef over konstabelkorpset, og tittelen endret seg til *overvaktmester*. Hans funksjon virker uforandret sammenlignet med den han hadde som sjef over vekterkorpset. Ifølge Fossen var overvaktmesterens funksjon å kontrollere “den samlede styrker av konstabler”.¹⁸¹ I tidsskriftet *Departements Tidende* står det oppført at vaktmesteren skal tilse “at den aktive Tjeneste udførtes til de bestemte Tider”.¹⁸² Dette var trolig den samme oppgaven han hadde ifølge instruksen fra 1826.

Etter 1874 beholdt vaktmesteren oppgaven med å ha overoppsynet med byens gatelykter. Dette ser man i *Departements Tidende*, hvor det står oppført at vekternes tidligere oppgaver med vedlikehold og tenning av gatelyktene hadde “overbragtes til egne folk under Vagtmasterens opsyn”.¹⁸³

Samlet sett var vaktmesterens funksjon i Bergen fra 1826 til 1874 å være leder over vekterkorpset, assistere politistyrken på dagtid og ha overoppsynet med gatelyktene. Selv etter reformeringen av politietaten i 1874, hadde oppgavene til vaktmesteren blitt endret i liten grad. Endringen var at han skulle ha tilsyn med konstablene, og ikke vekterne.

3.2 Vaktmesteren i Christiania

I motsetning til i Bergen, så er det ikke identifisert en instruks eller anordning som kan fortelle oss om vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver i Christiania på 1600-tallet. Det skal nevnes at forfatter Solveig Lurås i boken *Oslos Vekterhistorie* trekker frem forordningen «*Om Gadelygterne og Natvægterne*» fra 1683. Det blir dessverre problematisk å bruke denne

¹⁷⁹ BKF 1874, UBiB nr. 18, Indstilling angaaende Reform i Bergens Bys Vagtvæsen.

¹⁸⁰ Rødder (1973), “*Her lukter messing*”, s. 27.

¹⁸¹ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 234.

¹⁸² DT, 1875 vol 47, s. 292.

¹⁸³ DT, 1875 vol 47, s. 282.

forordningen da den er skrevet for vektervesenet i *København*, og dermed ikke nødvendigvis gjeldende for Christiania. Lurås har ingen begrunnelse for hvorfor forordningen også skulle gjelde for Christiania.¹⁸⁴ Derfor er det ikke ønskelig å nærmere behandle forordningen i den videre undersøkelsen.

Vaktmesterens funksjon i Christiania på 1600-tallet skilte seg sannsynligvis lite fra vaktmesteren i Bergen. Vaktmesteren var ansvarlig for vaktholdet i byen og var pålagt brann- og ordensoppgaver om natten. Dette er det enighet om blant både politi- og byhistorikere.¹⁸⁵

Det er først i brannordningen fra 1714 at man får større innsikt i vaktmesterens konkrete oppgaver i henhold til brann- og politioppsynet i Christiania. Det står oppført at personer som har tent lys eller røykt tobakk på ulovlige og brannfarlige steder skal “strax af byens Vagtmester eller andre tilstedeværende paagribes” og bli videreført til byens arrest i rådhuset.¹⁸⁶ I tillegg skal vaktmesteren sammen med sine “underhavende vægttere” assistere brannvakten med “slange-sprøytene” under branntilfeller.¹⁸⁷

Vaktmesteren kan også ha hatt en politifunksjon på dagtid. Ifølge historiker Knut Sprauten skulle vaktmesteren på 1730-tallet “[...] sørge for at forbudet mot grisehold ble overholdt [...]”.¹⁸⁸ Forbudet mot grisehold var et tiltak iverksatt for å redusere risikoen for spredning av sykdom.¹⁸⁹ Men hvor lenge vaktmesteren hadde denne politioppgaven er usikkert, og kan ha vært midlertidig.

I 1744 ble politimesterembetet i Christiania opprettet.¹⁹⁰ Byen fikk dermed sin egen politistyrke på dagtid, og fikk stor innvirkning på hvordan politioppsynet i byen ble organisert og forvaltet. På dette tidspunktet var vaktmesteren og vekterkorpset underlagt både politimesteren og magistraten. I tillegg fikk vaktmesteren nye politioppgaver, som vises i politianordningen fra 1745. En av oppgavene som nevnes var å gå sammen med broleggerne og påse at gatene var “reparede og borelagte”.¹⁹¹ Det står også oppført i anordningen at vaktmesteren skulle ha tilsyn med taksten på spise- og drikkevarer, samt «brændeved». Dette

¹⁸⁴ Forordningen er transkribert i boken til Lurås, *Oslos Vekterhistorie*. Det er også mulig å lese den i: Schmidt, J. A. Forordninger, aabne Breve, Placater m. m. for kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1648-1770, s. 127-128.

¹⁸⁵ Se bla: Holmsen, *Kristianias Politis historie 1625-1884*, s. 12 - Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 16 - Sprauten, *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814*, s. 277.

¹⁸⁶ Schou, *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger [...]: 1699-1730*, s. 290.

¹⁸⁷ Schou, *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger [...]: 1699-1730*, s. 298.

¹⁸⁸ Sprauten, *Byen ved festningen: 1536 - 1814*, s. 164.

¹⁸⁹ Bull, *Kristianias Historie: 1624 - 1740*, s. 418.

¹⁹⁰ Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 11.

¹⁹¹ Schou, *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve [...] 1699-1730*, s. 522.

var egentlig politimesterens oppgave, men kunne utføres ved «[...] i hans lovlige Forfald Politie-Fuldmægtigen med Vagtmesteren». ¹⁹²

Det nevnes også i politianordningen at vaktmesteren skulle foreta utpanting av personer som ikke hadde betalt sine bøter for forseelser mot politiet. Dette var en oppgave som skulle utføres sammen med underfogden. ¹⁹³ Kildene viser også at vaktmesteren utførte utpanting i andre situasjoner, hvor personer ikke hadde betalt skatt eller penger til fattigkassen. Dette ser man i avisen *Norske Intelligenz-Seddeler*, hvor vaktmesteren gjentatte ganger i perioden 1795-1806 opplyser at utpanting vil bli utført dersom ikke de skyldte pengene ble innbetalt. Det er identifisert hele 16 tilfeller hvor vaktmesteren har utført denne oppgaven i Christiania. ¹⁹⁴ Det ser ut til at oppgaven med utpanting ble delt mellom vaktmesteren og underfogden, da det i avisene opplyses at vaktmesteren skulle foreta utpanting i byens forsteder, mens underfogden utførte utpanting i bykjernen. ¹⁹⁵

Man ser også at vaktmesteren i denne perioden fikk en funksjon knyttet til oppsynet med arrestantene, som på dette tidspunktet var i kjelleren på rådhuset. ¹⁹⁶ Dette ser man først i byregnskapet fra 1743, hvor vaktmesteren ble utbetalt for “varetægtspenge og underholdning”. Betalingen var lønn for oppsynet med arrestantene, og skulle dekke utgifter for mat, drikke og andre livsnødvendigheter for fangene. ¹⁹⁷ Regnskapsmaterialet viser at vaktmesteren beholdt denne funksjonen gjennom resten av århundret. ¹⁹⁸ Det er imidlertid mulig at vaktmesteren hadde denne funksjonen tidligere enn 1743, da eldre regnskaper viser at det ikke var en lønnet arrestforvarer eller slutter i byen. ¹⁹⁹

Vaktmesteren hadde også en annen oppgave innenfor rådhuset som ikke omhandlet oppsynet med arrestantene. I avisene ser man i perioden 1763 til 1814 at vaktmesteren var involvert i salg av billetter til konserter på rådhuset. Det er identifisert totalt syv tilfeller hvor vaktmesteren har utført denne oppgaven. ²⁰⁰ De fleste konsertene var musikalske, men kunne

¹⁹² Schou, *Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve [...] 1699-1730*, s. 523.

¹⁹³ Schmidt, *Forordninger, aabne Breve, Placater [...] 1648-1770*, s. 506-514.

¹⁹⁴ NIS, 22.04.1795, 30.04.1800, 10.06.1801, 09.06.1802, 14.07.1802, 21.07.1802, 29.06.1803, 30.11.1805, 28.05.1805, 23.08.1805, 28.01.1806, 30.05.1806, 10.06.1806, 13.06.1806, 28.10.1806, 31.10.1806.

¹⁹⁵ NIS, 10.06.1801, 14.07.1802, 21.07.1802, 29.06.1803, 28.05.1805, 23.08.1805, 28.01.1805, 10.06.1806, 28.10.1806.

¹⁹⁶ Tvedt og Reisegg, *Oslo Byleksikon*, s. 368.

¹⁹⁷ SAO, *KM*, Rc: 1 - byregnskap for 1743.

¹⁹⁸ SAO, *KM*, Rc: 1, 1743 - 1788, Rc:12, 1804-1816, RA, *Sikt og sakefall*, pk, 106, 1757-1763.

¹⁹⁹ Daae (1924), *Det gamle Christiania: 1624 - 1814*, s. 72.

²⁰⁰ NIS, 09.01.1799, 14.01.1806, 17.01.1806, 21.01.1806, 09.12.1814, 16.12.1814, 20.12.1814.

også være fremføring av “skjønne Legemsøvelser” som vi ser eksempel fra i avisen *Norske Intelligenz-Seddel* fra 1806.²⁰¹

I likhet med Bergen, så var en del av vaktmesterens funksjon å utlyse og sørge for tilbakelevering av savnede gjenstander. Det er funnet totalt 20 tilfeller hvor vaktmesteren har utført denne oppgaven.²⁰² Flesteparten av gjenstandene var funnet av byens vektere iløpet av natten. I en utlysning fra 1804 står det: “en af Stadens Vægttere har under Sneen paa Kirkegaarden fundet et stort Gangjern til Port, samme er at faae tilbage hos Vagtmester Michelsen”.²⁰³

Det er tydelig at vaktmesteren i den andre halvdel av 1700-tallet ble tilskrevet flere arbeidsoppgaver og at funksjonen ble utvidet. Vaktmesteren fikk ansvaret for byens arrestanter, utførte utpantingsoppgaver, solgte billetter og tilbakeleverte savnede gjenstander. Vaktmesteren beholdt også sin tidligere funksjon som leder over vekterkorpset og fortsatte å utøve politioppgaver, som det ble vist i politianordningen fra 1745.

3.2.1 Fra byens vaktmester til justisvaktmester

Fram til 1814 var den primære funksjonen til Christianias vaktmester todelt: tilsyn med byens arrestanter og å være lederen for vekterkorpset. Men etter unionsoppløsningen ble vaktmesterens ansvar for vekterkorpset sannsynligvis fratatt. Det er flere momenter som underbygger denne påstanden. For det første nevnes ikke vaktmesteren i beskrivelsen av “politilsynet” i Christianias magistrats femtiårsberetning fra 1837-1886.²⁰⁴ Dette gjelder også for de politihistoriske skildringene av vekterkorpset fra 1816 til 1850.²⁰⁵ For det andre ble det i 1850/51 opprettet en *vægter-vagtmester*, som skulle ha tilsyn med gatelyktene og vekterne om natten.²⁰⁶ Ifølge politihistoriker Holmsen hadde «formandskabet givet tiladelse til, at det forsøgsvis ble ansat en vægtervagtmester [...]». ²⁰⁷ Det at Holmsen skriver at det ble «forsøgsvis» opprettet, gjør det mer uklart. Hvorfor ble denne stillingen opprettet hvis

²⁰¹ NIS, 14.01.1806.

²⁰² NIS, 16.11.1768, 21.12.1774, 26.04.1775, 12.05.1779, 02.08.1780, 04.07.1792, 29.05.1793, 12.06.1793, 21.01.1801, 11.02.1801, 01.07.1801, 09.12.1801, 26.01.1803, 15.06.1803, 22.06.1803, 27.07.1803, 14.12.1803, 18.01.1804, 18.04.1804, 08.05.1804.

²⁰³ NIS, 11.04.1804.

²⁰⁴ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 76.

²⁰⁵ Se bla: Holmsen, *Kristiania Politis Historie*, s. 148, 194, 195, Valen-Sendstad, *For lov og rett i 200 år*, s. 144.

²⁰⁶ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 76-77 - Se også ORF, 1844-1860, s. 27-28 – *Om tillæg for Byens Vektervagtmester og Lygteinspektør*: 1858.

²⁰⁷ Holmsen, *Kristiania Politis Historie*, s. 249-250.

vaktmesteren allerede hadde denne funksjonen? Antagelig hadde vaktmesteren blitt fratatt denne funksjonen på et tidligere tidspunkt. Informasjon innhentet fra regnskapsmaterialet forsterker dette inntrykket. Eksempelvis står det oppført i kvitteringer fra 1840 og 1841 at vekternes klær og lønninger ble utbetalt av politiadjutant Dahl.²⁰⁸ Dette var en oppgave som før 1814 ble utført av vaktmesteren.²⁰⁹ I tillegg er ikke vaktmesteren oppført som en del av utgiftene vedrørende vektervesenet i eksempelvis årsregnskapene fra 1835, 1843 og 1848.²¹⁰

Det er derfor sannsynlig at vaktmesteren hadde mistet ansvaret for vekterkorpset etter 1814. Men hva var da vaktmesterens funksjon? Som tidligere nevnt hadde han ansvaret for byens arrestanter, som sannsynligvis ble hovedfunksjonen til vaktmesteren i Christiania. Dette inntrykket forsterkes ved at den offisielle tittelen ble endret til “justitsvaktmester”, altså fengselbestyrer.²¹¹ Tittelen ble dog i liten grad brukt, og den vanligste benevnelsen i avisene var “vaktmesteren på rådhuset” eller bare “vaktmester”.²¹²

De konkrete arbeidsoppgavene som vaktmesteren hadde som fengselsbestyrer skilte seg trolig lite fra hans tidligere arbeidsoppgaver på rådstuearresten. Det innebar å sørge for at fangene fikk mat og klær, og ikke minst passe på at de ikke rømte. I avisene ser man også at vaktmesteren hadde oppgaven med å tilbakelevere stjålne gjenstander som var funnet hos arrestantene.²¹³

Vaktmesteren fortsatte som fengselsleder i rådstuearresten til 1866 da den ble nedlagt.²¹⁴ Årsaken til nedleggelsen var økende behov for en utvidelse av fengslet, da antallet arrestasjoner i perioden 1855-1868 hadde femdoblet²¹⁵. Fengselsloven fra 1857 krevde dessuten bedre arrestlokaler for at kommunen skulle få statsstøtte²¹⁶. Det er sannsynlig at vaktmesteren ble overført til det nye fengsel- og politibyggget i Møllergaten 19, som var ferdigstilt i 1866.

²⁰⁸ OBA, Kemneren, R-Rb: Regnskap 1840 og 1841.

²⁰⁹ RA, KM, Rc:12. Eksempelvis årsregnskap for 1808.

²¹⁰ MB, 21.05.1835, CI, 14.09.1843 og DNR, 20.09.1848.

²¹¹ DNR, 04.01.1827, 10.12.1829. Se også: Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 89.

²¹² Se bl.a: CI, 06.01.1825, 20.01.1829, 21.07.1840, 19.08.1842. DNR, 18.01.1820, 13.09.1840

²¹³ DNR, 18.01.1820, CI, 06.01.1825, 20.01.1825, 25.02.1826, 03.05.1828, 22.01.1829, 28.02.1829, 12.03.1829, 26.07.1833, 14.01.1839, 23.06.1840, 05.05.1842.

²¹⁴ Johnsen, *Byen og dens byfogd [...]*, s. 134.

²¹⁵ Myhre, *Hovedstaden Christiania: fra 1814 til 1900*, s. 344.

²¹⁶ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 82.

3.3 Vaktmesterens tidligste funksjon i Trondheim

I Trondheim får man først vite om vaktmesterens funksjon i en ordinans fra 1672.²¹⁷ Ordinansen ble utarbeidet samtidig som et fast vekterkorps ble etablert.²¹⁸ Antallet vektere var åtte og var utvalgt av vaktmesteren. Funksjonen til vaktmesteren var å være leder for vekterkorpset og utføre brann- og ordensoppgaver. Han hadde en deltakende rolle i vaktholdet. Det står nedskrevet at han sammen med “ 2 af de mandeligste og frimodigste personer” skulle patruljere i gatene og forhindre slagsmål og andre uroligheter. Hvis de traff på en “enlig tjenestedreng, tøs eller ubekjent”, skulle vaktmesteren forhøre om deres tilholdssted i byen. I tilfelle vaktmesteren fant deres svar “uriktig eller tvilsom”, så skal han henvise dem til *mørkestuen* hvor de forble over natten.²¹⁹

I 1688 ble en ny ordinans til vaktholdet i Trondheim utarbeidet. Vaktmesterens arbeidsoppgaver er nevnt i liten grad. Det kan tenkes at oppgavene til vaktmesteren fra 1672 dermed ble beholdt og videreført. Ordinansen fremstår i større grad som en spesifisering av vekternes arbeidsoppgaver og i mindre grad av vaktmesterens. I tillegg ble antallet vektere økt fra åtte til 16, og måtte bli godkjent av magistraten. Vaktmesteren kunne dermed ikke ansette vektere uten magistratens godkjenning, slik det var oppført i ordinansen fra 1672.²²⁰

Vaktmesteren hadde også sannsynligvis ansvaret for oppsynet med byens arrestanter. Regnskapet fra 1695 viser at han ble betalt ti riksdaler for “arrestanternes opsyn” dette året.²²¹

3.3.1 Funksjonen utvides

I 1703 ble funksjonen til vaktmesteren utvidet og fikk tilskrevet flere oppgaver. Dette ser man i en instruks for vaktmesteren i 1703, som ble gjentatt i 1712 – antagelig grunnet ansettelse av ny vaktmester: Johan Friderich Rickhart.²²² Innholdet i instruksjonen viser at vaktmesteren ble pålagt brann- og politioppgaver – både på dagtid og om natten. I likhet med ordinansene fra 1672 og 1688 skulle han fortsatt være delaktig i patruljeringen om natten: “Vagtmesteren skal hver aften tilligemed vegterne gjøre en runde omkring i byen”. Dette var først og fremst for å

²¹⁷ SAT, TM, Fb:7 - *Vagt Ordinans udi Trundheims Udgifuen – Anno 1672.*

²¹⁸ Brodahl, *Vagt Ordinans udi Trundheims udgifuen 1672*, s. 180.

²¹⁹ Den norske akademis ordbok: [Mørkestue var byens arrest](#). [22.07.2018].

²²⁰ SAT, TM, Fb:2 - Instruks 1688: *Wacht Ordinance udi Trundhiemds Bye.*

²²¹ SAT, TM, Df:3.

²²² Første gang Rickhart ble lønnet av bykassen, og ble derfor trolig ansatt dette året. SAT, TM, Df: 5.

kontrollere at det i “drikkehusene” ikke ble holdt ulovlig spill og at stengetidene, 21.00 om vinteren og 22.00 om sommeren, ble overholdt.

Den store endringen som instruksene medførte var alle politioppgavene vaktmesteren ble pålagt var på dagtid. I likhet med i Bergen, så var en av oppgavene å kontrollere fremmede personer som ankom byen. Magistraten skulle opplyses av vaktmesteren om de fremmede sine gjøremål i byen og hvilke næringer de bedrev med. Personer som ankom byen med ulovlig vekt og mål skulle pågripes umiddelbart av vaktmesteren. Det var også vaktmesterens oppgave å sørge for at gatene og allmenningene var åpne og fri i henhold til den kongelige brannordningen.²²³ Han skulle også sørge for “naar skibene begynner at ankomme”, at det ikke ble røykt tobakk eller at noen hadde tent ild i båtene og på bryggene.

Årsaken til at vaktmesteren i Trondheim fikk politioppgaver på dagtid, var sannsynligvis fordi politimesterembetet i byen ble nedlagt i 1701.²²⁴ Ifølge Supphellen var hovedårsaken at politimesteren ikke innfridde til borgerskapet og magistratens forventninger om å forhindre den økende ulovlige handelen i byen.²²⁵ Etter at den ble nedlagt måtte noen overta politimesterens tidligere oppgaver. Det ble etablert en ny stilling kalt “*Inspecteuren over ulovlig Handel*», som overtok mesteparten av politimesterens oppgaver knyttet til beskyttelse av handelsnæringen.²²⁶ De resterende oppgavene som politimesteren beskjeftiget, ble delegert til vaktmesteren, som vist i instruksene fra 1703.

Det var ikke bare politioppgaver på dagtid vaktmesteren ble tilskrevet, han måtte også ifølge instruksene fra 1703: “[...] forrette hvad som underfogdens bestilling er vedkommende”. Vaktmesteren ble dermed pålagt å utføre de samme arbeidsoppgavene som byens underfogd hadde hatt. Men hvorfor ble han tilskrevet denne oppgaven? Ifølge Supphellen hadde borgerskapet på begynnelsen av 1700-tallet klaget gjentatte ganger over at de hadde liten nytte av byens vaktmester og underfogd.²²⁷ De hadde ingen oppgaver knyttet til forhindrelse av ulovlig handel, en av øvrighetens viktigste interesser. For å spare på de offentlige

²²³ SAT, TM, Fb:2 - Instruks 1703. Se også: Brodahl, *Instruction for byens vagtmester 1703*, s. 180.

²²⁴ Kronologisk opprettelse av politimesterembete i Norge under eneveldet: Trondheim 1687-1701 (opprettet på nytt i 1750), Bergen 1692, Christiania 1744 og Kristiansand 1767. Informasjon hentet fra: Supphellen, *Trondheim politimesterembete under eneveldet 1686-1814*.

²²⁵ Supphellen, *Trondheim politimesterembete under eneveldet 1686-1814*, s. 59-62.

²²⁶ Supphellen, *Trondheim politimesterembete under eneveldet 1686-1814*, s. 83-84.

²²⁷ Supphellen, *Trondheim politimesterembete under eneveldet 1686-1814*, s. 83.

utgiftene, ble sannsynligvis magistratens løsning å kutte den ene stillingen, som i dette tilfellet var underfogden.

I regnskapsmaterialet ble vaktmesteren etter 1703 lønnet som både vaktmester og underfogd. Men lønnen til begge stillingene ble halvert. Derfor var den samlede årsinntekten fortsatt den samme som tidligere, altså 50 riksdaler.²²⁸ Denne løsningen varte dog ikke lenge. Bare seks år senere i regnskapet fra 1709, ser det ut til at ordningen hadde blitt avvirket. Da står Lars Jakobsen oppført som underfogd, mens Ulrich Rølling er lønnet som vaktmester, en stilling han hadde hatt siden 1703.²²⁹ Det er ikke identifisert i senere tilfeller hvor vaktmesteren er oppført som underfogd.²³⁰

I 1712 ble vaktmesteren tilskrevet oppgaven med å bringe “lys og brænde” til rådstuen, noe han ble lønnet 50 riksdaler for.²³¹ Utbetalingen skulle dekke utgiftene til lys og oppvarming. Vaktmesteren mottok årlig utbetalinger i anskaffelsen av “lys og brænde” gjennom hele århundret, noe regnskapsmaterialet viser.²³²

Som tidligere nevnt hadde vaktmesteren en oppgave vedrørende oppsynet med byens arrestanter. Denne oppgaven står ikke nevnt i instruksene fra 1703, men regnskapene fra 1707 og 1712 viser at vaktmesteren ble utbetalt for “de Arresterede fangers Underholdning”.²³³ Oppgaven virker også å ha vedvart utover første halvdel av 1700-tallet, da man i sikt- og sakefallsregnskapet i perioden 1743 til 1746 ser at vaktmesteren fikk regelmessige utbetalinger fra byfogden for dette arbeidet.²³⁴ Den daværende vaktmesteren, Johan Fridrich Rickhart, står oppført i regnskapet som arrestforvarer. Kan han ha betjent to yrker samtidig i disse tre årene? Det er usannsynlig. Lønnsutbetalingene til byens embets- og tjenestemenn i byregnskapene viser at det fra 1683 til 1753 ikke var en lønnet arrestforvarerstilling i Trondheim.²³⁵ Det ble neppe opprettet en arrestforvarerstilling kun for disse tre årene. Det er heller sannsynlig at oppgavene som en arrestforvarer ville hatt, var en del av vaktmesterens funksjon i Trondheim.

²²⁸ SAT, TM, Df: 5 – byregnskap 1703-1709

²²⁹ SAT, TM, Df :5 - byregnskap 1709.

²³⁰ SAT, TM, Df: 5 til 21.

²³¹ SAT, TM, Df: 5 - byregnskap 1712.

²³² SAT, TM, Df: 5 til 27 - byregnskap 1712-1800.

²³³ SAT, TM, Df: 5 - byregnskap 1709 og 1712.

²³⁴ RA, *Sikt og sakefall*, Trondheim, pk. 541, 1743 – 1746.

²³⁵ Berg (1948), *Trondheim bys budsjetter: 1683-1752*.

Et annet interessant funn i sikt- og sakefallsregnskapet er at vaktmesteren ble lønnet for kroppslige avstraffelser i fengslet. Dette vises eksempelvis i 1745, hvor vaktmester Richardt ble betalt for at fangen Johannes Vogt fikk “straf på krop” grunnet “mangel af idømte bøeders betaling”. Vaktmesteren ble betalt 24 skilling for denne utførelsen. Den samme lønnen ble også utbetalt i 1746, antagelig for samme avstraffelse.²³⁶ Men hvorfor utførte vaktmesteren og ikke skarpretteren denne avstraffelsen? Et reskript utgitt i 1741 kan forklare årsaken. Der står det oppført at personer dømt for “ringe tyveri og deslige Misgjerninger” skulle straffes av slutteren (fangevokteren) i kjøpstende og ikke av skarpretteren.²³⁷ Siden det ikke er oppført i regnskapene at det var en slutter i byen, så er det sannsynlig at vaktmesteren som hadde ansvaret for arrestantene utførte piskingen etter 1741.

3.1.2 Rådstuevaktmesteren

I 1766 ble en ny instruks til vaktmesteren i Trondheim utarbeidet, som ble gjentatt i 1772 og 1789. Den inneholdt fem punkter og var definerende for hva vaktmesterens fremtidige funksjon i byen skulle være. Ifølge punkt fem av instruksjonen fra 1766 skulle den nyansatte vaktmesteren Kiel Hansen avstå 20 riksdaler av sin lønn til brannmester Johan Andreas Berlin, som påtok seg ansvaret som leder for vekterkorpset, og fikk i tillegg tittelen «Vekter-Inspektør».²³⁸ Som en følge av instruksjonen ble altså en viktig del av vaktmesterens funksjon overlevert til en annen tjenestemann. Denne praksisen ble antagelig utført tidligere, for i 1762 da Peder Marcus Torild (1751-1766) var vaktmester, stod Paul Christian Schioldager oppført som “Vegter-Inspectieur” i et brev til byens øvrighet.²³⁹

Samtlige av vaktmesterne i perioden 1766 til 1801 avsa 20 riksdaler av sin lønn til en annen embets- eller tjenestemann for å lede vekterkorpset.²⁴⁰ Det er først i regnskapet fra 1801 at det står oppført en lønnet vekterinspektør av bykassen, i tillegg til vaktmesteren.²⁴¹ Vaktmesteren på dette tidspunktet var Christian Jensen Holt, mens navnet til vekterinspektøren var Holst. Av samtlige undersøkte regnskaper fram til 1860, står heller ikke vaktmesteren oppført som

²³⁶ RA, *Sikt og sakefall*, Trondheim, pk. 541, 1745 og 1746.

²³⁷ Wessel-Berg, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 2: 1660-1746*, s. 785.

²³⁸ SAT, TM, Fb: 2 - Instruks 1766, 1772 og 1789.

²³⁹ SAT, TM, Fi: 1. Brev 1762. SAT, TM, De: 9 til 18. Se også vedlegg 10. for liste over byvaktmestere i Trondheim.

²⁴⁰ SAT, TM, Fb: 2 - Instruks 1766, 1772 og 1784. Dette var vaktmester Kiel Hansen, Jonas Flensborg og Christian Jensen Holt.

²⁴¹ SAT, TM, Df: 28 - 1801-1804.

vekterinspektør.²⁴² Man kan dermed si at vaktmesteren etter 1766 ikke lenger hadde ansvaret for vekterkorpset.

Selv om vaktmesteren ikke lenger var lederen over vekterkorpset, så fortsatte han å ha en politifunksjon i byen. Dette ser man i punkt fire av instruksen, hvor det står oppført at han skulle assistere politimesteren og hans betjenter under behov, både på dagtid og om natten. Hvor ofte vaktmesteren måtte assistere politimesteren er ukjent, og ordningen kan ha blitt avvirket utover 1800-tallet. Dette inntrykket forsterkes etter undersøkelse av dagjournaler fra Trondheims politikammer for årene 1822, 1823 og 1830, hvor vaktmesteren ikke er nevnt.²⁴³

Vaktmesterens funksjon etter instruksen fra 1766 var knyttet til oppgaver innenfor byens rådhus. Dette ble også tydeliggjort ved at den offisielle tittelen ble endret til “*Raadstue-vagtmasteren*”.²⁴⁴ Den mest sentrale funksjonen til vaktmesteren i rådhuset var “forvaring over Deliquenter og andre Arrestanter”.²⁴⁵ Han skulle sørge for at de fengslende ikke rømte, ble ivaretatt, forsynt med mat og drikke og andre livsnødvendigheter. Instruksen fra 1766 viser også at vaktmesteren var pålagt å utføre korporlige avstraffelser hvis det ikke var en slutter i byen:

*«Da ingen apart Slutter her paa stædet lønnes, saa paalægges det ham, at besørge smaa Corporlige Straffer, saasom: at piske i fængsel, sætte i gabestok etc: exeqverede paa dem, errtil ere dømte, naar hand der til beordres af øvrigheden.»*²⁴⁶

I hvilken grad vaktmesterens utførte “smaa Corporlige Straffer” er vanskelig å fastslå. Men trolig utførte han avstraffelsene så lenge det var behov. Undersøkelser av regnskap over utgifter til byens ansatte frem til 1818 viser at det ikke var en lønnet slutter i byen.²⁴⁷ Da det først ble utlyst i 1818 at det skulle ansettes en slutter i byen, så var det vaktmester Lars Hyll som overtok jobben.²⁴⁸ Han var både vaktmester og slutter fram til 1837.²⁴⁹

²⁴² SAT, TM, Df: 30-68 – byregnskap 1813-1844.

²⁴³ SAT, Trondheim Politikammer, pk. 57 - Dagjournal fra årene 1822, 1823 og 1830.

²⁴⁴ SAT, TM, Fb: 2 - nevnes som “Raadstue-vagtmaster” i flere brev etter 1766. Det samme gjør det i avisene, se bl.a: TBRAPAE, 19.01.1821, 02.12.1825, 17.06.1828.

²⁴⁵ SAT, TM, Fb: 2 - Instruks fra: 1766, 1772 og 1784. Dette står oppført i punkt 2. av instruksen.

²⁴⁶ SAT, TM, Fb: 2 - Instruks fra: 1766, 1780 og 1784.

²⁴⁷ SAT, TM, De: 21 og Df 21-36 - Regnskap mellom 1761-1818.

²⁴⁸ SAT, TM, Df: 38, 1820, Df. 39, 1821, Df 43, 1826, Df 45, 1827, Df 47, 1828.

²⁴⁹ SAT, TM, Df: 38, 1820, Df. 39, 1821, Df. 43, 1826, Df. 45, 1827, Df. 47, 1828, Df. 64, 1837.

Storparten av de mindre korporlige avstraffelsene ble forbudt i 1815, med unntak av kakstryking (pisking).²⁵⁰ Pisking av fengslede ble først avvirket i 1842, som en følge av den nye kriminalloven i Norge.²⁵¹ Det er sannsynlig at vaktmesteren utførte korporlig avstraffelser helt fram til det ble forbudt, ettersom vaktmester Hyll i 1838 ble utnevnt som skarpretter i Trondheim. Ifølge Bjørnar Salvesen sin hovedoppgave om *Skarpretteryrkets utvikling i Bergen: 1536-1874*, så var kakstryking “den største delen av arbeidet” til skarpretterene i Norge på 1800-tallet.²⁵² Det kan tenkes at vaktmester Hyll gjennom sin virksomhet som både vaktmester og slutter, hadde fått tilstrekkelig erfaring med kakstryking av fengslede.

Vaktmesteren var også pålagt gjennom sitt ansvar for de fengslende å utlyse stjalne gjenstander som var beslaglagt fra arrestantene. Det er funnet totalt åtte utlysninger i avisene fra Trondheim, hvor vaktmesteren ber eieren hente deres stjalne gjenstander.²⁵³ Dette var også en arbeidsoppgavene som vaktmesteren i Christiania hadde.

En annen arbeidsoppgave var å holde uvedkommende unna forsamlinger på rådhuset når magistraten, politikommisjonen, byfogden eller byens tolv eligerte menn ble samlet.²⁵⁴ Oppgaven nevnes i alle de tre ovennevnte instruksene: 1766, 1774 og 1789.

Det står også oppført i instruksene at vaktmesteren skulle være ansvarlig for belysning og oppvarming til rådstuen, slik det hadde vært siden 1712.²⁵⁵ Denne oppgaven beholdt vaktmesteren utover 1800-tallet, men i stedet for å få utbetalt en fast sum for lys og ved får han fra 1814 dekket utleggene sine.²⁵⁶ I regnskapene ser man at vaktmesteren signerte kvitteringer for innkjøpet av “lys og brænde”.²⁵⁷ Etter 1814 ser vi også at vaktmesteren har signert kvitteringer for reparasjoner og vedlikehold på rådhuset.²⁵⁸

²⁵⁰ Schmidt, *Love, Anordninger, Tractater, Resolutioner, Kundgjørelser, De patementsskrivelser, Circulærer m.m for Kongeriget Norge: til brug for den Lovstuderende. 1: 1814-1831*, s. 12.

²⁵¹ Melgaard, *Kongeriget Norges Criminallov: af 20de August 1842*, s. 12.

²⁵² Salvesen, *Skarpretteryrkets utvikling i Bergen: 1536 - 1874*, s. 95.

²⁵³ TBRAPAE, 04.04.1828, 03.07.1829, 09.02.1830, 03.09.1833, 19.09.1834, 22.05.1838, 05.05.1840, 11.01.1845.

²⁵⁴ De 12 eligerte menn var et utvalg av borgere som med rådgivende stemme deltok i styrelsen av Trondheim. Supphellen, *Trondheims historie 997-1997, Innvandrerne By 1536-1800*, s. 219.

²⁵⁵ SAT, TM, Df: 5, 25-30 – byregnskap 1712, 1781-1813.

²⁵⁶ SAT, TM, Df: 31 – byregnskap 1814.

²⁵⁷ SAT, TM, Df: 34 – byregnskap 1816.

²⁵⁸ SAT, TM, Df: 38, 39 og 40 – byregnskap 1820, 1821, 1822 – 1823.

I likhet med Christiania hadde også vaktmesteren i Trondheim en oppgave ved å selge billetter til konserter avholdt på rådhuset.²⁵⁹ Det er identifisert totalt fire tilfeller hvor han har solgt billetter: to ganger i 1788 og to ganger i 1799.²⁶⁰

Vaktmesteren skulle også gi innbyggerne innsyn i byens offentlige dokumenter som var tilgjengelig på rådhuset. Dette ble utlyst i avisene. Et eksempel er fra 1838: “et Extract af Trondheims Commune-Regnskab for aaret 1837 vil udligge til almindelig Eftersyn paa Raadhuset, hos Vagtmesteren”.²⁶¹ Det er totalt identifisert seks tilfeller i avisene hvor vaktmesteren i Trondheim har utført denne oppgaven.²⁶²

Sannsynligvis beholdt vaktmesteren sin funksjon innad i rådhuset fram til 1863, da rådstuearresten ble nedlagt som en følge av “Lov om Fængselvæsenet” fra 1857. Loven påla kommunene å bygge bedre fengsler for straff- og varetektsfanger, og skulle få støtte fra statskassen.²⁶³ Behovet for et nytt fengsel hadde trolig vært nødvendig i Trondheim gjennom store deler av 1800-tallet. Ifølge Jon Gunnar Arntzen hadde det på 1830-tallet vært 40 fanger i arresten, som egentlig ikke burde ha rommet mer enn 12. Han forklarer også at forholdene i arresten var “elendige, og cellene var usunne og uhygieniske”.²⁶⁴ Rådstuearresten oppfylte åpenbart derfor ikke kravet fra den nye fengselsloven, og bygging av et nytt fengsel var nødvendig. Det nye kommunale fengslet i Trondheim var ferdig i 1863 og var plassert i Munkegata 16.²⁶⁵ Det ble besluttet at vaktmesteren skulle være den nye vaktmesteren på fengslet.²⁶⁶

3.4 Oppsummering

I dette kapittelet har vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver i Bergen, Christiania og Trondheim blitt presentert. Analysen har vist at yrket gjennomgikk store forandringer, spesielt i de to sistnevnte byene. Det er liten tvil om at vaktmesterens funksjon på 1600-tallet i alle de tre byene var å være lederen for vekterkorpset. Yrkets konkrete arbeidsoppgaver innebar å

²⁵⁹ Bratberg (1996), *Trondheim byleksikon*, s. 450.

²⁶⁰ TAKPACE, 02.10.1778, 30.10.1778, TT 04.01.1799, 18.10.1799.

²⁶¹ TA, 20.03.1838.

²⁶² TBRAPAE, 24.11.1818, 08.01.1828, 30.06.1835, 18.12.1838, 16.12.1841.

²⁶³ Expeditionschefen for Fængselvæsenet (1898), *Love, Resolutioner, Reglementer, Instruxer, Skrivelser m.v. vedkommende Fængselvæsenet: 1814-97*, s. 33.

²⁶⁴ Bratberg (1996), *Trondheim byleksikon*, s. 450.

²⁶⁵ NTNU: [Informasjon om Trondheim kretsfengsel](#).

²⁶⁶ TBRAPAE, 05.09.1863.

sørge for på- og avmønstring av vakten, ha tilsyn med at vekterne utførte sine plikter og å være delaktig i brann- og ordensoppsynet om natten.

Men på begynnelsen av 1700-tallet ser man en endring. Vaktmesterens funksjon ble utvidet og tillagt flere arbeidsoppgaver. Dette ser man tydelig i Bergen og Trondheim, hvor vaktmesterne blant annet ble tildelt politioppgaver på dagtid, som innebar eksempelvis kontroll av fremmede og beskyttelse av handelsnæringen. Ut i fra kildene fikk også vaktmesterne ansvaret for byens varetektsfanger og arrestanter.

På midten av 1700-tallet ser det ut til at vaktmesteren i Christiania også ble tildelt ansvaret for arrestantene og samtidig tillagt politioppgaver på dagtid. Samlet sett var trolig vaktmesternes funksjoner på dette tidspunktet tredelt i alle byene: tilsyn med vekterkorpset, utøvelse av politi- og ordensoppgaver og være ansvarlig for byens arrestanter.

Det er først i den andre halvdel av 1700-tallet at de største endringene forekom. Dette skjedde først og fremst i Trondheim, hvor det i en instruks fra 1766 ble stadfestet at vaktmesterens ansvar for vekterkorpset skulle overlates til en annen funksjonær i byen. Dette markerer et tydelig brudd i vaktmesterens funksjon i byen. Vaktmesterens arbeidsoppgaver etter 1766 var innenfor byens rådhus. Yrkets arbeidsoppgaver var hovedsakelig ansvaret for arrestantene, men ble også pålagt å utføre korporlige avstraffelser av fangene, holde vakthold under møter og anskaffelse av materiale til lys og oppvarming på rådhuset. Det sistnevnte var riktignok en oppgave som trolig var pålagt allerede i 1712.

Instruksen fra 1766 tyder på at vaktmesteryrket i Trondheim ble mer spesialisert, ved at det kun omfattet oppsynet med arrestantene og andre oppgaver innenfor rådhuset. For å markere vaktmesterens nye funksjon i byen, ble også den offisielle tittelen endret til “Raadstue-Vagtmester”, som ble brukt fram til 1863. I Bergen og Christiania ble ikke vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver spesialisert som i Trondheim, men ytterligere utvidet. De fremlagte kildene viser at vaktmesteren ble tillagt flere nye arbeidsoppgaver som eksempelvis utpanting og tilbakelevering av savnede gjenstander.

Det er først etter 1814 at vaktmesteryrket også i Bergen og Christiania ble mer spesialisert. Dette ser man tydeligst i Bergen, hvor vaktmesteren ble fratatt sin funksjon med oppsynet av varetektsfangene i 1826 og at oppgavene vedrørende utpanting ikke lengre nevnes i kildematerialet. I en instruks fra det samme året er det tydelig at vaktmesterens funksjon var å ha tilsynet med vekterkorpset og de kommunale gatelyktene, samt bistå politivesenet på

dagtid når det var nødvendig. Disse oppgavene stod uforandret i den resterende perioden. Selv etter politireformen i 1874, som førte til at vektervesenet ble nedlagt og erstattet av et konstabelkorps, var det minimale endringer i vaktmesterens funksjon. Vaktmester Ole Olsen Sandal ble da utnevnt til leder over konstabelkorpset og fikk tittelen overvaktmester.

I Christiania mistet trolig vaktmesteren ansvaret som leder over vektervesenet på et tidspunkt etter 1814, og dette markerer et tydelig brudd i yrkets funksjon. Ut i fra kildene er det tydelig at vaktmesterens funksjon var å være fengselsbestyrer, som innebar å ha tilsynet med byens arrestanter. Den offisielle tittelen ble også endret til "*Justitsvaktmester*". I både Christiania og Trondheim ble sannsynligvis vaktmesteren fengselbestyrer i de nye kommunale fengslene på 1860-tallet.

4 Inntekt og status

Inntekt gir viktig innsikt i ethvert yrke. Det kan indikere hvor viktig yrket ble ansett i sin samtid og hvilken økonomisk status yrket gav. Det kan også gi innsikt i hvordan lønn i tidlig moderne tid ble forvaltet, og hva som var de viktigste inntektskildene til vaktmesteren. Kan det ha vært inntektsforskjeller mellom vaktmesterne i de forskjellige byene?

Først vil vaktmesterens inntekter undersøkes, kategorisert etter type arbeid. Inntekt var mer enn fast lønn. Hadde vaktmesteren ekstraintekter for annet arbeid? Og hvilke utgifter hadde vaktmesteren i forbindelse med arbeidet? Alle disse opplysningene kan vi gi oss et bilde av vaktmesterens reelle lønn.

Videre vil lønnsutviklingen til vaktmesterne i Bergen, Christiania og Trondheim bli fremstilt. Ved å følge utviklingen over tid vil man også kunne få indikasjoner på vaktmesterens økonomiske status over tid.

4.1 Vaktmesterens inntektskilder

Vaktmesteren hadde tilgang på flere inntektskilder, som kan oppspores især i kemnerregnskapene. Her finner man kvitteringer og utgifter som beskriver hvor mye han ble lønnet for de enkelte arbeidsoppgavene. I tillegg til årslønn, fikk vaktmesterne blant annet ekstraintekter for oppsyn med arrestanter, tilsyn med gatelyktene og renhold. Det kan også ha vært en rekke andre variable inntekter, som har vært vanskelig å oppspore i kildematerialet. Dette kan eksempelvis være bøteinntekter og pengegaver.

4.1.1 Årslønn

Årslønn var den faste inntekten vaktmesteren fikk utbetalt av bykassen kvartalsvis. Hvilket årstall vaktmesteren begynte å få en fast årslønn er usikkert. Ifølge historiker Anthon M. Wiesner hadde vaktmesteren i Bergen “I 1650 og før den tid [...]” en årslønn på 100 riksdaler.²⁶⁷ Det eldste funnet i kildematerialet av vaktmesterens lønn i Bergen er fra 1659 i ansettelsen av den nye vaktmesteren, Anders Lauritzen Læck.²⁶⁸ Da var lønnen hans også 100

²⁶⁷ Wiesener, *Forhold og personer i Bergen 1600-1699*, s. 170.

²⁶⁸ NR: fol. 336b-337a, 1660-1670.

riksdaler. Senere utover 1600-tallet ble årslønnen redusert til 60 riksdaler,²⁶⁹ og ytterligere senket til 40 riksdaler i 1701.²⁷⁰ Man har desverre lite informasjon om hvilken årslønn vaktmesteren hadde i den første halvdel av 1700-tallet i Bergen, grunnet flere ødeleggende bybranner i denne perioden.²⁷¹ Det er først etter 1750 at storparten av regnskapene i byen er bevart. Årslønnen til vaktmesteren var i den andre halvdel av 1700-tallet på 160 riksdaler.²⁷² Selv etter overgangen til spesidaler i 1816 var årslønnen uforandret gjennom store deler av 1800-tallet. I 1863 ble den først økt til 293 spesidaler, og i 1872 ble den ytterligere økt til 343 spesidaler.²⁷³

I Christiania og Trondheim, får man først vite om vaktmesterens lønn etter 1680. Det ble utbetalt 60 riksdaler i Christiania og 50 riksdaler i Trondheim.²⁷⁴ Men selv om det ikke er gjort funn av vaktmesterens årslønn før 1680 i disse byene, så er det sannsynlig at han hadde fast årslønn tidligere på 1600-tallet, fordi det er en rekke kilder som bekrefter at det var en vaktmester ansatt i disse byene før 1680.²⁷⁵ Senere utover 1700-tallet finnes det flere gode kilder som kan fortelle oss hvor høy årslønnen var i både Christiania og Trondheim. I begge byene var årslønnen stabil helt fram til 1767, da vaktmesteren i Christiania fikk et lønnstillegg på 20 riksdaler, som utgjorde totalt 80 riksdaler i året. I likhet med Bergen forholdt årslønnen seg stabil gjennom store deler av 1800-tallet. Vaktmesteren i Christiania får først en lønnsøkning i 1866, hvor årslønnen da utgjorde 380 spesidaler.²⁷⁶ I Trondheim ble vaktmesterens årslønn først økt i 1863, til 200 spesidaler.²⁷⁷

4.1.2 Inntekt for oppsyn med byens arrestanter

En annen inntektskilde var “varetekstspenger og underholdning”, *en* pengesum som skulle dekke lønn for oppsynet med arrestantene, samt fangenes mat, drikke og andre livsnødvendigheter. I Bergen er det usikkert når vaktmesteren fikk denne godtgjørelsen første gang. Det kan ha skjedd etter reformeringen av vaktholdet i 1704, hvor vaktmesteren fikk

²⁶⁹ NR: fol. 433b-435a, 1685-1687.

²⁷⁰ Sollied, *Bergens styre før formandskapsloven av 1837*, s. 86.

²⁷¹ Hartvedt, *Bergen Byleksikon*, s. 393.

²⁷² Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 166.

²⁷³ BKF, no. 31, 1872 - *Instilling angaaende Lønstillegg for vagtmester O. Sandal*.

²⁷⁴ SAT, TM, Df: 1. SAO, KM, Rc1. byregnskap for 1680, 1681 og 1682.

²⁷⁵ I Trondheim ble vaktmesterstillingen i byen antagelig etablert i 1672, da han nevnes i en vaktordinans fra samme året: SAT. Magistraten - Auksjonsdirektørembetet m.m, Fb.7 - *Vagt Ordinans udi Trundheims Udgifuen – Anno 1672*. Ifølge politihistoriker Holmsen (1884), var det en vaktmester i Christiania i 1660, Holmsen, *Kristiania politis historie* s. 13-14. Nevnes også i: Sprauten, *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814*, s. 294.

²⁷⁶ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 12-13.

²⁷⁷ TBRAPAE, 29.11.1863.

ansvaret med oppsynet av «(...) denne Byes Varetægt (...)».²⁷⁸ Hvor mye han fikk betalt for dette arbeidet vet man ikke, da vaktmesteren ikke står oppført i sikt- og sakefallsregnskapene i perioden 1691-1713 og 1746-1747.²⁷⁹

Det er først i kemnerregnskapene etter 1750 at man ser at vaktmesteren ble betalt for oppsynet med arrestantene i Bergen. Et eksempel er fra 1756, da vaktmester Johan Christian Becher ble betalt 1.48 riksdaler i varetektspenger og underholdning.²⁸⁰ Men hvor stor andel av denne inntekten som skulle dekke kostnadene og hvor mye vaktmesteren selv fikk i lønn, er utfordrende å finne ut av. I regnskapene er det sjeldent tydeliggjort hvordan pengene ble fordelt. I hovedsak er det kun oppført “varetektspenge og underholdning”, etterfulgt av totalsummen som ble betalt til vaktmesteren. Det er derimot i byregnskapet fra 1763 funnet et eksempel på hvordan pengene kan ha blitt fordelt. Der har vaktmesteren skrevet at varetektspengene utgjorde 24 skilling per uke, mens underholdning var på 28 skilling per uke, for hver arrestant.²⁸¹ Totalsummen for både varetektspenger og underholdning var i dette året 17 riksdaler, 2 mark og 12 skilling. Hvis varetektspengene utgjorde omtrent halvparten av totalsummen, var lønnen til vaktmesteren trolig et sted mellom åtte og ni riksdalere.

Inntekten gjennom varetektspengene beholdt vaktmesteren frem til 1826, da ansvaret for varetektsfangene ble overlatt til byens arrestforvarer.²⁸²

I Christiania er det ikke identifisert at vaktmesteren hadde en inntekt fra oppsynet med arrestanter i perioden 1680-1743.²⁸³ Det er først i byregnskapet fra 1743 at vaktmesteren ble lønnet for denne oppgaven, en inntekt han delte sammen med slutteren.²⁸⁴ Han beholdt denne inntekten utover 1800-tallet, og den ble etter hvert svært høy som en følge av et økende antall arrestanter. Ifølge Christiania magistrats “femtiars-Beretning” fra 1886, står det oppført at vaktmesteren på midten av 1800-tallet kunne tjene mellom 500 til 750 spesidaler gjennom “Varætektspenge for Straf- og Varetægtfanger” i året.²⁸⁵

Inntektskilden fra “Straf og Varetægtfanger” ble fratatt vaktmesteren i Christiania i 1857. Dette var en følge av den nye fengselsloven, hvor det i §43 står: “Fra samme Tid bortfalder

²⁷⁸ NR: fol. 109a, 1704-1707.

²⁷⁹ RA, Sikt og sakefall, Bergen, pk. 413, 1691-1700, pk. 414, 1701-1704, pk. 415, 1706-1711, pk. 416, 1711-1713, pk 438, 1746-1747.

²⁸⁰ BAB, Kemneren, He: 1 - byregnskap 1756.

²⁸¹ BAB, Kemneren, Rj: 1 - Vaktmesterens beregning over utgifter med politiarrestene 1763.

²⁸² BAE, 1828.01.26.

²⁸³ SAO, KM, Rc:1 - byregnskap fra 1680 til 1743.

²⁸⁴ SAO, KM, Rc:1 - byregnskap for 1743.

²⁸⁵ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 12.

Arrestvaghtholdt efter Omgang, samt de [...] bestemte Varetægtspenge ”.²⁸⁶ Vaktmesteren fikk dog beholde varetektspengene fra arrestanter i gjeldsfengslet.²⁸⁷ Men i 1874 ble også denne inntektskilden fratatt vaktmesteren da gjeldsfengselet ble nedlagt i Norge.²⁸⁸

I Trondheim er det eldste funnet av utbetaling til vaktmesteren for «arrestanternes oppsyn» lokalisert i byregnskapet fra 1695, hvor han ble betalt ti riksdaler for dette arbeidet.²⁸⁹ Dette ble også utbetalt i 1707 og 1712, og var på seks riksdaler begge årene.²⁹⁰ Vaktmesteren beholdt inntekten fra varetektspengene sannsynligvis fram til 1857, da det ble fratatt som en følge av den ovennevnte fengselsloven fra samme år. Trolig beholdt han varetektspengene for gjeldsarrestanter, som vaktmesteren i Christiania hadde inntil 1874.

4.1.3 Renhold og reparasjon

Vedlikehold, reparasjoner og rengjøring av offentlige bygg var også en inntektskilde for vaktmesteren. I Bergen fikk vaktmesterne på 1700- og 1800-tallet lønn for å rengjøre Corps de Garde og de eligerte menns værelse på rådhuset.²⁹¹ I noen tilfeller overlot vaktmesteren denne oppgaven til andre, som eksempelvis i 1764, da han attesterte for at Aafele Olsdatter hadde gjort arbeidet.²⁹² Men på 1800-tallet var det antagelig vaktmesteren som selv utførte rengjøringen, da man i regnskapene fra 1801 og 1813 ikke ser spor etter attestering for andre.²⁹³ Denne inntektskilden virker å ha vedvart gjennom 1800-tallet, med unntak av renhold på rådhuset som trolig ble overlatt til en annen funksjonær i byen. I en instruks fra 1825 vedrørende borgerrunden i Bergen, skulle vaktmesteren og borgerrunden sørge for “Reenlighed i Vagterværelsene”.²⁹⁴ I tillegg ser man i kommuneforhandlingene fra 1872, da vaktmester Sandal søkte om lønnsforhøyelse, at han ble betalt for renhold av Corps de Garde.²⁹⁵

I Christiania kan man se at vaktmesteren i 1683 hadde fått utbetalt fem skilling da han bistod med stiger til reparasjoner ved «Windbroen».²⁹⁶ Siden mye av regnskapsmaterialet fra første

²⁸⁶ Guldberg (1862), Samling af Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner [...] 1855-1860, s. 185.

²⁸⁷ Det norske akademis ordbok, “[Gjeldsfengsel](#)” [lest 12.08.2018].

²⁸⁸ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 12-13.

²⁸⁹ SAT, TM, Df: 3.

²⁹⁰ SAT, TM, Df: 5.

²⁹¹ BAB, Kemneren, Hc: 5 – 9.

²⁹² BAB, Kemneren, He: 1 - byregnskap 1764.

²⁹³ BAB, Kemneren, Hc:3 - byregnskap 1801.

²⁹⁴ BAE, 19.11.1825.

²⁹⁵ BKR, no. 31, 1872, *Instilling angaaende Lønstillegg for vagtmester O. Sandal*.

²⁹⁶ SAO, KM, Rc:1 - byregnskap for 1684.

halvdel av 1700-tallet er tapt eller mangler utdypende informasjon, har det ikke blitt identifisert flere tilfeller hvor vaktmesteren ble betalt for renhold, vedlikehold og reparasjoner. Men sannsynligvis mottok vaktmesteren betalinger av denne typen oppgaver fordi han hadde en slik inntekt i senere byregnskap. I 1750 ser man eksempelvis at vaktmesteren fikk betalt to riksdaler for å smøre og installere nye hengelåser på rådstuen.²⁹⁷ Han ble også betalt for renhold på rådstuen. Dette kunne bestå i å feie gaten utenfor rådhuset, som eksempelvis i 1816 hvor vaktmester Mørk ble utbetalt 1,30 spesidaler for arbeidet.²⁹⁸ På 1820-tallet ble ansvaret med renhold i og utenfor rådhuset overført til slutteren.²⁹⁹

Når det gjelder Trondheim, så er det kun identifisert ett tilfelle hvor vaktmesteren ble betalt for renhold. Dette var i 1812, og da han fikk utbetalt 20 riksdaler for å vaske rådstueværelset.³⁰⁰ Det er identifisert i regnskapene at vaktmesteren fra 1820 til 1823 også ble betalt for å vedlikehold og reparasjoner på rådhuset, men dette var kun for å dekke utgiftene og var dermed ikke en inntekt for vaktmesteren.³⁰¹

4.1.4 Andre inntekter

I Bergen hadde vaktmesteren etter anordningen fra 1704 krav på 1/3 av inntektene fra bøtene for forseelser mot vekterkorpset. Det vil si 20 riksdaler av de 60 riksdaler den skyldige måtte bøte.³⁰² Det er usikkert hvor ofte og hvor mye vaktmesteren tjente gjennom disse bøteinntektene fordi de ikke er oppført i de undersøkte sikt og sakefallsregnskapene fra 1704-1713 og 1746-1747.³⁰³

Vaktmesteren i Bergen hadde også inntekter fra oppsynet med de kommunale gatelyktene, som ble etablert i 1774/1775. Dette var en godtgjørelse han først fikk i 1781.³⁰⁴ Lønnen ble

²⁹⁷ SAO, KM, Rc:1. byregnskap for 1760.

²⁹⁸ OBA, Kemneren, Rb – byregnskap for 1816.

²⁹⁹ Christiania Magistrat, *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 89.

³⁰⁰ SAT, TM, Df: 29 – byregnskap 1812.

³⁰¹ SAT, TM, Df: 38, 39 og 40 – byregnskap 1820, 1821, 1822 – 1823.

³⁰² NR: fol. 108a, 1704-1707.

³⁰³ RA, Sikt og sakefall, Bergen, pk. 414, 1701-1704 - pk. 415, 1706-1711 - pk. 416, 1711-1713 - pk 438, 1746-1747. Det kan være at man finner informasjon om bøteinntekter innenfor arkivet "Bergen politidistrikt", som er tilgjengelig på Statsarkivet i Bergen. Grunnet tidsmangel har dette ikke blitt undersøkt.

³⁰⁴ BAB, BM, Rn: 1.

utbetalt gjennom lykteskatten og utgjorde totalt 20 riksdaler. Inntekten ble utbetalt i vinterhalvåret da lyktene var tent.³⁰⁵ Vaktmesteren beholdt denne inntekten frem til 1874.³⁰⁶

Han fikk også bøteinntekter etter innføringen av den nye, *allmenne lykteskatten* i 1826.³⁰⁷ Tidligere hadde borgere med privat lykt sluppet å betale lykteskatt, men nå var loven utvidet slik at vaktmesteren kunne innkreve bøter fra borgerne som hadde *glemt* å tenne sin private lykt om natten. I *Bergens Adressecontoris Efterretninger* finner man flere eksempler på sinte huseiere som klaget over at vaktmesteren hadde gitt avkall på “varme dyner mot den kalde natteluft” for å bøtelegge borgerne som ikke hadde tent sin lykt “paa det Minut, som den enhver Huseier, der holde private lygte, tilstillende tabell foreskriver”.³⁰⁸ Hver bot tilsvarte fire ort, men hvor mye dette utgjorde av vaktmesterens lønn er vanskelig å beregne, da man ikke vet hvor mye han fikk i bøteinntekter.

I kommuneforhandlinger fra Bergen i 1872 ser man i en innstilling om vaktmesterens lønnsøkning, at vaktmestere i “forrige tider” har mottatt pengegaver. Dette var såkalte «Nytaarsgaver» fra offiserene i borgervæpningen, og var en sum anslått til å være 70 spesidaler.³⁰⁹ Det står ikke oppført hvor lenge vaktmesteren fikk slike gaver.³¹⁰

I Christiania hadde ikke vaktmesteren oppsyn med gatelyktene. Da det først ble opprettet gatelykter i byen på 1730-tallet, var det hovedsakelig underbrannmesteren som betjente denne stillingen.³¹¹

I Trondheim ble gatelyktene etablert i 1826.³¹² Men hvem som ble lønnet for oppsynet med gatelyktene har ikke blitt identifisert.

³⁰⁵ Lykteskatten skulle finansiere utgiftene ved de kommunale gatelyktene. Dette innebar anskaffelse av tran, vedlikehold og utbetaling til dem som hadde oppsynet med lyktene (vekerkorpset). Skatten var opprinnelig kun for dem som ikke hadde privatlykt. Men i 1826 måtte alle svare lykteskatt. Se: Hartverdt (1998), *Bergen mellom smil og tårer: lokalhistorisk håndbok og fredningsoversikt*, s. 62.

³⁰⁶ BKR, no. 31, 1872, *Instilling angaaende Lønstillegg for vagtmester O. Sandal*.

³⁰⁷ Ingstad, *Bergens ingeniørvæsen*, s. 21.

³⁰⁸ BAE, 07.03.1827, 10.03.1827, 28.03.1827.

³⁰⁹ BKF, no. 31, 1872, *Instilling angaaende Lønstillegg for vagtmester O. Sandal*.

³¹⁰ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 165.

³¹¹ RA, KM, Rc: 1 og 12. OBA, Kemneren, R-RA 1667-1739 og R-RB 1816, 1840-49. Personen som hadde oppsynet med gatelyktene fikk tittelen «lygte-inspecteur»

³¹² Bratberg, *Trondheim Byleksikon*, s. 201-202.

4.1.5 Fri bolig og skattefritak

Vaktmesterne i Bergen fikk trolig ikke bevilget fri bolig. For det første nevnes ikke fri bolig i ansettelsene og de kongelige konfirmasjonene av vaktmesterne i 1624, 1663, 1728, 1753 og 1756.³¹³ For det andre er det ikke nevnt i instruksjer eller funnet i det undersøkte regnskapsmaterialet.³¹⁴ Det er derfor sannsynlig at han måtte betale egne boligutgifter.

I Christiania og Trondheim fikk antagelig vaktmesterne dekket fri bolig fra slutten av 1600- og fram til midten av 1800-tallet. Årsaken er antagelig at de var bosatt på rådhuset. I Trondheim står det spesifisert i instruksene til vaktmesteren fra 1766, 1772 og 1789 at han har “frie bolig under Raadstuen”.³¹⁵ Ifølge historiker Knut Sprauten bodde vaktmesteren i Christiania på det nye rådhuset som ble tatt i bruk i 1734.³¹⁶ I folketellingen fra 1801 står det også oppført at vaktmesteren bodde i rådhuset.³¹⁷

I Trondheim var også vaktmesteren fritatt for skatt på 1600-tallet. Dette ser man i en ordinans tilskrevet byens vakthold fra 1672. I punkt 13: “Vagtens Frihed”, står det oppført at “... vaktmesteren og vegterne hosbemeldte deres flittig og tro tjeneste være fri og forskaanet for al byens skat og tyngge”. Hvor lenge fritaket varte og når det eventuelt ble avvirket er usikkert, da dette ikke er identifisert i det undersøkte kildematerialet.³¹⁸

4.2 Vaktmesterens utgifter knyttet til arbeidet

I Bergen og Trondheim hadde vaktmesteren en del utgifter ved innkjøp av “lys og brænde” til rådstuen og Corps de Garde. Det er ikke funnet en slik utgift for vaktmesteren i Christiania.

Vaktmesteren i Bergen ble årlig utbetalt 16 riksdaler for anskaffelse av lys til Corps de Garde, politiarrestene, samt ved vektermønstringen utenfor rådhuset. Dette fremkommer i regnskapene først i 1811, men kan ha vært utbetalt tidligere.³¹⁹ Antagelig mistet vaktmesteren inntekten med å besørge politiarrestene med lys utover 1820-tallet, da dette ansvaret ble

³¹³ NRR, 1619-1627 s. 387. NR: fol. 336b-337a, 1660-1670, fol. 655a-656a, 1726-1728, fol 271b-273b, 1753-1754, fol. 748a-749a, 1755-1756. Se liste over vaktmesterne i Bergen, vedlegg nr.8.

³¹⁴ BAB, Kemneren, He: 1-2, Hc: 2-9.

³¹⁵ SAT, TM, Fb: 2 - Instruks 1766, 1772 og 1789.

³¹⁶ Sprauten, *Byen ved Festningen*: fra: 1536-1814, s. 402.

³¹⁷ Folketelling 1801: Christiania kjøpstad.

³¹⁸ SAT, TM, Fb:7 - *Vagt Ordinans udi Trundheims Udgifuen – Anno 1672*.

³¹⁹ BAB, BM, Hc:2 – Byregnskap 1811.

forflyttet til arrestforvareren.³²⁰ Vaktmesteren beholdt derimot inntekten ved å besørge lys til Corps de Garde og vektermønstringen frem til nedleggelsen av vektervesenet i 1874.³²¹

I regnskapene fra Trondheim, ser man at vaktmesteren allerede i 1712 hadde blitt utbetalt penger som var tiltenkt å dekke utgiftene til lys og oppvarming på rådstuen.³²² Dette var en bestemt sum som ble utbetalt årlig, og vedvarte gjennom hele 1700-tallet. Det er først i byregnskapet fra 1814 at vaktmesteren ikke lenger fikk en fast sum for kostnaden med lys og oppvarming, men dekket sine kostnader fortløpende. Kvitteringer for innkjøp av lys og ved som var signert av vaktmesteren, forteller oss dette.³²³

Det er også funn som viser at vaktmesteren hadde egne assistenter. Den eldste kilden som bekrefter dette i Bergen er fra 1714, hvor Hans Wilhelm Molenrad er oppført som *vice-vagtmester*. Hans oppgave var å assistere vaktmester Moritz Hess i sitt embete som ikke lenger kunne utføre alle oppgavene sine grunnet alderdom og “skrøpeligheit”.³²⁴ Det er også sannsynlig at vaktmester Kortz (1728 - 1752) hadde en assistent. I årene før hans dødsfall i 1752 står Carl Ulrich von Uhlensteen, “lieutenant af Cavalleriet”, oppført som tidligere *vice-vagtmester*.³²⁵ Utover 1700-tallet ble tittelen *vice-vagtmester* endret til *under-vagtmester*. Dette ser man blant annet i en dåp fra 1766 og i folketellingen fra 1801.³²⁶ Men hvor mye kostet det å ha en slik assistent? Det er først i en søknad fra 1826 at vaktmesteren ber om at undervaktmesteren skal bli lønnet av bykassen.³²⁷ Denne søknaden ble bekreftet, og i 1850 kan man se at undervaktmesteren ble lønnet 10 spesidaler fra bykassen.³²⁸

I Trondheim ser man i instruksene fra 1766, 1771 og 1789 at vaktmesteren avstår 20 riksdaler til en “*vekerinspektør*” som overtok oppgaven med tilsynet av vekterkorpset.³²⁹ Det ser ut til at vaktmesteren slapp å betale lønnen til vekerinspektøren etter 1801,³³⁰ da inspektøren står oppført i listen til lønnede offentlige ansatte i byregnskapene.

³²⁰ BAE, 26.01.1828.

³²¹ BKR, no. 31, 1872, *Instilling angaaende Lønstillegg for vagtmester O. Sandal*.

³²² SAT, TM, Df: 5.

³²³ SAT, TM, Df: 31 – byregnskap 1814.

³²⁴ NR: fol. 388a-389b, 1712-1715.

³²⁵ NR: fol. 271b-273b, 1752-1753.

³²⁶ Mb. for Nykirken prestegjeld, 1775-1808. [Dåpsdato:17.05.1776](#). Folketelling 1801, [Bergen kjøpstad](#)

³²⁷ BAE, 26.09.1827.

³²⁸ BAB, Kemneren, Hc: 6.

³²⁹ SAT, TM, Fb: 2 – Instruks til vaktmester 1766, 1771 og 1789.

³³⁰ SAT, TM, Df: 29 - byregnskap 1811-1812, Df 29. Vekerinspektøren ble lønnet 44 riksdaler i året av bykassen.

Vaktmesteren i Christiania hadde også assistenter og fikk det først på 1800-tallet. I Christiania magistrats femtiårsberetning fra 1837 til 1886 står det oppført at vaktmesteren selv måtte “holde en Karl til at assistere ved Bevogtningen og Opringelsen Af Brænden”. Etter hvert som antall arresterte i rådstuearresten økte, ble vaktmesteren også pålagt “for egen Regning engagere endnu en Mand som Slutter”.³³¹ Hvor mye vaktmesteren måtte lønne slutteren er usikkert, men kan ha vært tilsvarende hva de andre slutterne fikk i årslønn fra bykassen. I 1835 tilsvarte dette 24 spesidaler.³³²

4.3 Lønnsutvikling

Det er ovenfor vist at vaktmesteren hadde en rekke ulike inntekter og utgifter, men hvordan utviklet den seg over tid? Og hva kan årslønnen til vaktmesteren fortelle oss om hans økonomiske status? Er det noen forskjeller eller likheter mellom Bergen, Christiania og Trondheim?

4.3.1 Lønnsutvikling i Bergen

Som nevnt var årslønnen til vaktmesteren før innføringen av eneveldet i 1660 på 100 riksdaler.³³³ Denne årslønnen ble antagelig redusert kraftig kun to år etter, da det i budsjettet fra 1662 står oppført at årslønnen var satt til 60 riksdaler.³³⁴ Denne lønnen gjentas også i budsjettet fra 1687.³³⁵ Årsaken til lønnskuttet kan være tilbakegangen i byens næringsliv. Ifølge Fossen og Ertresvaag skapte byprivilegiene fra 1662 nedgangstider i byen, som en følge av at byen hadde fått kraftig innskrenket sitt handelsområde.³³⁶ Inntektene til byen ble redusert, og trolig måtte kostnadene kuttes.

³³¹ Christiania magistrat, Femtiårs-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886, s. 89.

³³² Årsbudsjett for Christiania 1835. Publisert i MB: 21.05.1835.

³³³ Fossen, *Bergen bys historie 2*, s. 265. og Wiesener, *Forhold og personer i Bergen 1600-1699*, s. 170. NR: fol. 336b-337a, 1660-1670.

³³⁴ Nicolaysen, *Norske Magasin 2*, s. 382.

³³⁵ NR: fol. 433b-435a, 1685-1687.

³³⁶ Byprivilegier var en særrett for innbyggere i byer til å drive visse typer handel og håndverk. Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 31-33.

I 1701 ble vaktmesterens lønn ytterligere redusert. I boken *Bergen 1814-1914, bind 1*, står det oppført at årslønnen var 40 riksdaler.³³⁷ På hvilket tidspunkt lønnen ble redusert fra 60 til 40 riksdaler er usikkert, da storparten av regnskapsmaterialet før 1702 er tapt.³³⁸

Den økonomiske statusen til vaktmesteren var trolig ikke særlig høy på begynnelsen av 1700-tallet. Årsinntekten var på bare 40 riksdaler, noe som var ti riksdaler mer enn hva en rådstuetjener tjente.³³⁹

Men i 1750-årene har årsinntekten fra bykassen økt betraktelig. I byregnskapene ser man at vaktmesteren hadde en inntekt på 160 riksdaler; en økning på 120 riksdaler fra 1701.³⁴⁰ Det står skrevet i regnskapene at lønnen hadde blitt utbetalt etter magistratens ordre fra 14. april 1746. Dermed kan lønnsøkningen ha kommet allerede i 1746.

I 1781 får vaktmesteren en lønnsøkning på 20 riksdaler. Dette tillegget gis for oppsynet med gatelyktene i byen. Dermed hadde årslønnen steget til 180 riksdaler fra bykassen.³⁴¹ Han hadde også andre ekstraintekter, som kan ha variert fra år til år.³⁴²

Undersøkelse av byregnskapene fra 1770 til 1790-tallet viser også at vaktmesteren var et av yrkene med høyest årslønn fra bykassen. Lønnsnivået hans lå nært til *politiktoren* som hadde 140 riksdaler i årslønn og *Stads-Physicus*, øverste embetslege i en by, som tjente 200 riksdaler.³⁴³ Lønnsøkningen fra midten av 1700-tallet økte sannsynligvis vaktmesterens økonomiske status.

Selv om vaktmesteren sannsynligvis hadde høy økonomisk status i andre halvdel av 1700-tallet, er det viktig å ta i betraktning at storparten av yrkets samlede inntekt var fra den faste årslønnen. I tider hvor inflasjon preget økonomien, vil derfor vaktmesterens reallønn ha vært dårlig og som videre vil ha ført til en nedgang i yrkets økonomiske status. Et godt eksempel på inflasjon finner man i prisøkningen av kornprodukter mellom 1792 til 1812 i Bergen. I 1792 kostet en tønne havre 1,8 riksdaler, mens den i 1804 hadde økt til fire riksdaler. Det er først etter Danmark-Norge sin involvering i Napoleonskrigene i 1807 at prisene endret seg drastisk. Handelsblokaden anført av England ga store konsekvenser for norsk økonomi, og

³³⁷ Sollied, *Bergens styre før formandskapsloven av 1837*, s. 86.

³³⁸ Hartvedt, *Bergen Byleksikon*, s. 393.

³³⁹ Sollied, *Bergens styre før formandskapsloven av 1837*, s. 86.

³⁴⁰ BAB, Kemneren, He: 1 – byregnskap 1766.

³⁴¹ BAB, BM, Rn: 1 – 1781.

³⁴² BAB, Kemneren, Rj: 1.

³⁴³ BAB, Kemneren, Hc: 2 - byregnskap 1790. Holbergordbog: Stads-Physicus. [Tilgjengelig digitalt](#) [lest 12.08.2018].

førte til en hyperinflasjon i prisene på kornprodukter. Prisen på en tønne havre hadde steget til 14,5 riksdaler i 1811 og 52,5 riksdaler i 1812. Prisøkningen mellom 1804 til 1812 var på 48.5 riksdaler, hele 1212,5%,³⁴⁴ mens årslønnen til vaktmesteren i Bergen var den samme.³⁴⁵ Siden reallønnen falt betraktelig, kan vaktmesterens økonomiske status ha falt som følge av hyperinflasjonen.

I 1816 fikk Norge en ny myntenhet,³⁴⁶ og vaktmesteren i Bergen fikk utbetalt 144 spesidaler i lønn fra bykassen dette året.³⁴⁷ Den bestod av 128 spesidaler i årslønn fra bykassen, og 16 spesidaler for oppsynet med de kommunale lyktene. Dette utgjorde 180 riksdaler, samme lønn han hadde hatt siden 1781.³⁴⁸

Ifølge Fossen og Ertresvaag fikk vaktmesteren et lønnstillegg på 25 spesidaler i 1828, som han mente førte til en samlet inntekt fra bykassen på 169 spesidaler.³⁴⁹ Men dette er en misforståelse. La oss gå tilbake to år, til 1826. I en resolusjon fra dette året ble det bestemt at vaktmesteren skulle avstå 26 spesidaler av sin årslønn til arrestforvareren, som skulle overta oppsynet med varetektsfangene.³⁵⁰ Årslønnen som opprinnelig var på 144 spesidaler, ble i 1826 kun 118 spesidaler. Året etter, i 1827, ble det vedtatt at pengene heller skulle betales til vaktmesteren selv om arrestforvareren måtte fortsette å gjøre arbeidet.³⁵¹ Da fikk vaktmesteren igjen en årslønn på 144 spesidaler, ikke 169 som Fossen og Ertresvaag trodde. Vaktmesteren fikk derfor ikke en lønnsøkning, men tilbakebetalt en andel av hans årslønn som han tidligere måtte frasi til arrestforvareren.

Fram til 1838 hadde vaktmesteren fortsatt 144 spesidaler i lønn, men fikk nå en *ekstrainntekt* på tolv spesidaler, som “formannskapetets bud”.³⁵² Fire år senere i 1842 fikk han 32 spesidaler fra *statskassen* som en kompensasjon for at inntekten fra “Accisegodtgjørelse” ble fratatt.³⁵³ Han fikk også tolv spesidaler for å ha ansvar for *vektene ved Kontoret, samt «Nytaarsgaver»*

³⁴⁴ Prisendringene på kornprodukter i perioden 1792-1814 er hentet fra: Bjørkum, *Enkestand og gjengifte blant borgerenker i Bergen mellom 1783-1844*, s. 32-34.

³⁴⁵ BAB, Kemneren, Hc: 5 - byregnskap 1805-1830.

³⁴⁶ Informasjon om myntenhetene i Norge, se: Skaare, *Moneta Norwei: norsk mynt i tusen år*, s. 33-36.

³⁴⁷ BAB, Kemneren, Hc:5 - byregnskap 1816.

³⁴⁸ BAE, 27.06.1826.

³⁴⁹ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sicherheit*, s. 164-165.

³⁵⁰ BAE, 26.01.1828.

³⁵¹ BAE, 26.09.1827.

³⁵² BAE, 16.05.1838.

³⁵³ DT, 1843, vol 15., s. 135. Se også: BKF, no 29, 1866 - Innstilling angaaende budget for Communekassen for Aaret 1866. “Accisegodtgjørelse” kan ha vært en ekstra inntekt vaktmesteren hadde fra toll på innlandske matvarer, se [Den norske akademis ordbok](#).

fra offiserene i borgervæpningen som ble anslått til å være 70 spesidaler.³⁵⁴ Inntekten fra bykassen var fortsatt 144 spesidaler i 1842, men med alle ekstrainntektene anslås den samlede inntekten til 270 spesidaler.³⁵⁵

En ny lønnsøkning kom i 1863. Den daværende vaktmesteren, Ole Olsen Sandal, søkte om et lønnstillegg, og forslaget ble støttet av politimester Magelsen og Stadshauptmann Busch. Bakgrunnen var vaktmesterens misnøye med at politibetjentene i byen hadde bedre årslønn enn han. Det ble fastslått av magistraten at politibetjentenes stillinger ikke på langt nær kunne sammenlignes med vaktmesterens; «der som Chef for det hele Vægtercorps indtager en selvstænding Post og for en Væsentlig Deel bærer Ansvar for Byens natlige Bevogtning».³⁵⁶ Resultatet ble at bystyret mer enn fordoblet lønnen fra bykassen – fra 144 til 293 spesidaler. Når man i tillegg sammenfatter inntektene fra statskassen (32 spesidaler) og godtgjørelsen fra Kontoret (12 spesidaler) utgjorde dette 337 spesidaler.³⁵⁷

I kommuneforhandlingene fra 1872 ser man at vaktmester Sandal igjen søkte om en lønnsforhøyelse. Sandal argumenterte for magistraten at han ikke var fornøyd med lønnen, da «den i de sidste Aar indtraadte Fordyrelse af alle Livfornødenheder» gjorde det vanskelig å forsørge sin tallrike familie. Vaktmesteren fikk støtte fra den daværende Stadshauptmand, og det ble påpekt at andre kommunale bestillingsmenn i tilsvarende stilling var klart bedre lønnet. For eksempel hadde vaktmesteren ved distriktsfengselet 444 spesidaler i lønn, forvalteren ved byens sykehus 430 og forvalteren ved sinnssykeasylet 410. Med gyldighet fra 1. januar 1873 fikk dermed Sandal et personlig tillegg på 50 spesidaler, noe som brakte opp lønnen fra bykassen til 343 spesidaler, og med alle tilleggsinntektene (44 spesidaler) til hele 387 spesidaler.³⁵⁸

Under reorganiseringen av politietaten i Bergen i 1874, ble vaktmester Sandal den nye tittelen som overvaktmester over politikonstabelkorpset og ble lønnet med 400 spesidaler.³⁵⁹

³⁵⁴ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 165.

³⁵⁵ BAB, Kemneren, Hc: 5 – 9.

³⁵⁶ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 166.

³⁵⁷ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 166-167.

³⁵⁸ BKF, no. 31, 1872, *Instilling angaaende Lønstillegg for vagtmester O. Sandal*.

³⁵⁹ DT, 1875 vol. 47, s. 292.

4.3.2 Lønnsutvikling i Christiania

I Christiania hadde vaktmesteren blitt betalt 60 riksdaler av bykassen fra 1680-årene, tilsvarende det samme som i Bergen.³⁶⁰ På dette tidspunktet var også vaktmesteren en av de høyest lønnede stillingene blant de offentlige ansatte. De mest nærliggende yrkene lønnsmessig var *instrumentisten* med 100 riksdaler i årslønn og underfogden med 50 riksdaler.³⁶¹ Den økonomiske statusen var derfor sannsynligvis god.

Årslønnen virker å ha vært gjeldende for samtlige vaktmestere frem til 1767, da et tillegg på 20 riksdaler ble utbetalt til daværende vaktmester Henbroch i Christiania.³⁶² Henbroch bevarer sin lønn på 80 riksdaler og det samme gjør Christian Michelsen, som overtar stillingen i 1788. Men i et reskript, en skriftlig befaling fra enevoldskongen, fra samme år presiseres det at lønnen på 80 riksdaler vil bli nedsatt etter Henbrochs død:

«Vagtmester Michelsen i Christiania kan nyde 80 riksdaler aarlig Løn, saalænge Henbroch (der formedelst Alderdom er afgaaen, og af M. nyder 30 rd. Pension) lever, men efter dennes Død bliver lønnen at nedsætte til 60 rd. aarlig efter Cancelliets Resolution af 8 Marts 1777».³⁶³

I regnskapet fra 1795, ser man at lønnen til vaktmesteren ble nedsatt som annonsert til 60 riksdaler. Det står også oppført at det ble utbetalt 350 riksdaler til vaktmesteren for: “Deliquventernes Varetægt og Underholdning”.³⁶⁴ Hvor stor andel av de 350 riksdalene som kan regnes som lønn for vaktmesteren er vanskelig å avklare, da man ikke vet hvor høy den ukentlige taksten på varetekstspenger og underholdning var. Trolig var det i underkant av halvparten av den totale summen, slik det var i Bergen. Dermed kan årslønnen til vaktmesteren vært på omlag 235 riksdaler.

I 1801 var årslønnen fra bykassen igjen høynet til 80 riksdaler. På dette tidspunktet var vaktmesterens økonomiske status lavere enn hva den hadde vært tidligere. Årslønnen befant seg i mellomstjiktet av hva de offentlige ansatte ble lønnet dette året. Vaktmesteren hadde samme årslønn som organisten, og de nærliggende yrkene var *eligertes skriver* med 100 riksdaler, underbrannmesteren med 60 riksdaler og branndirektøren med 50 riksdaler.³⁶⁵

³⁶⁰ SAO, KM, Rc: 1 - byregnskap for 1680, 1681 og 1682.

³⁶¹ SAO, KM, Rc:1 - byregnskap for 1687.

³⁶² SAO, KM, Rc:1 - byregnskap for 1767.

³⁶³ Wessel-Berg, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 3: 1781-1796*, s. 358

³⁶⁴ NIS, 29.04.1795.

³⁶⁵ Sprauten, *Byen ved festningen*, s. 355.

Etter innføringen av ny myntenhet i 1816, bevarte vaktmesteren sin tidligere årslønn som tilsvarte 64 spesidaler. Årslønnen fra bykassen stod uforandret gjennom store deler av 1800-tallet viser budsjett fra 1835, 1843 og 1848.³⁶⁶

Inntekten vaktmesteren fikk fra bykassen var ikke særlig høy, men han fikk store ekstrainntekter gjennom de såkalte varetektspengene. Ifølge Christiania magistrats femtiårsberetning fra 1888 fikk vaktmesteren i 1856 utbetalt 500-750 spesidaler i varetektspenger, pluss 64 spesidaler i årslønn fra bykassen. Han måtte imidlertid lønne en slutter i fengselet, men det er uvisst hvor høy denne kostnaden var.³⁶⁷

Da det i 1857 ble bestemt at varetektspengene fra “straf og varetektsfanger” skulle avvikles som en følge av den nye fengselslovens bestemmelser, mistet vaktmesteren sitt viktigste inntektsgrunnlag.³⁶⁸ Vaktmesterens samlede årslønn måtte ha blitt kraftig redusert, og ifølge Christianias magistrat var en “fuldstændig Omordning i Lønningsforholdene” nødvendig. Lønnsforholdene ble først endret i 1866, da det nye fengslet ble opprettet i Christiania i Møllergaten 19. Samtlige av de ansatte ved fengslet skulle ”lønnes af Kommunen”, noe som betydde at vaktmesteren ikke lengre måtte betale årslønnen til en av slutterne.³⁶⁹

Etter 1866 ble det bestemt at vaktmesteren skulle lønnes 380 spesidaler i året, og få bevilget “frit Hus, Lys og Brænde”. Han fikk også utbetalinger gjennom varetektspengene for “Gjældsarrestanter”.

I årsbudsjettet fra 1874 fikk vaktmesteren et tillegg på 50 spesidaler i året. Det samme året ble “Gjældsfængslet” opphevet gjennom lov, noe som betød tapte inntekter fra gjældsarrestantene. I budsjettet fra 1876 står det at vaktmesteren fikk en erstatning på 160 kr i året som en kompensasjon, noe som tilsvarer 40 spesidaler.³⁷⁰ Dermed var den samlede årsinntekten til vaktmesteren i 1876 antagelig 470 spesidaler i året, som utgjorde 1880 kroner etter myntreformen i 1874/75.³⁷¹

³⁶⁶ MB, 21.05.1835, CI, 14.09.1943 og DNR, 22.09.1848.

³⁶⁷ Christiania Magistrat, *Femtiårs-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 12.

³⁶⁸ Expeditionschefen for Fængselsvæsenet (1898), *Love, Resolutioner, Reglementer, Instruxer, Skrivelser m.v. vedkommende Fængselvæsenet: 1814-97*, s. 33.

³⁶⁹ Christiania Magistrat, *Femtiårs-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 12-13.

³⁷⁰ Christiania Magistrat, *Femtiårs-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*, s. 12.

³⁷¹ Skaare, *Moneta Norwei: norsk mynt i tusen år*, s. 39.

4.3.3 Lønnsutvikling i Trondheim

Fra 1680-årene var årslønnen til vaktmesteren i Trondheim 50 riksdaler.³⁷² Denne lønnen ble beholdt av vaktmesterne Axel Høfdings og Absaveus Magnus i perioden 1683 til 1703.³⁷³ Den nye vaktmesteren i 1703, Ulrich Rølling, ble utbetalt 25 riksdaler for vaktmesterstillingen, men fikk et tillegg på 25 riksdaler fordi han i samme periode var underfogd.³⁷⁴ Instruksen til vaktmesteren i 1703 stadfestet at han også skulle utføre de samme oppgavene som byens underfogd innehadde.³⁷⁵ Dette ble avvirket i 1709, da det i regnskapet er oppført en annen person som underfogd.³⁷⁶ Årslønnen til vaktmesteren fra bykassen ble igjen satt opp til 50 riksdaler, og var på samme lønnstrinn som underfogden og like over rådstuetjeneren som hadde 40 riksdaler.

I regnskapene fra 1709 og 1712 ser man at vaktmesteren ble utbetalt 4 og 6 riksdaler for oppsynet med arrestantene.³⁷⁷ Hvor stor andel av summen som vaktmesteren fikk i inntekt og hvor mye som måtte brukes til å dekke kostnader i arbeidet, er ukjent. Men samlet sett hadde disse ekstraintektene liten innvirkning på hans totale årslønn.

I 1712 overtok Johan Friderich Richardt vaktmesterstillingen i Trondheim og fikk utbetalt 50 riksdaler av bykassen. Han fikk også et tillegg på 30 riksdaler for å besørge rådstuen med lys og ild, men pengene ble dog brukt til å dekke utgiftene for belysning og oppvarming.³⁷⁸ Det kan dermed ikke regnes som et tilskudd på hans samlede årsinntekt.

På midten av 1700-tallet avstod vaktmesteren 20 riksdaler av sin årslønn til en assistent som skulle overta vaktmesterens funksjon som sjef for vekterkorpset. Det er vaktmester Kiel Hansen, som i 1766 først avstår disse pengene til brannmester Johan Andreas Berlin.³⁷⁹ Dette bekreftes av Berlin i et brev til magistraten hvor han skriver at han har påtatt seg vervet som vekter-inspektør.³⁸⁰ Det er først i regnskapet fra 1801 at byen ansatte en egen vekterinspektør, som ble lønnet med 44 riksdaler.³⁸¹ Årslønnen til vaktmesteren fra bykassen i

³⁷² SAT, TM, Df:1.

³⁷³ SAT, TM, Df: 1, 2 og 3.

³⁷⁴ SAT, TM, Fb:2.

³⁷⁵ SAT, TM, Fb:2 - instruks 1703. Se også: Brodahl, *Instruction for byens vagtmester 1703*, s. 180.

³⁷⁶ SAT, TM, Df:5 - byregnskap 1709.

³⁷⁷ SAT, TM, Df:5 - byregnskap 1709 og 1712.

³⁷⁸ SAT, TM, Df:5 - byregnskap 1712.

³⁷⁹ SAT, TM, Fb:2 - instruks 1766.

³⁸⁰ SAT, TM, Fb:7.

³⁸¹ SAT, TM, Df: 29 - byregnskap 1801.

perioden 1766 til 1801 kan dermed ha vært kun 30 riksdaler, da han i denne perioden måtte avstå 20 riksdaler for å lønne en vekterinspektør.

Den samlede årslønnen til vaktmesteren i Trondheim var sannsynligvis høyere hvis man tar i betraktning at han fikk en andel av varetektspengene. Det er uklart hvor høy denne ekstrainntekten var i siste halvdel av 1700-tallet, for det eneste tilfellet hvor det er identifisert er i 1762. Da ble vaktmesteren og skarpretteren betalt 21 riksdaler for “underholdning, varetægt og avstraffelse [...]” for en “barnemorder”.³⁸² Hvis skarpretteren halshugget henne, kan man estimere at han ble betalt 8 riksdaler, som var taksten for halshugging.³⁸³ Det gjenstående beløpet er dermed 13 riksdaler. Hvor stor andel av denne summen som vaktmesteren fikk i inntekt og hva som var utgift er usikkert. Man kan estimere at den var omtrent halvparten, gitt at taksten var den samme som i Bergen. Dermed står vaktmesteren igjen med ca. 6,5 riksdaler i varetektspenger.

Vaktmesteren i Trondheim bevarer sin lønn fra bykassen på 50 riksdaler etter 1814. I regnskapet fra 1816 ser man at vaktmester Størseth lønnes etter overgangen til den nye valutaen med 40 spesidaler.³⁸⁴ Den samme lønnen har også Lars Hyll da han overtok stillingen i 1818, men med et lønnstillegg på 50 spesidaler for å være slutter.³⁸⁵ Dermed var den samlede inntekten på 90 spesidaler fra bykassen. Det virker ikke å ha skjedd endringer i vaktmesterens årslønn fra bykassen, som årsregnskapene fra 1816 til 1860 viser.³⁸⁶

Årslønnen på 90 spesidaler var lav, noe som kan tyde på at vaktmesteren fikk mesteparten av sin inntekt gjennom varetektspengene. Tabellen under viser inntektene fra varetektspenger og underholdning i Trondheim i perioden 1818-1833.

³⁸² SAT, TM, Regnskapsprotokoll De:21.

³⁸³ Salvesen, *Skarpretteryrkets utvikling i Bergen 1531-1868*, s. 58. Informasjon om hvor mye skarpretteren ble avlønnnet under avstraffelser.

³⁸⁴ SAT, TM, Df 35 – 1817.

³⁸⁵ SAT, TM, Df 37 – 1819.

³⁸⁶ SAT, TM, Df 37 - 68. Årsbudsjett fra 1860: TA, 03.11.1860.

Årstall	Varetekstspenger og underholdning i spesidaler
1818	408 ³⁸⁷
1822	288 ³⁸⁸
1824	221 ³⁸⁹
1827	568 ³⁹⁰
1828	276 ³⁹¹
1830	736 ³⁹²
1833	1026 ³⁹³

Tabell 4.0 Oversikt over vaktmesterens utbetalinger for oppsynet med arrestantene og underholdning i perioden 1818-1833.

Som tabellen ovenfor viser var inntektene høye, men også svært varierende. Antallet arrestanter og hvor lenge de var arrestert varierte fra år til år, og var utslagsgivende for hvor mye vaktmesteren kunne tjene gjennom varetekstspengene. Man må også påregne at minst halvparten av disse ekstraintektene skulle dekke kostnaden med *underholdning* av arrestantene.

I likhet med i Christiania, mistet vaktmesteren i Trondheim en stor del av inntekten etter den nye fengselsloven fra 1857 ble innført fordi varetekstspengene fra “straf og varetektsfanger” ble avvirket. Det kan tenkes at han beholdt varetekstspengene fra gjeldsarrestantene, men hvor mye dette utgjorde i året er ikke identifisert.

³⁸⁷ SAT, TM, Df 36 - Regnskap 1818.

³⁸⁸ SAT, TM, Df 40 - 1822-1823.

³⁸⁹ SAT, TM, Df 41 - 1824.

³⁹⁰ SAT, TM, Df 45 - 1827.

³⁹¹ SAT, TM, Df 47 - 1828.

³⁹² SAT, TM, Df 47 - 1830.

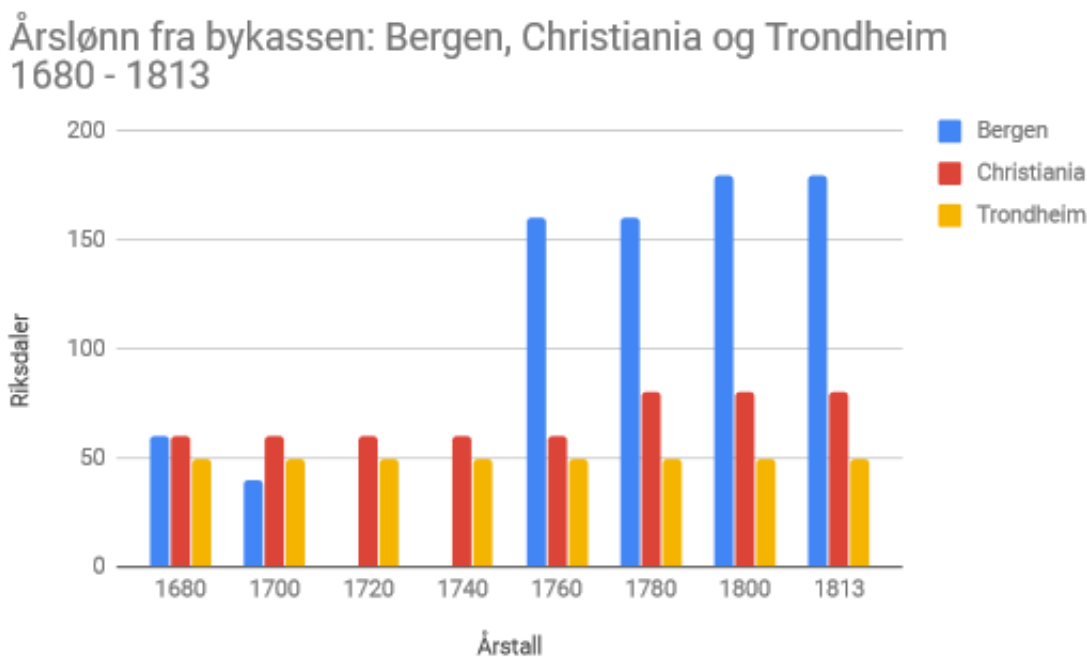
³⁹³ SAT, TM, Df 56 - 1833.

Da det nye kommunale fengslet ble opprettet i 1863, ble det vedtatt at vaktmesteren skulle lønnes med 200 spesidaler i året, samt fritt hus, lys og brænde.³⁹⁴

4.3.4 Sammenligning

En utfordring med å sammenligne lønnen i de tre byene, er at en vesentlig del av inntekten til vaktmesterne i Christiania og Trondheim sannsynligvis var gjennom varetekstspenger og *underholdning*. For det første vet man ikke hvor store kostnader vaktmesterne hadde knyttet til denne oppgaven. For det andre er det kun funnet informasjon om varetekstspengene fra noen få år. For det tredje er det store variasjoner i inntekten fra varetekten. Alt dette gjør det vanskelig å finne ut hva som var en representativ inntekt og kostnad i dette arbeidet.

Det er dog mulig å sammenligne de faste inntektene fra bykassen i de Bergen, Christiania og Trondheim. Nedenfor presenteres vaktmesterens inntekt fra bykassen i perioden 1680 - 1813. Startåret er 1680 fordi det er da man har informasjon om årsinntekten i de tre byene. 1813 er valgt som avsluttende år fordi den nye pengeenheten “riksbankdaler” ble innført det året.³⁹⁵

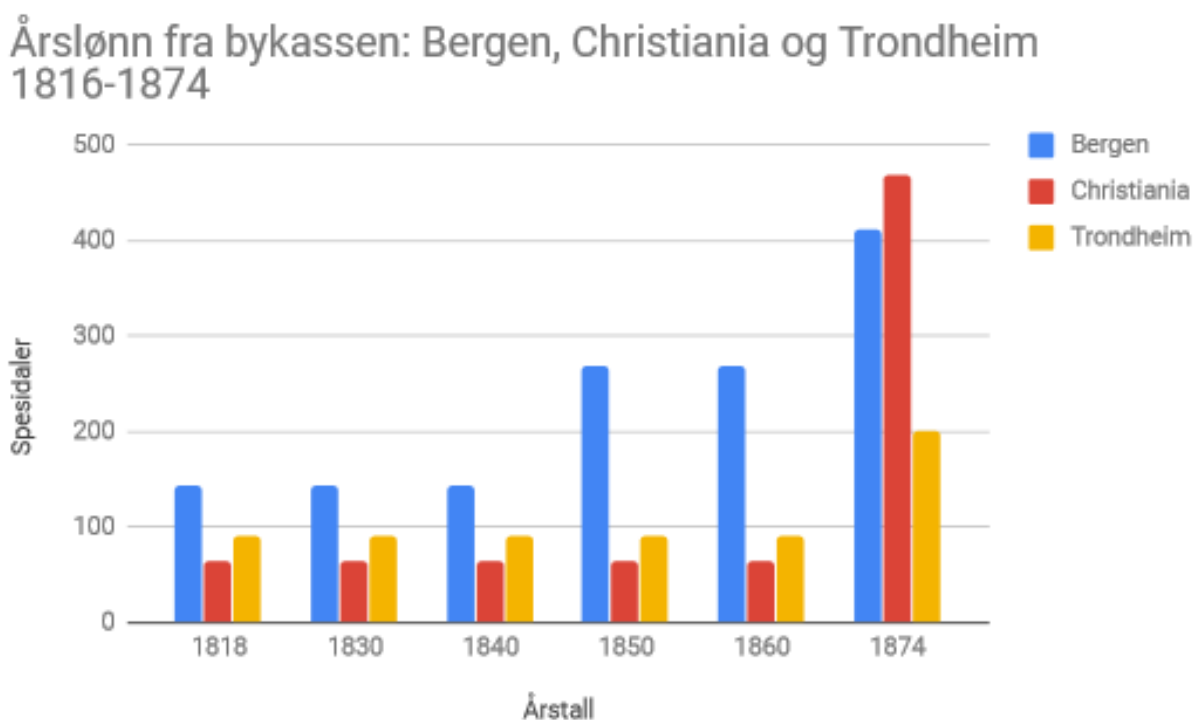

Figur 4.0. Årslønn fra bykassen til vaktmesterne i Bergen, Christiania og Trondheim i perioden 1680-1813, i riksdaler.

³⁹⁴ TBRAPAE, 29.11.1863.

³⁹⁵ Skaare, *Moneta Norwei: norsk mynt i tusen år*, s. 33.

Diagrammet viser at vaktmesternes inntekter fra bykassene i Bergen, Trondheim og Christiania fra begynnelsen av 1700-tallet var forholdsvis like i alle byene. Det er dessverre ikke funnet informasjon om årslønnen til vaktmesteren i Bergen i perioden mellom 1700-1740, da regnskapene fra dette tidsrommet mangler. Men det er tydelig at den endret seg betraktelig i den andre halvdel av 1700-tallet. Vaktmesteren i Bergen fikk en økning i årslønnen fra bykassen, fra 40 riksdaler i 1701 til 160 riksdaler på 1750-tallet. I Trondheim og Christiania var den stabil på 50 og 60 riksdaler gjennom store deler av århundret. Årsaken til den store lønnsøkningen i Bergen er usikkert, men kan ha vært sammensatt av at han ikke fikk bevilget fri bolig og måtte lønne assistenter.

Figur 4.1. Årslønn fra bykassen til vaktmesterne i Bergen, Christiania og Trondheim i perioden 1816-1874, i spesidaler.

I diagrammet ovenfor vises den fastsatte årslønnen fra bykassen i perioden 1816 til 1874, da spesidaleren var pengeenhet i Norge. Igjen er lønnen til vaktmesteren i Bergen høyere enn i to andre byene gjennom store deler av 1800-tallet. Den lave årslønnen i Christiania og Trondheim tydeliggjør at de var avhengige av ekstrainntektene de fikk gjennom varetekspengene. Da denne inntekten etter hvert ble avviklet gjennom lov i 1857, ser man at den faste årslønnen økte betraktelig.

4.4 Oppsummering

I den første delen av kapittelet ble vaktmesterens inntektskilder i Bergen, Christiania og Trondheim presentert. Undersøkelsene av regnskapsmaterialet viser at vaktmesteren hadde en rekke ulike inntektskilder. Alle fikk årslønn fra bykassen, men vaktmesteren i Bergen fikk også en fast inntekt for tilsynet med de kommunale lyktene. Det var også flere variable inntekter fra renhold, oppsyn med arrestantene, gaver og bøteinntekter i de tre byene.

Det ble også vist at vaktmesterne i Christiania og Trondheim sannsynligvis fikk bevilget fri bolig gjennom store deler av 1700- og hele 1800-tallet. I Bergen derimot, er det ingen funn som antyder at vaktmesteren fikk fri bolig, og måtte trolig dekke disse kostnadene selv.

Den andre delen av kapittelet var en undersøkelse av utgiftskildene til vaktmesterne. Det ble vist at vaktmesterne i alle de tre respektive byene hadde utgifter til assistenter eller andre offentlige funksjonærer. I Bergen var dette vice-vaktmesteren, senere kalt undervaktmester. Assistenten ble trolig lønnet av vaktmesteren fra tidlig 1700-tallet og fram til 1826, da det ble vedtatt at stillingen heretter skulle lønnes av bykassen. I Christiania måtte vaktmesteren betale årslønnen til en av slutterne ved fengslet på et tidspunkt etter 1814, og fram til 1866.

Vaktmesteren i Trondheim måtte betale 20 riksdaler av sin egen inntekt til en vekterinspektør fra 1766 til 1811. Vaktmesterne i Trondheim og Bergen måtte også dekke kostnadene med å bevilge "lys og brænde", men dette ble riktignok subsidiert av bykassen.

Lønnsutvikling og økonomisk status var den siste delen av kapittelet som ble analysert. Det ble vist at vaktmesterne på slutten av 1600- og i den første halvdel av 1700-tallet hadde omtrent lik årslønn i alle de tre byene. Men utover 1700-tallet får vaktmesteren i Bergen en kraftig lønnsøkning, med en årslønn på hele 160 riksdaler. Sammenlignet med Trondheim og Christiania som hadde 50 og 60 riksdaler i årslønn, er forskjellen stor. Årslønnen stagnerte gjennom store deler av 1800-tallet, og det er først på midten av århundret at vaktmesteren i Bergen fikk en ny lønnsøkning. I Christiania og Trondheim kom trolig den største delen av inntekten gjennom oppsynet til arrestantene.

Vaktmesteren i Bergen har høyest årslønn, og det er derfor mulig at han også hadde størst økonomisk kapital. Yrket hadde fra midten av 1700-tallet et lønnstrinn som var på samme nivå med flere av byens mest høytstående yrker, og enkelte embetsmenn. Vaktmesterne i Christiania og Trondheim hadde muligens dårligere økonomisk status, siden deres årslønn var lavere. Samtidig er ikke dette bildet komplett. Det er store uklarheter rundt kostnadene som

vaktmesteren i Bergen skulle dekke i forbindelse med arbeidet, og det er uklart hva boligen kostet. I tillegg hadde vaktmesterne i Christiania og Trondheim store ekstrainntekter fra varetektspengene, som kan ha bidratt til å gi dem god økonomisk status.

5 Vaktmesterens sosiale status

I dette kapittelet analyseres flere opplysninger fra livene til vaktmesterne i Bergen.

Yrkesbakgrunn, konens bakgrunn, faddere, titler, bosted og begravelse kan gi oss indikasjoner på vaktmesterens sosiale status. Hvilken sosial stand tilhørte vaktmesteren? Kan man se en endring over tid? Det er tidkrevende å undersøke flere byer enn Bergen, men det er gjort mindre undersøkelser i Christiania, Trondheim og andre norske kjøpsteder, som bidrar til å gi et mer nyansert bilde av vaktmesterens status i Norge. Kildematerialet tidlig på 1600-tallet er svært begrenset og kan gi få opplysninger om temaene som skal undersøkes. Derfor vil kapittelet behandle årene fra 1659-1874.

5.1 Vaktmesterne i Bergen: 1659 til 1874

I Bergen er det identifisert 14 vaktmestere i perioden 1659-1874. Samtlige av dem er listet opp i tabellen nedenfor. Det må dog tas forbehold om at det kan ha vært flere vaktmestere, da det er uklart når Anders Lauritzen Læck sluttet i stillingen. Han kan ha jobbet frem til Moritz Hess begynte i 1672, men det kan ha vært andre ansatt.

Martin Emanuel Gierchen (1812) og Fredrik H. Schwings (1848) var vaktmestere i kun ett år. De vikarierte i stillingen i perioden mens ansettelsesprosessen av en ny vaktmester pågikk.³⁹⁶ Det er derfor ikke tilstrekkelig informasjon som kan fortelle om deres status som vaktmestere, og vil utelukkes i den videre undersøkelsen.

Navn	Periode som vaktmester ³⁹⁷
Anders Lauritzen Læck	1659-?
Moritz Hess	1672-1728
Henrich Kortz	1728-1752

³⁹⁶ Stevneleser Martin Emanuel Gierchen vikarierte som vaktmester i det andre kvartalet av 1812. BAB, Kemneren, Hc:2 – Regnskap for 1812. Schwings vikarierte som vaktmester i 1848 etter Sivert Olsen Sunde sitt dødsfall. BAE, 13.12.1848.

³⁹⁷ For fullstendig oversikt over biografien til vaktmesterne, se vedlegg nr.8.

Haagen Haavi	1752-1756
Johannes Christian Becher	1756-1771
Hans Alm	1771-1791
Bendix Fasmer	1791-1798
Hans Glad Balchen	1798-1812
Martin Emanuel Gierchen	1812*
Samuel Sørensen	1812-1826
Sivert Olsen Sunde	1826-1848
Fr. H. Schwings	1848*
Lars Thunhelle	1848-1860
Ole Olsen Sandal	1860-1874

Tabell 5.0. Vaktmestere i Bergen i perioden 1659-1874. *Blir ikke med i videre analyse.

For en oversikt over vaktmestere i andre byer, se vedlegg 1, 3, 9 og 10.

5.1.1 Vaktmesternes yrkesbakgrunn

Hvilken yrkesbakgrunn vaktmesteren hadde før han tiltrådte som vaktmester er en viktig indikator på status. Det kan for eksempel vise hvilken sosial stand han opprinnelig tilhørte. Var vaktmesteren rekruttert fra “allmuen”, mellomsjiktet eller kom han fra et høyere samfunnssjikt?

Ifølge historiker Egil Ertresvaag var den sosiale lagdelingen i Bergen på 17- og 1800-tallet tredelt: 1) De kondisjonerte, 2) middelstanden eller borgerstanden og, 3) arbeiderklassen eller

den “ringere stand”. De ulike embetsmenn og yrkene som tilhørte standen er listet opp i tabellen nedenfor:

Stand	Eksempler på yrker
De kondisjonerte/bedre stand	Embetsmenn, storborgere og rentenister
Middelstanden/borgerstanden	Handelsmenn, håndverkere, bestillingsmenn og skipper
Arbeiderklassen/ringere stand	Daglønnere, tjenestefolk, matroser, håndarbeiderske og fattige

Tabell 5.1. Liste over sosial stand og yrker i Bergen på 1700- og første halvdel av 1800-tallet.³⁹⁸

Vaktmesterens yrkesbakgrunn er registrert i tabellen nedenfor.

Navn på vaktmester	Periode som vaktmester	Yrkesbakgrunn
Anders Lauritzen Læck	1659-?	Kaptein og løytnant i borgervæpningen
Moritz Hess	1672-1728	Lakei og kammertjener
Henrich Kortz	1728-1752	Tollinspektør formann, rådstuetjener og vice-vaktmester
Haagen Haavi	1752-1756	Vice-Vaktmester
Johannes Christian Becher	1756-1771	Kjøpmann
Hans Alm	1771-1791	Ukjent
Bendix Fasmer	1791-1798	Mesterbaker og tollbetjent
Hans Glad Balchen	1798-1812	Kjøpmann og gjestgiver
Samuel Sørensen	1812-1826	Korporal

³⁹⁸ Ertresvaag, *Bergen bys historie* 3, s. 11.

Sivert Olsen Sunde	1826-1848	Matros, skipper, daglønner og undervaktmester
Lars Thunhelle	1848-1860	Politibetjent
Ole Olsen Sandal	1860-1874	Politibetjent

Tabell 5.2. Vaktmesterens yrkesbakgrunn i Bergen i perioden 1659-1874.

I 1659 ble Anders Lauritzen Læck utnevnt som «byens vagtmæster» i Bergen.³⁹⁹ I hans søknad om kongelig konfirmasjon av sin stilling, skriver Læck at han hadde vært «betient Capitain och Lieutenant pladtz veder Borgerskabet». ⁴⁰⁰ Bakgrunnen fra militæret, samt hans høyere rang, indikerer høy status og anseelse i byen. Hvis man ser på rangordningen som ble kunngjort av Christian 5. i 1693, så var «Capiteiner til Lands og Vands» innenfor syvende klasse, rang 27. ⁴⁰¹ Hvis denne oppfatningen også var gjeldende 30 år tidligere ville vaktmester Læck hatt en høy status, ettersom stillingen ville stått oppført på listen over rangordninger.

Den neste vaktmesteren var Moritz Hess som ble født i Bergen i 1648. Hans far var Laurits Hess, som var født i Sunnfjord, men hadde reist til Bergen i 1640-årene og fikk bevilget borgerbrev i 1651. ⁴⁰² Moritz Hess vokste dermed opp i en familie som tilhørte borgerskapet, og kan ha hatt en middels til høy status i samfunnet.

Hess ble ikke lenge i Bergen. I 1663 reiste han til Danmark hvor han tjenestegjorde hos Christopher Passberg, som var vice-konsul til kongen og befalingsmand over Vordingborg. ⁴⁰³ Hess tjenestegjorde for Passberg i tre år som *lakei* og fire år som *kammertjener*. Han returnerte til Bergen i 1671 og ble vaktmester året etter. ⁴⁰⁴

Bakgrunnen til Hess gir oss flere indikasjoner som tyder på at han hadde en høy status. For det første tilhørte familien borgerskapet og de hadde samtidig råd til å sende han til København. For det andre er det sannsynlig at hans tid som lakei og tjener hos kongens vice-konsul bidro til å ytterligere øke hans status.

³⁹⁹ NR: fol.336-337b, 1660-1670. Læck ble ansatt 23.09.1659.

⁴⁰⁰ NI: fol. 78-79, 23.09.1662 – 27.04.1664.

⁴⁰¹ Rangforordningen, 11. februar 1693. Tilgjengelig på <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/rangforordningen-11-februar-1693/> [Lest 19.03.2018].

⁴⁰² Borgerbok i Bergen 1600-1741. Tilgjengelig på digitalarkivet: <https://www.digitalarkivet.no/view/37/pc0000000018645> [Lest 19.03.2018].

⁴⁰³ Passberg var også vice president i «Consely Colligio Assesor» i «Collegio status». PHR, 1. rekke bind 4 (1883), s. 231.

⁴⁰⁴ PHR, 1. rekke bind 4 (1883), s. 234-235.

Kan Hess sin status ha vært årsaken til at han ble utvalgt som vaktmester? Siden det er usannsynlig at Hess hadde erfaring fra militæret og arbeid med vakthold, slik som Læck hadde, så kan dette ha vært tilfellet. Men på den andre siden kan magistraten heller ønsket en mann med erfaring som tjener. Det som er klart, er at en bakgrunn som lakei til høytstående personer i den dansk-norske sentraladministrasjonen økte mulighetene til å få en god stilling etterpå. Ifølge historiker Øystein Rian hadde eksempelvis 20-40 % av *tollembetsmenn* i perioden 1700-1760 en slik yrkesbakgrunn.⁴⁰⁵

Etter Hess sin død i 1728, overtok Henrich Kortz som vaktmester.⁴⁰⁶ Hans yrkesbakgrunn får vi først kjenne til i en rettsak fra 1715, hvor Kortz hadde tatt tilbake deler av eiendommen Lungegården som han tidligere hadde solgt. I rettsaken omtales han som tidligere «Toldinspeceurs formand».⁴⁰⁷ Når og hvor lenge han betjente denne stillingen, forblir uklart. I årene etter 1715 hadde Kortz vært rådstuetjener, samt vice-vaktmester like før Hess sitt dødsfall i 1728.⁴⁰⁸ Yrkene han hadde før han ble vaktmester kan indikere at han tilhørte mellomsjiktet i samfunnet.

Den neste vaktmesteren var Haagen Haavi, som overtok etter Kortz sitt dødsfall i 1751. Det eneste som er funnet av Haavi sin yrkesbakgrunn er at han hadde vært vice-vaktmester for Kortz i en kort periode.⁴⁰⁹ Antagelig tilhørte vice-vaktmesteren mellomsjiktet, som de fleste offentlige funksjonærer i dette tidsrommet.

Etter Haavis død i 1756 overtok Johannes Christian Becher, og han står oppført i borgerboken fra det samme året som kjøpmann.⁴¹⁰ At han var kjøpmann og oppført i borgerboken, en liste over alle som fikk bevilget borgerskap i byen, kan man fastslå at han tilhørte borgerskapet.

Vaktmester Hans Alm overtok etter Becher i 1771. Det er uklart hvilket yrke han betjente før han tiltrådte som vaktmester, men vi vet at han var oppført i borgerboken i 1771. Der står det oppført: «Hans Johansen Alm, Christiania, beskicked til Wagtmæster».⁴¹¹ Dette forteller oss at han antagelig hadde en status som tilsvarte mellomsjiktet eller høyere.

⁴⁰⁵ Rian, *Embetsstanden i dansketida*, s. 51.

⁴⁰⁶ NR: fol. 655a-656a, 1726-1728. Bekreftelse på konfirmasjon av Henrich Kortz som vaktmester i Bergen.

⁴⁰⁷ Nordland Tb., nr. 34., 1715-1719.

⁴⁰⁸ NI: fol. 572-575, 01.01.1728 – 31.07.1728.

⁴⁰⁹ NI: fol. 285, 01.04.1753-30.06.1753.

⁴¹⁰ Bendixen og Wiesener, *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 6 og 17.

⁴¹¹ Bendixen og Wiesener, *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 62.

I 1791 tiltrådte Bendix Fasmer som vaktmester i Bergen. Han var født i byen i 1746. Hans far var Danchert Petersen Fasmer, som var vice-borgermester på dette tidspunktet.⁴¹² Bendix Fasmer måtte dermed ha kommet fra en familie med høy status, og antagelig tilhørte den øverste stand.

Fasmer hadde før han ble vaktmester tatt borgerbrev som mesterbaker i 1768.⁴¹³ Dette var et av de mest velstående håndverksyrkene i Bergen på 17- og 1800-tallet, og deres status kunne være svært høy.⁴¹⁴ Men Fasmer fikk etter hvert et annet yrke. I perioden 1781 til 1791 er han i kirkebøkene, under dåpen av sine egne barn, oppført som tollbetjent.⁴¹⁵ Som en offentlig funksjonær tilhørte Fasmer sannsynligvis mellomsjiktet i bysamfunnet før han ble utnevnt som byens vaktmester.

Da Fasmers døde i 1798, overtok Hans Glad Balchen som vaktmester i Bergen. Han var opprinnelig fra Davik i Sogn og Fjordane, og tok borgerskap som kjøpmann i 1782.⁴¹⁶ Som kjøpmann tilhørte borgerskapet og hadde en status tilsvarende middelstanden i byen. Men statusen hans kan ha vært høyere. Bare tre år etter han fikk bevilget borgerskap kjøpte Balchen *Hagerupgården* i Bergen - en av byens fineste eiendommer.⁴¹⁷ Eiendommen kostet hele 2970 riksdaler og ble drevet som gjestgiveri.⁴¹⁸ Hva forteller dette oss om Balchens status? Han eide en av byens fineste eiendommer med sentral beliggenhet, et hus som tidligere var eid eller bosatt av samtlige stiftsbefalingsmenn siden 1723.⁴¹⁹ Men dette betyr ikke nødvendigvis at han tilhørte den kondisjonerte stand. Ifølge Ertresvaag var rikdom alene ikke tilstrekkelig for å bli akseptert som en del av byens øverste sosiale lag.⁴²⁰

Balchen drev stiftsgården som gjestgiveri inntil 1795, da det måtte selges grunnet dårlig økonomi. Den ble solgt for 1900 riksdaler, som var betydelig lavere enn hva han hadde opprinnelig betalt.⁴²¹ Trolig tilhørte han mellomsjiktet i samfunnet.

⁴¹² SAB, Mb., Korskirken prestegjeld, 1720-1750. Dåpsdato: 28.10.1746.

⁴¹³ Bendixen og Wiesener, *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 54.

⁴¹⁴ Strand, *Byens beste bakst: Bergens baker- og konditormesterlaug 1596 - 1996*, s. 146.

⁴¹⁵ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld, 1775-1808. Dåpsdato: 01.01.1785, 28.10.1787, 01.07.1792.

⁴¹⁶ Bendixen og Wiesener, *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 107.

⁴¹⁷ Informasjon om stiftsgården "Hagerupgården", se: [Bergen byarkiv](#), [Bergen byleksikon](#) [Lest 25.08.2018].

⁴¹⁸ Wiesener, BHF (1945), *Oplysning om slekten Balchen's eldre ledd*, s. 40-41.

⁴¹⁹ Wiesener, BHF (1915), *Om Stiftsgaarden og Hans Christophersen Hiort samt Stend Gaard*, s. 89-108.

⁴²⁰ Ertresvaag, *Bergen bys historie 3*, s. 11

⁴²¹ Wiesener, BHF (1945), *Oplysning om slekten Balchen's eldre ledd*, s. 42

I 1812 overtok Samuel Sørensen vaktmesterstillingen i Bergen. Han var født i Halden i 1768.⁴²² I folketellingen fra 1801 står han oppført som korporal ved Fredriksten festning.⁴²³ Sørensen fortsatte å være korporal da han flyttet til Førde i 1805/06.⁴²⁴ Det er ikke identifisert i kildematerialet at han hadde andre yrker frem til han ble ansatt som vaktmester i 1812. Hvilken status Sørensen hadde gjennom sin yrkesbakgrunn som korporal er vanskelig å vurdere, men korporal er ingen høy tittel i militæret.

Etter Sørensens død i 1826 overtok Sivert Olsen Sunde som vaktmester. Det er funnet lite informasjon om Sundes tidligste bakgrunn. Den eldste informasjonen yrket hans er fra 1819 da han giftet seg. I kirkeboken står han oppført som matros, et yrke som tilhørte den lavere samfunnsstand.⁴²⁵ Etter 1819 hadde Sunde forskjellige yrker. I borgerboken ser man at han fikk tildelt borgerskap som skipper i 1821.⁴²⁶ Kan han dermed ha forflyttet seg fra den lavere stand til borgerskapet? Det er tvilsomt, for i 1823 står han oppført som daglønner under dåpen av sitt barn.⁴²⁷ Dette er et yrke som tilhører arbeiderklassen. I 1825 står Sunde oppført som undervaktmester, som kan ha tilhørt den lavere middelstand.⁴²⁸

I 1848 ble Lars Thunhelle utnevnt som vaktmester i Bergen. Han kom opprinnelig fra Aurland i Sogn og Fjordane. Det er usikkert når han flyttet til Bergen, da han ikke er oppført i borgerboken. Thunhelle hadde vært politibetjent før han ble utnevnt som vaktmester. Dette ser man i kirkeboken i forbindelse med giftermålet hans i 1845.⁴²⁹ Som tidligere offentlig tjenestemann, tilhørte trolig Thunhelle mellomsjiktet i samfunnet før han ble byens vaktmester.

Den siste byvaktmesteren i Bergen var Ole Olsen Sandal. Han overtok stillingen i 1860. Sandal var opprinnelig fra Jølster i Sogn og Fjordane. Han hadde også vært en politibetjent, som giftermålet fra 1851 viser.⁴³⁰ I likhet med Thunhelle, befant han seg trolig i mellomsjiktet.

⁴²² SAO, Mb., Halden prestekontor, 1758-1791. Dåpsdato: 19.02.1768.

⁴²³ Folketellingen 1801, Fredrikshald prestegjeld.

⁴²⁴ SAB, Mb., Førde prestegjeld, 1803-1821. Giftermål: 09.04.1806.

⁴²⁵ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld, 1816-1821. Dåpsdato: 10.10.1819.

⁴²⁶ Bendixen og Wiesener, *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 323. Sunde mistet borgerskapet som skipper i 1837.

⁴²⁷ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld, 1821-1840. Dåpsdato: 02.03.1823.

⁴²⁸ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld, 1821-1840. Dåpsdato: 1825. Barnet ble hjemmedøpt og døde før de kom til kirken.

⁴²⁹ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1841-1853. Giftermål: 12.05.1844.

⁴³⁰ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1841 - 1853. Giftermål: 16.05.1853.

La oss se på yrkesbakgrunnen til noen av vaktmesterne i Christiania og Trondheim. I Christiania er det kun identifisert yrkesbakgrunnen til to vaktmestere. Den første er Christen Sørensen, som fikk kongelig konfirmasjon av sin stilling i 1703.⁴³¹ Sørensen hadde en bakgrunn som tjener hos vice-stattholderen, en av landets øverste embetsmann.⁴³² En lignende bakgrunn hadde også Moritz Hess i Bergen. Dette kan indikere høy status og anseelse, og trolig tilhørte Sørensen mellomssjiktet i bysamfunnet. Den andre personen er Peder Larsen Mørk, som var vaktmester mellom 1816-1817.⁴³³ I folketellingen fra 1801 står Mørk oppført som “Kjøpmann og borger til Christiania”, og han tilhørte derfor borgerskapet og hadde trolig høy status.⁴³⁴

Vaktmestere i Trondheim	Periode	Yrkesbakgrunn
Jochuum Thun	1675-1676	Bokhandler og binder ⁴³⁵
Ashervus Magnus	1694-1702	Baker ⁴³⁶
Kiel Hansen	1766-1772	Under-brannmester ⁴³⁷
Jonas Flensborg	1772-1789	Høker ⁴³⁸
Lars Hyll	1818 - 1838	Korporal og gymnastikklærer ved “Dragon Corpset” ⁴³⁹

Tabell 5.3 Yrkesbakgrunnen til enkelte vaktmestere i Trondheim. Se vedlegg nr. 10 for fullstendig oversikt over vaktmesterne i Trondheim i perioden 1675-1863.

I Trondheim indikerer yrkesbakgrunnen til vaktmesterne på slutten av 1600-tallet at de tilhørte middelstanden. Jochuum Thun hadde i 1668 fått kongelig bevilgning på monopol som

⁴³¹ NI: fol. 186, 01.01.1703 – 31.12.1703.

⁴³² Gjeruldsen, *Hæren og eneveldet i Norge: 1660-1676*, s. 23.

⁴³³ SAO, KM, Rc:12 - byregnskap 1816. Oppført som “Raadstue-vagtmaster” i 1817, DNR, 16.08.1817. Mørk nevnes også i Solveig Lurås sin bok, *Oslos vekterhistorie*, s. 49-52.

⁴³⁴ Folketelling 1801, Hurum prestegjeld. Se også vedlegg nr. 1 over vaktmesterne i Christiania 1650-1856.

⁴³⁵ Dahl, *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, s. 63.

⁴³⁶ Dahl, *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, s. 63.

⁴³⁷ SAT, TM, Fb:2 - Instruks utgitt til vaktmester i 1766.

⁴³⁸ SAT, TM, Fb:2 - Flensborg søknad på vaktmesterstilling i 1772.

⁴³⁹ SAT, Mb., Domkirken (Trondheim) prestegjeld, 1802-1830. Giftermål: 16.12.1813.

bokhandler og bokbinder, og hadde dermed trolig god økonomi. Ashervus Magnus hadde bakgrunn som baker, og som håndverker tilhørte han trolig middelstanden.

Videre utover 1700-tallet, ser man at Kiel Hansen hadde vært under-brannmester. Han tilhørte sannsynligvis mellomsjiktet. Det samme gjorde Hansens etterfølger, Jonas Flensborg, som hadde vært høker før han overtok vaktmesterstillingen i 1772.⁴⁴⁰

For vaktmester Lars Hyll er det vanskeligere å determinere hvilken stand han tilhørte. I likhet med Samuel Sørensen i Bergen, hadde han vært korporal. Med en lavere militær grad kan han ha tilhørt arbeiderklassen eller mellomstanden.

Basert på yrkesbakgrunnen til vaktmesterene i Bergen, Christiania og Trondheim, ser det ut til at vaktmesterne på slutten av 1600-tallet mot midten av 1700-tallet hadde forholdsvis høy status. Senere tilhørte samtlige av dem mellomstanden i samfunnet, og enkelte kan ha hatt lavere status.

5.1.2 Konens bakgrunn

Bakgrunn til vaktmesterens kone er en viktig indikator på status fordi giftermål utenfor egen sosial stand var svært uvanlig i tidlig moderne tid. Derfor blir følgende opplysninger om deres bakgrunn undersøkt: hustruens bakgrunn og familie, kostnaden for vielsen og begravelse.

Vaktmester	Hustru	Konens bakgrunn
Anders Lauritzen Læck	Ingen funn	Ingen funn
Moritz Hess	1. Maren Hermannsdatter Gjerding	Ukjent
	2. Kierstie Daarte Hartvingsdatter Von der Felde	Ukjent
Henrich Kortz	Blanzefor Schott	Arvtager av Lungegården i Bergen 1700
Hagen Haavi	Ingen funn	Ingen funn
Johannes Becher	1. Malene Dorothea Aamundsdatter	Datter av kjøpmann
	2. Marie Schnitler	Datter av kjøpmann

⁴⁴⁰ Vaktmester Kiel Hansen døde i 1772. TAKPACE: 26.06.1772.

Hans Alm	Christina Ulricha Grundt	Kan være adoptivdatter til vice-klokker
Bendix Fasmer	1. Anne Dorthe Flotmand	Datter av kjøpmann
	2. Henricha Augusta Brenning	Datter av Geisell, senere fiskeveier
Hans Glad Balchen	Marie Fredrica Jacobsdatter	Gift med tollbodveker 1. ekteskap
Samuel Sørensen	Christine Hiortdal	Mor drev gjestgiveri i Førde
Sivert Olsen Sunde	Giertrud Olsdatter Sehle	Ukjent
Lars Thunhelle	Anna Margrethe Cordsen	Ukjent
Ole Olsen Sandal	Anne Christine Aasmundsdatter	Far var daglønner

Tabell 5.4. Oversikt over vaktmesterne i Bergen sine hustruer i perioden 1659-1874.

Det er det ikke funnet informasjon om vaktmester Læck og Haavis ble gift. De vil derfor utelukkes fra den videre undersøkelsen. Det samme gjelder for Hess. Selv om navnet på to av hans koner er identifisert, mangler viktig informasjon om konens bakgrunn og familie, vielse og begravelse.

Den første vaktmesteren hvor man har informasjon om hustruens bakgrunn, er Henrich Kortz. Han giftet seg i 1701 med Blanzefor Schott, men det finnes ikke informasjon om prisen for vielsen fordi kirkeregnskapet fra dette året mangler.⁴⁴¹ Konen kom fra en adelsslekt. Hun hadde i året 1700 arvet Lungegården av sin tante Anne Juel, som var datter av slottskommandør Børge Mogenssøn Juel.⁴⁴² Lungegården var på begynnelsen av 1700-tallet en av byens største eiendommer. Dette er en sterk indikasjon på at konen kom fra en familie med svært høy status og anseelse i byen.

Ekteparet klarte dog ikke å beholde eiendommen lenge. I 1705 ble deler av gården solgt til borgermester og generalforvalter Schreuder. Kjøpesummen utgjorde 1400 riksdaler, som var en betydelig sum i samtiden. Ekteparet beholdt den resterende delen av eiendommen som var

⁴⁴¹ SAB, Mb., Korskirken prestegjeld 1698-1747. Giftermål: 11.04.1701.

⁴⁴² Nicolaysen, *Norske Magasin II*, s. 662-663. Se også B.E Bendixen, BHF, (1900), *Lungegaarden fra 1705 til 1844*, s. 3-4. Anne Juel var datter av slottskommandør Børge Mogenssøn Juel. BAB: Lungegården <http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/arkiv/1425045> [Lest 31.03.2018].

i Kalfaret, men ifølge historiker Bendix Edvard Bendixen var ekteparet «daarlige husholdere», som førte til at eiendommen i 1711 ble solgt til ovennevnte Schreuder.⁴⁴³

Blanzefor sin bakgrunn fra en høytstående slekt og eier av en av byens største eiendommer, indikerer at Kortz tilhørte eller giftet seg inn i det øverste samfunnsjikt. Det må også trekkes frem at da Blanzefor døde i 1731, ble hun begravet i Domkirken på «[...] den nordre siden under stolene.».⁴⁴⁴ Ifølge historiker Vigdis Stensby ble kun 8% gravlagt på innsiden av kirkene i Bergen mellom 1700-1800.⁴⁴⁵ Dette er dermed enda en indikasjon på hennes høye status i samfunnet.

Vaktmester Johannes Becher var gift to ganger. Den første konen var Malene Dorothea Aamundsdatter.⁴⁴⁶ Hun var født i 1742 og var datter av kjøpmann Amon Arentsen.⁴⁴⁷ Da de giftet seg i 1759, kostet selve vielsen ti riksdaler og ble avholdt i huset.⁴⁴⁸ Bare seks år senere i 1765 døde Malene. Hun ble gravlagt i domkirken under stolene, en indikasjon på høy status.⁴⁴⁹

Den andre konen til Becher var Marie Schnitler. De giftet seg i 1766.⁴⁵⁰ Schnitler var født i 1739 og hennes far var kjøpmann Johan Jacob Eichorn.⁴⁵¹ Under ekteskapet med Becher var hun fadder flere ganger, og fedrene til fadderbarna var borger, skoleholder, mestervever, skipper, ukjent og «brændevindsbrænder».⁴⁵² I tillegg står hun oppført gjentatte ganger med ærestittelen madam. Da Schnitler døde i 1801, ble hun begravet i «muuret grav», som var på innsiden av kirken.⁴⁵³

Indikasjonene tyder på at Bechers koner hadde høy status, både før og etter de giftet seg. Det at begge konene var døtre av kjøpmenn, oppført med ærestittel, fadder flere ganger, samt begravet inne i kirken forsterker dette inntrykket.

⁴⁴³ B.E Bendixen, BHF (1900), *Lungegaarden fra 1705 til 1844*, s. 5.

⁴⁴⁴ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1775. Begravet: 30.08.1731.

⁴⁴⁵ Stensby, "Med Liigprædiken og fuld Ceremonie ...", s. 37-38.

⁴⁴⁶ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1826. Giftermål: 28.06.1759.

⁴⁴⁷ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1717-1764. Malene Dorothea Født: 06.09.1742, Nykirken prestegjeld 1719-1781. Faren Amon Arentsen giftermål med oppført yrke: 25.07.1741.

⁴⁴⁸ SAB, Stiftamtmanden, Regnskap for Domkirken, Fb 10: 1752 – 1756.

⁴⁴⁹ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1775. Begravet: 17.07.1765.

⁴⁵⁰ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1719-1781. Giftermål 15.04.1766.

⁴⁵¹ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1719-1781. Faren Johan Jacob Eichorns giftermål med oppført yrke: 20.01.1735.

⁴⁵² SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1758-1789. Oppført som fadder: 15.11.1775, 29.05.1778, 26.07.1780. Nykirken prestegjeld 1765-1775 og 1775-1808. Oppført som fadder: 04.09.1768, 27.02.1778, 10.11.1780.

⁴⁵³ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1775-1820. Begravet: 21.02.1801.

Da Hans Alm ankom Bergen i 1771, giftet han seg kort tid etterpå med Christina Ulricha Grundt på Nattland, som ligger i Fana utenfor Bergen.⁴⁵⁴ Man vet ikke mye om Grundt sin bakgrunn, men hun kan ha vært adoptivdatter av vice-klokker Hans Jacob Grundt som bodde i Christiania.⁴⁵⁵

Vaktmester Bendix Fasmer var også gift to ganger. Det første ekteskapet var med Anne Dorthe Flotmand, gift i 1756.⁴⁵⁶ I kirkeregnskapene fremstår ikke vielsen særlig høytidelig. Det står oppført at det ble betalt 1 riksdaler for «Prædiken», som var minimumskravet.⁴⁵⁷ Hadde dermed Fasmer og hans kone lav status? Bakgrunnen til Flottmand peker på det motsatte. Hun var datter av Johan Baltzer Flottmand, som var kjøpmann.⁴⁵⁸ Hennes søster var gift med Hildebrandt Meyer, som var viserådsmann og borgermester i Bergen.⁴⁵⁹ Fasmer hadde altså giftet seg med en person som hadde forbindelser til det høyeste samfunnslaget i Bergen. Dette er sterk indikasjon på høy status.

Fasmers kone hadde også vært fadder fem ganger, hvor alle barna tilhørte borgerskapet.⁴⁶⁰ Hun hadde også vært tidligere gift med en baker, som het Christian Ditlof.⁴⁶¹ Den tidligere ektemannen hadde fått tildelt borgerskap i 1740, og tilhørte dermed trolig middelstanden i samfunnet.⁴⁶² Da Flottmand døde i 1774 ble hun begravet «under stolene bag i kirken».⁴⁶³

Det andre ekteskapet til Fasmer var sammen med Henricha Augusta Brenning. De ble gift i 1781.⁴⁶⁴ I regnskapet ser man at de betalte fem riksdaler for giftermålet, som inkluderte lys og fløyel.⁴⁶⁵ Vielsen var mer høytidelig enn det første ekteskapet til Fasmer. Brennings far het Johan Christian Brennchen (Brenning) som hadde yrke som gesell.⁴⁶⁶ Dette var et yrke som var underlagt kjøpmannen på en av handelseiendommene (stuene) på Bryggen. Gesellen var ifølge Christian Koren-Wiberg; kjøpmannens “høire hånd”. Han var i tillegg lagerforvalter,

⁴⁵⁴ SAB, Mb., Fana Sokneprestembete 1773-1799. Giftermål: 21.08.1773.

⁴⁵⁵ Holm (1942), *Slekten Grundt gjennom 300 år*, s. 1-2.

⁴⁵⁶ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1826. Giftermål: 29.05.1768.

⁴⁵⁷ SAB, Stiftamtmanden, Regnskap for domkirken, Fbb 12: 1765-1769.

⁴⁵⁸ SAB, Mb., Korskirken prestegjeld 1720-1750. Dåpsdato: 03.11.1733.

⁴⁵⁹ Informasjon om Hildebrand Meyer, SNL: [https://nbl.snl.no/Hilbrandt Meyer](https://nbl.snl.no/Hilbrandt_Meyer) [Lest 23.03.2018].

⁴⁶⁰ SAB, Mb., Korskirken prestegjeld 1751-1789. Oppført som fadder: 30.10.1755, 08.07.1761, 04.05.1763, 30.10.1755, 06.11.1763.

⁴⁶¹ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1826. Giftermål 06.04.1750.

⁴⁶² Nicolaysen, *Bergens borgerbog 1550 - 1751*, s. 147.

⁴⁶³ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1775. Begravet 30.04.1774.

⁴⁶⁴ SAB, Mb., Korskirken prestegjeld 1743-1861. Giftermål: 31.10.1781.

⁴⁶⁵ SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper over korskirken, Fb 32 – 1781-1785.

⁴⁶⁶ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1717-1764. Henricha Augusta Brenning dåpsdato: 05.07.1756. Nykirken prestegjeld 1719-1781. Farens yrke oppført i giftermål: 14.11.1753.

“skrivekarl” og formann for husets øvrige arbeidere. Som gesell hadde han også egen plass i kirken og god lønn.⁴⁶⁷ Dette forteller oss at familien trolig hadde høy status.

Den neste vaktmesteren, Hans Glad Balchen, giftet seg i 1782 med Marie Fredrica Jacobsdatter.⁴⁶⁸ I vielsen ser vi at det ble betalt fem riksdaler for lys og fløyel.⁴⁶⁹ For Jacobsdatter var dette hennes andre ekteskap. Hun hadde tidligere vært gift med tollbodveker Knud Christiansen Ringkiøbing.⁴⁷⁰ Som offentlig funksjonær tilhørte han antagelig mellomsjiktet i samfunnet. Det er ikke funnet informasjon om Jacobsdatter sin tidligste bakgrunn eller hennes familiebakgrunn.

Av vaktmesterne som var i stillingen etter unionsoppløsningen i 1814, er det kun Sørensen og Sandal sine hustruer hvor det er funnet informasjon om bakgrunn. Sørensen sin hustru, Inger Christine Hiortdal, hadde antagelig assistert hennes mor med å drive gjestgiveri i Førde fordi hun bodde i samme husstand som moren i folketellingen fra 1801.⁴⁷¹ Når det gjelder Sandal sin hustru, så var hennes far daglønner.⁴⁷² Det kan dermed tenkes at hun ikke hadde en særlig høy status før de giftet seg i 1851.⁴⁷³

Det har ikke blitt funnet noen informasjon om vaktmesternes hustruer i Christiania og Trondheim.

5.1.3 Faddere

Når barn skulle døpes måtte man velge ut flere faddere til barna, og det var vanlig å velge faddere fra samme eller høyere sosial stand. For å undersøke om stillingen som vaktmester ga en høyere eller lavere sosial status, kan man sammenligne hvem som var faddere til vaktmesternes barn *før* og *etter* han ble utnevnt til stillingen. Følgende tabell viser bakgrunnen til fadderne *før* han ble vaktmester.

⁴⁶⁷ Koren-Wiberg (1945), Gesellstanden og geseller i Bergen, s. 13-14.

⁴⁶⁸ SAB, Mb., Korskirken prestegjeld 1743-1861. Giftermål: 13.03.1782.

⁴⁶⁹ SAB, Stiftamtmanden i Bergen, Regnskaper over Korskirken, Fb 32. 1781-1785.

⁴⁷⁰ SAB, KK: 11.09.1773.

⁴⁷¹ SAB, Mb., Førde prestegjeld, 1803-1821. Giftermål: 09.04.1806. Folketelling 1801, Førde prestegjeld: Informasjon om hustru Christine Hiortal.

⁴⁷² SAB, Mb., Nykirken prestegjeld, 1821-1841. Dåpsdato: 04.08.1833.

⁴⁷³ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1841-1853. Giftermål: 16.05.1853.

Navn	Periode ansatt som vaktmester	Antall faddere	Arbeider	Håndverker	Funksjonær	Borger- skap	Embets- menn	Ukjent
Anders Lauritzen Læck	1659- ?	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Moritz Hess	1672-1728	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Henrich Kortz	1728-1752	5	0	0	0	5	0	0
Hagen Haavi	1752-1756	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Johannes Becher	1756-1771	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Hans Alm	1771-1791	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Bendix Fasmer	1791-1798	25	0	2	1	18	2	2
Hans Glad Balchen	1798-1812	19	0	1	1	9	5	3
Samuel Sørensen	1812-1826	5	0	0	0	5	0	0
Sivert O Sunde	1826-1848	10	4	2	0	2	0	2
Lars Thunhell e	1848-1860	10	0	2	3	4	1	0
Ole Olsen Sandal	1860-1874	15	2	0	2	5	2	4
Totalt		89	6	7	7	48	10	11

Tabell 5.5. Faddere til vaktmesternes barn før han ble utnevnt til stillingen. Begrunnelse for tabell, se vedlegg nr. 5.

Som tabellen viser tilhørte den største andelen av fadderne borgerskapet, som utgjorde 48 personer (54 %). De resterende fadderne var: 10 embetsmenn (11 %), 7 håndverkere (8 %), 7 funksjonærer (8 %) og 6 arbeidere (7 %). Det er også 11 uidentifiserte faddere (12 %).

Faddere med bakgrunn som arbeidere *før* vaktmesterene tiltrådte stillingen, ser vi kun i perioden etter 1814. De var faddere for barna til vaktmesterne Sunde og Sandal.

Den neste tabellen gir oversikt over fadderne til vaktmesternes barn mens han var ansatt i stillingen.

Navn	Periode ansatt som vaktmester	Antall faddere	Arbeider	Hånd- verker	Funksjonær	Borger- skap	Embets- mann	Ukjent
Anders Lauritzen Læck	1659- ?	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Moritz Hess	1672-1728	35	0	1	0	8	16	10
Henrich Kortz	1728-1752	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Hagen Haavi	1752-1756	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Johannes Becher	1756-1771	15	0	0	0	6	8	1
Hans Alm	1771-1791	35	0	0	0	17	17	1
Bendix Fasmer	1791-1798	5	0	0	0	3	2	0
Hans Glad Balchen	1798-1812	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Samuel Sørensen	1812- 1826	5	0	0	0	1	3	1

Sivert Olsen Sunde	1826- 1848	15	0	4	0	9	1	1
Lars Thunhell e	1848- 1860	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Ole Olsen Sandal	1860- 1874	20	0	3	1	3	4	9
Totalt		130	0	8	1	47	51	23

Tabell 5.6. Fadderne til vaktmesternes barn da han betjente stillingen. Begrunnelse for tabell, se vedlegg nr. 6.

Det er en stor endring i bakgrunnen til fadderne, før og etter vaktmesteren tiltrådte stillingen. Av de totalt 130 fadderne som er undersøkt, var 51 av dem embetsmenn (39 %), 47 faddere tilhørte borgerskapet (36 %), én var funksjonær (1%) og åtte var håndverkere (6%). 23 fadderne har ukjent bakgrunn (18%).

Den største endringen er uten tvil antallet embetsmenn som var faddere for vaktmesterens barn etter at han tiltrådte stillingen. Før han tiltrådte i stillingen var det kun 13% embetsmenn blant fadderne, mot hele 41% etter at han var ansatt i stillingen. Dette er en sterk indikasjon på personene fikk høyere status som en følge av å betjene vaktmesterstillingen i byen.

Majoriteten av fadderne tilhørte borgerskapet, noe som viser at det er sannsynlig at vaktmesteren enten tilhørte denne standen eller var like under. Vaktmesterne fram til 1814, kan dermed plasseres i middelstanden i samfunnet. Men senere utover 1800-tallet kan deres status ha sunket. Da økte antallet faddere med yrke som arbeidere. Det kan dermed bety at vaktmesterne tilhørte det lavere- sjiktet, eller borgerskapet før de tiltrådte i stillingen.

For å gi et mer helhetlig bilde, kan man ser på hvem vaktmesteren var fadder for. Nærmere bestemt: yrket til fedrene til fadderbarna.

Navn	Periode ansatt som vaktmester	Antall ganger fadder	Arbeider	Hånd- verker	Funksjonær	Borger- skap	Embets- mann	Ukjent
Anders Lauritzen Læck	1659- ????	0	0	0	0	0	0	0
Moritz Hess	1672-1728	3	1	2	0	0	0	0
Henrich Kortz	1728-1752	6	0	4	1	0	0	1
Hagen Haavi	1752-1756	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Johannes Becher	1756-1771	16	2	6	1	5	0	2
Hans Alm	1771-1791	3	0	1	2	0	0	0
Bendix Fasmer	1791-1798	2	0	0	0	2	0	0
Hans Glad Balchen	1798-1812	4	0	3	0	1	0	0
Samuel Sørensen	1812-1826	1	1	0	0	0	0	0
Sivert Olsen Sunde	1826-1848	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Lars Thunhell e	1848-1860	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Ole Olsen Sandal	1860-1874	Ingen funn	0	0	0	0	0	0
Totalt		35	4	16	4	8	0	3

Tabell 5.7. Antall ganger vaktmesterne var faddere og hvilken yrkeskategori fedrene til fadderbarna hadde i perioden 1676-1874. Begrunnelse for tabell, se vedlegg nr. 7.

Den største delen av fadderbarna var barn av håndverkere, og utgjør 16 personer (46 %). Det var åtte som tilhørte borgerskapet (23%), fire var funksjonærer som også var det samme antallet av arbeidere (11 %). De resterende tre fedrene har ikke yrket blitt identifisert (9 %). Det er ikke funnet informasjon om vaktmesterne ansatt etter 1826 var faddere. Siden flesteparten av fadderbarna tilhørte middelstanden, hvor håndverkeryrkene befant seg, så kan man anslå at vaktmesteren tilhørte middelstanden eller en høyere stand.

Det har også blitt undersøkt hvem som var faddere til vaktmesternes barn i andre byer. Utgangspunktet har her vært faddere som er oppført i de nominative folketellingene fra 1801 og 1865. Denne perioden er svært sen, men det finnes dessverre ikke tidligere folketellinger med opplysninger om enkeltindivider. Å undersøke fadderskap i disse byene ville blitt svært tidkrevende.

I folketellingen fra 1801 var seks av de ti vaktmesterne oppført med barn.⁴⁷⁴ I byene Christiania, Kristiansand, Stavanger og Strømsø hadde vaktmesteren ingen barn og vil dermed bli utelukket i denne oversikten.

Byer	Antall Faddere	Arbeider	Håndverkere	Funksjonær	Borgerskap	Embetsmenn	Ukjent
Arendal	11	0	0	1	7	1	2
Bragernes	5	1	2	0	1	0	1
Kongsberg	10	0	0	0	1	9	0
Trondheim	12	0	1	0	7	2	2
Tønsberg	11	0	0	1	7	2	1
Totalt	49	1	3	2	23	14	6

Tabell 5.8. Fadderne til vaktmesternes barn - når han var ansatt som vaktmester. Dette gjelder vaktmesterne oppført i folketellingen 1801. Begrunnelse for tabell, se vedlegg nr. 2.

⁴⁷⁴ Se vedlegg nr 1. med oversikt over vaktmestere i folketellingen 1801.

Tabellen ovenfor viser totalt 49 faddere. 14 av dem var embetsmenn (29%), 23 fra borgerskapet (47%), to funksjonærer (4%), tre håndverkere (6%) og én arbeider (2 %). Det er seks faddere (12%) som ikke er identifisert og faller i kategorien “ukjent”. Tallene viser at fadderne til vaktmesterne sine barn kom primært fra en høyere samfunnsklasse.

I folketellingen fra 1865 er det identifisert 21 vaktmestere, men bare ti fikk barn mens de var i vaktmesterstillingen.

Vaktmester i by	Antall faddere	Arbeider	Hånd- verker	Funksjonær	Borger- skap	Embets- menn	Ukjent
Bodø	5	0	0	2	2	1	0
Flekkefjord	4	1	3	0	0	0	0
Fredrikshald	4	0	0	0	3	0	1
Hønefoss	4	0	1	0	2	1	0
Gjøvik*	3	0	0	1	1	1	0
Kristiansand	5	1	1	0	0	0	3
Skien	5	0	4	0	1	0	0
Stavanger*	3	0	0	0	1	0	2
Sarpsborg	5	0	2	1	0	0	2
Porsgrunn	4	0	0	1	2	0	1
Totalt	42	2	11	5	12	3	9

*Tabell 5.9. Fadderne til vaktmesternes barn - når han var ansatt som vaktmester. Dette gjelder vaktmesterne oppført i folketellingen 1865. *Vaktmester og kone var faddere for egne barn, og er ikke oppført i tabellen. Begrunnelse for tabell, se vedlegg nr. 4.*

Fadderne til vaktmesternes barn var i hovedsak enten håndverkere eller tilhørte borgerskapet. Det var tre embetsmenn (7 %), tolv faddere fra borgerskapet (29 %), fem funksjonærer (12 %), elleve håndverkere (26 %), to arbeidere (5 %) og ni ukjente (21 %). Sammenlignet med vaktmesterne fra folketellingen fra 1801, ser man at det er en mindre andel av faddere fra embetsstanden. I stedet er det en økning av faddere med yrke som håndverkere. Det kan

dermed indikere det utover 1800-tallet ble ansatt færre vaktmestere høy status, samme endringen som i Bergen.

5.1.4 Titler og politisk status

En annen indikator som kan fortelle oss om vaktmesterens status, er stillingens juridiske og administrative tilknytning. Var han en bestillingsmann eller en kongelig embetsmann?

Ifølge historiker Anders Bjarne Fossen var “Den posisjon en embetsmann hadde i kraft av å være kongens lokale representant, gjerne større enn den hans inntekter alene skulle tilsi.”⁴⁷⁵

Den sosiale mobiliteten var i tidlig moderne tid svak, og rikdom alene kunne nødvendigvis ikke gi tilgang til en høyere stand. Men å bli utpekt av kongen som embetsmann, kan ha åpnet for tilgangen til byens kondisjonerte samfunnslag.⁴⁷⁶

Den politiske statusen til vaktmesteren virker å ha blitt endret etter eneveldets innførelse i 1660. Da fikk kongen uinnskrenket makt i Danmark-Norge og det meste skulle gjennom ham. Selv lavere ombudsmenn måtte ble konfirmert, det vil si at stillingen måtte stadfestet av kongen.⁴⁷⁷ Da vaktmester Læck ble ansatt året før, i 1659, står det oppført i Norske innlegg (NI) at borgermester og byrådet “Antager och bestiller” han til å være byens vaktmester.⁴⁷⁸ Han ble en bestillingsmann, en vanlig offentlig tjenestemann.⁴⁷⁹ Men kun noen få år senere, i 1663, måtte Læck bli konfirmert av kongen.⁴⁸⁰ Da ble det samtidig utgitt et “bestallings brev” som ble gitt under utnevning av embetsmenn.⁴⁸¹ Det tyder dermed på at Læck i 1663 ble utnevnt som kongelig embetsmann.

Det er ikke funnet en kongelig konfirmasjon for vaktmester Hess.⁴⁸² Var ikke Hess en embetsmann? Kanskje, men hans etterfølgere; Kortz, Haavi og Becher ble alle konfirmert av kongen og mottok “bestalling”.⁴⁸³ Trolig var samtlige av disse vaktmesterne også embetsmenn, og ville dermed ha hatt en høy status og anseelse i byen.

⁴⁷⁵ Fossen, *Bergen bys historie 2*, s. 15.

⁴⁷⁶ Ertresvaag, *Bergen bys historie 3*, s. 11.

⁴⁷⁷ Fossen og Ertresvaag, *Til Indvohnernes større Sikkerhed*, s. 20.

⁴⁷⁸ NI: fol. 80, 23.09.1662 – 27.04.1664, fol. 80.

⁴⁷⁹ SNL: [bestillingsmann](#) [Lest 31.08.2018].

⁴⁸⁰ NR: fol. 335-338, 1660-1670.

⁴⁸¹ SNL: [Bestalling](#), [Lest 03.04.2018].

⁴⁸² NR og NI i perioden 1670 - 1680 er gjennomført, men ingen funn. Hess ble utnevnt som vaktmester i Bergen i 1673: PHR, 1, bind 4 (1883), s. 234-235.

⁴⁸³ Konfirmasjon av vaktmesterne Kortz, Haavi og Becher i NR: fol. 655a-656a, 1726-1728, fol. 271b-273b, 1753-1754, fol. 748a-749a, 1755-1756.

Da vaktmester Hans Alm overtok som vaktmester i 1771, ble det ikke utskrevet en kongelig konfirmasjon av hans stilling. Det er mulig at vaktmesteren på dette tidspunktet ikke lenger var en kongelig embetsmann. Dette ville i så fall betydd en nedgang i vaktmesterens status. Men Alm ble fortsatt oppført med ærestittel, som eksempelvis da han giftet seg i 1773: «Vagtmæster i Bergen, Hr. Hans Alm». ⁴⁸⁴ Personer som ikke hadde høy status eller rang, ble ikke omtalt med tittelen Herr. ⁴⁸⁵ Samtlige vaktmestere fram til 1814 fortsatte å bli omtalt med ærestittelen Hr., som kan indikere at de fortsatt hadde høy status selv om de ikke lenger var kongelige embetsmenn. ⁴⁸⁶ Etter 1814 er det tydelig at vaktmesteren ble nedgradert til en offentlig bestillingsmann. ⁴⁸⁷

Hvis vi undersøker Christiania og Trondheim, er det klare indikasjoner på at vaktmesteren var en kongelig embetsmann fra slutten av 1600-tallet til den første halvdel av 1700-tallet. I Christiania ser man dette i den kongelige konfirmasjonen av vaktmester Christen Sørensen fra 1703 og Knud Bierregaard fra 1727. I deres konfirmasjoner står det også presisert “Vagtmester-embede”, som kan bety at vaktmesteren var en embetsmann. ⁴⁸⁸ Når det gjelder vaktmesteren i Trondheim, så er det kun identifisert én konfirmasjon. Det var i 1690 og da ble Axel Hofding konfirmert til vaktmester. ⁴⁸⁹ I den kongelige konfirmasjonen står det også nevnt “bestalling”, som indikerer at han var embetsmann. Da vaktmester Peder Marcussen Torrild i 1752 ble kunngjort som vaktmester, står det i kilden også oppført “embete” som er en indikasjon på at han var en embetsmann.

Det er uklart når vaktmesterne i Christiania og Trondheim ikke lenger var embetsmenn. Den kongelige konfirmeringen av vaktmesterne kan ha blitt avvirket i omtrent det samme tidsrommet som i Bergen, altså omkring 1760 til 1770. I Trondheim nevnes det eksempelvis i instruks fra 1766, ingenting om at vaktmesteren var en embetsmann. Det er heller ikke identifisert i kildematerialet at vaktmesterne i Christiania er omtalt som embetsmenn i andre halvdel av 1700-tallet.

Trolig hadde vaktmesterne i de tre største norske byene på 1600- og begynnelsen av 1700-tallet en høy status, som kongelige embetsmenn. I hvilken grad overgangen til

⁴⁸⁴ SAB, Mb., Fana Sokneprestembete 1773-1799. Giftermål: 21.08.1773. BAE, 26.06.1775.

⁴⁸⁵ Ordbog over det danske sprog: Hr: “[Mandsperson af fornem stand, høj rang](#)”. Lest 28.03.2018].

⁴⁸⁶ Vaktmester Bendix Fasmer ble oppført med ærestitler da han var fadder: Mb. for Nykirken 1775-1808. Dåpsdatoer: 13.04.1792 og 16.02.1794. Vaktmester Hans Glad Balchen omtalt med tittelen Hr. BAE, 11.08.1798.

⁴⁸⁷ Thue, *Fra bestillingsmannsforening til moderne fagforbund*, s. 14-15.

⁴⁸⁸ NI: Fol. 186, 01.01.1703 – 31.12.1703, s. 186. NR: fol. 390a-391a, 1726-1728.

⁴⁸⁹ Hofding ble ansatt i 1687, men fikk kongelig konfirmasjon først i 1690. NR: fol. 361b-363a, 1688-1691.

bestillingsmenn hadde innvirkning på deres status og anseelse i byen, er vanskelig å fastslå. Det ville antagelig ha snevret deres muligheter til å omgås med byens øvrighet. Samtidig kan det ha vært forskjeller mellom byene. Dette vises i Bergen, hvor vaktmesteren fram til 1814 ble omtalt med ærestittelen Hr., mens det i Christiania og Trondheim ikke er funnet tegn på at ærestittlen ble benyttet.

5.1.5 Bosted og husstand

Hvor vaktmesteren var bosatt i byen sier lite om status fordi det var ikke utpregede områder i Bergen for fattige eller rike på 1600- og 1700-tallet.⁴⁹⁰ Mer interessant kan det være å se på hvem som var vaktmesterens naboer eller tidligere eier av husstanden. Det vil også være hensiktsmessig å se på hvem som var en del av husstanden, for å finne ut om vaktmesteren hadde tjenere. Boets formue kan også gi opplysninger om vaktmesternes status.

Den første vaktmesteren i Bergen hvor man vet noe om husstanden til, er Henrich Kortz. Disse opplysningene finner man i hans skifte i 1728. Der ser man at den samlede verdien til huset og hans formue var 350 riksdaler. Denne var ikke særlig høy, men samtidig ser vi at utgiftspostene i skiftet viser at han hadde tre tjenere.⁴⁹¹ Dette kan indikere høy status.

Vaktmester Haagen Haavi var bosatt i 16 rode. I grunnboken fra 1753 står det oppført at han bodde i husnummer 12.⁴⁹² Dette var en bolig som var tidligere eid av Poul Jacob Furstenbergs. Furstenberg var prokurator, et yrke som utover 1700-tallet hadde «høy sosial prestisje».⁴⁹³

Når det gjelder Becher, så er det oppført i grunnboken fra 1753 at han bodde i det 6 rode, husnummer 6.⁴⁹⁴ Dette var ved Holbergallmenningen. Huset var over tre etasjer og bygget i mur og Becher bodde der fram til død i 1786.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ Fossen, *Bergen bys historie 2*, s. 502.

⁴⁹¹ SAB, Byfogd og Byskriver i Bergen, Skifteprotokoller, nr. C 4a, fol. 299b-300a, 1748-1760.

⁴⁹² Grunnbok for Bergen 1753. Ersland og Solli, BerGiS-prosjektet, s. 256. Url:

<http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/3077/GBB1753.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Lest 13.03.2018].

⁴⁹³ Informasjon om Furstenberg, se: Lampe, *Bergen Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen* [...], s. 122. Om prokurator som yrke: NHL: [Prokurator](#) [lest. 27.03.2018].

⁴⁹⁴ Grunnbok for Bergen 1753. Ersland og Solli, BerGiS-prosjektet, s. 37. Url:

<http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/3077/GBB1753.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Lest 13.03.2018].

⁴⁹⁵ Ersland og Solli, "BerGIS - Kartportalen til fortida", Url:

<http://bergis.uib.no/adr21/adresse.php?target=frame&lag=1888&adr1=6&adr2=6> [Lest 17.03.2018].

Vaktmester Alm bodde forskjellige steder i sin virketid. I 1775 står det oppført at han residerte i et hus ved gården Sælen, som var overfor «Damsgaard beliggende».⁴⁹⁶ Hvor lenge og hvorfor Alm bodde der vet man ikke. Antagelig var dette et midlertidig opphold som var knyttet til en av vaktmesterens arbeidsoppgaver. I 1781 får vi vite at han bodde i Rådstuegaten, som var i det 16. rode.⁴⁹⁷ I 1772 står det oppført at Alm bodde i rode 16, husnummer 12. Denne grunnen var tidligere eid av vaktmester Haavi og fru De ferry. I tillegg var hans nabo “Cancellie raad og borgemæster” Holst.⁴⁹⁸ Hans nabo, samt den sentrale plasseringen til huset, kan indikere en status tilhørende et sted i mellomsjiktet eller høyere.

Det har tidligere blitt nevnt at Balchen eide *Hagerupgården* før han ble vaktmester. Et like profilert sted bodde han ikke som vaktmester. Ifølge folketellingen fra 1801 var han bosatt i rode 16, husnummer 34, og det er det oppført to tjenestepiker som en del av husstanden.⁴⁹⁹

Den eneste informasjonen man har om Sørensen bosted er fra folketellingen fra 1815. Han bodde da i rode 16 husnummer 14 og husstanden hadde en tjenestepike.⁵⁰⁰ I skiftet til Sørensen fra 1826 ser man også at boet hadde en verdi og formue på 326 spesidaler, men utgiftene var på 157 spesidaler. Til sammen etterlot Sørensen seg 169 spesidaler til sine arvinger. Dette tilsvarte ca. en årsinntekt for vaktmesteren.⁵⁰¹

Når det gjelder vaktmester Sundes bosted, vet man at han i 1832 kjøpte en bolig ved Nøstet, som var lagt ut på auksjon.⁵⁰² Nøstet var på 1800-tallet et usentralt område i byen hvor en stor andel av de fattige var bosatt.⁵⁰³ Det var selvsagt unntak, men i sin helhet ga det sannsynligvis ikke høy status å være bosatt i dette byområdet. Sunde hadde også store problemer med å betjene huslånet. I 1835, bare tre år etter han kjøpte huset, ble den lagt ut på auksjon.⁵⁰⁴ Ingen kjøpere meldte seg og boligen ble ikke solgt. Manglende innbetalinger førte til at huset i 1840 ble pantsatt av Norges Bank.⁵⁰⁵

⁴⁹⁶ BAE, 26.06.1775.

⁴⁹⁷ BAE, 18.06.1781.

⁴⁹⁸ Ersland og Solli, BerGIS-prosjektet, *undersøgningsforretningen av 1772*. Url: <http://solli.h.uib.no/ack/ack1772.pdf>.

⁴⁹⁹ Folketelling 1801, Bergen kjøpstad.

⁵⁰⁰ Folketelling 1815, Bergen kjøpstad.

⁵⁰¹ SAB, Byfogd og Byskriver i Bergen, Skifteprotokoller, nr. C 7b, fol. 951b-952a, 1796-1826.

⁵⁰² BAE, 30.06.1832.

⁵⁰³ Fossen, *Bergen bys historie 2*, s. 502.

⁵⁰⁴ BAE, 04.04.1835.

⁵⁰⁵ BAE, 15.08.1838, 01.04.1840, 04.04.1840.

Etter at huset til Sunde ble pantsatt i 1840, kjøpte Sunde en ny bolig. Denne var også plassert på Nøstet. Han bodde i huset fram til sin død i 1848. Ingen arvinger ville overta huset, og den ble lagt ut på auksjon og solgt i 1849 til stevnevitne B.C Ferman.⁵⁰⁶ Det er ukjent hvor mye boligen ble solgt for.

Vaktmester Ole Olsen Sandal bodde ifølge folketellingen fra 1865 på Sydneshaugen, rode 11, husnummer 208c.⁵⁰⁷ Ifølge Fossen bygget Sandal et av de første større murhusene på Sydneshaugen.⁵⁰⁸ I husstanden er det oppført to tjenestepiker, som kan indikere høy status.

I Christiania og Trondheim var vaktmesterne sannsynligvis bosatt på rådhuset gjennom 1700-tallet og store deler av 1800-tallet. Dette gjelder også for vaktmesterne i Arendal, Bragernes, Kristiansand og Kongsberg.⁵⁰⁹ Hvilken påvirkning det hadde på vaktmesterens status er vanskelig å avklare. Det kan ha gitt økt status å bo i samme hus hvor byens magistrat og eligerte menn hadde sine forsamlinger, men det var også i samme bygg som arrestantene holdt til. Dessuten bodde vaktmesterne i kjelleren, like ved arrestantene. De var i stor grad var individer av ytterst lav status og kan ha trekt ned vaktmesterens status. Det er vanskelig å si hva som utveide hverandre mest.

5.1.6 Begravelse

Hvor vaktmesteren ble begravet og hvilke markeringer som ble holdt, er en annen indikator på status. Det er viktig å merke seg at personer kan ha oppspart penger før de ble gravlagt for å få en høytidelig avskjed. Dermed kan en person tilhørende mellomsjiktet i samfunnet, ha spart opp penger tilsvarende hva en av de kondisjonerte i samfunnet ville ha hatt i deres begravelse.

⁵⁰⁶ BAE, 08.09.1849. Informasjon om B.C Ferman, se: folketelling 1875, Bergen kjøpstad.

⁵⁰⁷ Folketelling 1865, Bergen kjøpstad.

⁵⁰⁸ Fossen og Ertresvaag, *Til Indwhonernes større Sikkerhed*, s. 157.

⁵⁰⁹ Se vedlegg nr. 1 over vaktmesterne i 1801 folketellingen.

Navn	Døds- år	Begravet	Merknad	Kostnad
Moritz Hess	1728	Nyrkirken	Ringet med den største klokken. ⁵¹⁰	Ukjent
Henrich Kortz	1752	Domkirken	Kirkegården. Ingen ringing. ⁵¹¹	2 riksdaler
Hagen Haavi	1756	Domkirken	Begravet under stolene. Ringet med alle klokkene. ⁵¹²	14 riksdaler
Johannes Becher	1786	Nykirken	Begravet i kirken under stolene. Ringet med klokkene og lys. ⁵¹³	24 riksdaler
Hans Alm	1791	Domkirken	Begravet på kirkegården. Ringet ¼ time. ⁵¹⁴	2.38 riksdaler
Bendix Fasmer	1798	Domkirken	Ved kirkegården. ⁵¹⁵	Ukjent
Hans Glad Balchen	1813	Domkirken	Begravet på kirkegården. Ingen ringing ⁵¹⁶	2.78 riksdaler
Samuel Sørensen	1826	Domkirken	Begravet på kirkegården. ⁵¹⁷	Ukjent
Sivert Olsen Sunde	1848	Domkirken	Begravet på kirkegården. ⁵¹⁸	Ukjent
Lars Thunhelle	1860	Ingen begravelse	Døde på reise til Sogn. ⁵¹⁹	Ukjent
Ole Olsen Sandal	1894	Johannes Kirken	Begravet på kirkegården ⁵²⁰	Ukjent

Tabell 5.10. Oversikt over vaktmesterne i Bergen sine begravelser.

⁵¹⁰ SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 189-1759. Begravet: 05.07.1728.

⁵¹¹ SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper for Domkirken, pk. 1745, 1752-1756.

⁵¹² SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper for Domkirken, pk. 1745, 1752-1756.

⁵¹³ SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper for Nykirken, pk. 1781, 1786-1791.

⁵¹⁴ SAB, Stiftamtmanden i Bergen, Regnskap for Domkirken, pk. 1753, 1786-1791.

⁵¹⁵ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld, 1776-1821. Begravet: 27.04.1798.

⁵¹⁶ SAB, Stiftamtmanden i Bergen, Regnskaper for Domkirken, pk. 1757, 1809-1816.

⁵¹⁷ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld, 1821-1840. Begravet: 18.03.1826.

⁵¹⁸ SAB, Mb., Domkirken prestegjeld, 1841-1853. Begravet: 14.12.1848.

⁵¹⁹ BAE, 28.08.1860.

⁵²⁰ SAB, Mb., Johanneskirken sokneprestembete, 1885-1915. Begravet: 16.04.1894.

Tabellen viser at Hess, Haavi og Becher fikk en høytidelig begravelse. Det ble ringt med kirkeklokkene, gravleggelsen var på innsiden av kirken og ble brukt tente lys. Becher fikk den mest høytidelige begravelsen av de samtlige, og den kostet hele 24 riksdaler.

De andre vaktmesterne som døde før 1814; Kortz, Alm, Fasmer og Balchen, ble alle begravet på kirkegården. Det var kun i Alm sin begravelse hvor det ble ringt i kirkeklokkene. Den lave summen som ble betalt for gravleggelsen tyder på at dette var de minste kirkeklokkene, og hadde ikke den samme statusen som av største.⁵²¹ Det er også betenkelig hvorfor Kortz fikk en beskjedne begravelse, sammenlignet med sin forgjenger (Hess) og etterfølger (Becher). Forklaringen kan være at han hadde dårlig økonomi før han døde. Dette får man vite i skiftet til Kortz, hvor det står oppført at han kun etterlot seg 3 riksdaler.⁵²² Denne summen var derimot nok til at han kunne bli gravlagt på kirkegården, som ifølge Stensby kostet mellom 1-2 riksdaler.⁵²³

For vaktmesterne som døde etter 1814, ble alle gravlagt på kirkegården utenom Lars Thunhelle. Han døde under en sjøreise til sogn og ble derfor ikke begravet i Bergen.⁵²⁴ Dette ble dog markert i avisen som en dødsannonsene, og det samme ble gjort i forbindelse med Sørensen sin begravelse.⁵²⁵

Det at de andre vaktmesterne; Sørensen, Sunde og Sandal ble gravlagt på kirkegården markerer lavere status. Men samtidig er det viktig å merke seg at høytidelig gravleggelser, som eksempelvis inne i kirken, hadde blitt avvirket i 1805.⁵²⁶

Hvor mye som ble betalt for gravleggelsen for Sørensen, Sunde og Sandal, er ikke undersøkt.

5.2 Oppsummering

I dette kapittelet har ulike indikatorer på sosial status som yrkesbakgrunn, hustruenes bakgrunn, faddere, titler, bosted og begravelse blitt undersøkt. Indikatorene bidrar til å tolke hvilken status vaktmesterne hadde og hvordan den endret seg over tid.

⁵²¹ Stensby, «Med Liigprædiken og fuld Ceremonie ... », s. 52.

⁵²² SAB, Byfogd og Byskriver i Bergen, Skifteprotokoller, nr. C 4a, fol. 299b-300a, 1748-1760.

⁵²³ Stensby, «Med Liigprædiken og fuld Ceremonie ...», s. 25.

⁵²⁴ BAE, 28.08.1860.

⁵²⁵ BAE, 14.03.1826.

⁵²⁶ Stensby, «Med Liigprædiken og fuld Ceremonie ... », s. 22.

Den første indikatoren som ble undersøkt var yrkesbakgrunnen til vaktmesterne. Nesten samtlige av vaktmesterne på 16- og 1700-tallet hadde et yrke med forholdsvis god status og tilhørte trolig middelstanden før de tiltrådte stillingen. Det er først i 1812 da Samuel Sørensen ble ansatt, at en endring forekom. Han hadde tidligere vært korporal, som sannsynligvis var et yrke med lavere status sammenlignet med yrkesbakgrunnen til hans forgjengere. Dette var også gjeldende for vaktmesterne senere utover 1800-tallet.

Den andre indikatoren var hvilken status hustruene til vaktmesteren hadde. Samtlige av hustruene til vaktmesterne på 1700-tallet hadde høy status, og var ofte beslektet med høytstående familier i bysamfunnet. Dette er en sterk indikasjon på at vaktmesteren selv måtte ha hatt en høy status, da giftermål på tvers av sosial stand var uvanlig. For vaktmesterne etter 1814 var ikke hustruene sin status like høy, og de fleste kom trolig fra en lavere stand.

Den tredje indikatoren var hvem som var fadderne til vaktmesteren sine barn og hvem han var fadder for. Fadderanalysen viste at nærmere samtlige av vaktmesterne fikk flere høytstående faddere først etter de tiltok stillingen, og er en sterk indikasjon på at yrket gav høyere status. Nesten samtlige av fadderne til vaktmesteren på 1700-tallet tilhørte enten borgerskapet eller embetsstanden. Utover 1800-tallet dukker det også opp faddere med yrke som håndverkere og funksjonærer. Dette indikerer en nedgang i status, da det er lite sannsynlig at fadderne hadde en lavere status enn vaktmesteren selv. Undersøkelsen av hvem vaktmesteren var fadder for, viste at majoriteten av fedrene til barna hadde et yrke som håndverker. Dette er en indikator på at vaktmesteren enten tilhørte eller var like over håndverkernes sin status, altså middelstanden.

Den fjerde indikatoren var titler og politisk status. Undersøkelsen viste at vaktmesteren sannsynligvis var kongelig embetsmann etter innføringen av eneveldet i 1660 og fram til den andre halvdel av 1700-tallet. Dette vises i de kongelige konfirmasjonene av vaktmesterne. Hvis vaktmesteren var embetsmann, ga det han høy status. Selv etter at vaktmesteren ble degradert til bestillingsmann, beholdt han flere av ærestitlene som eksempelvis Hr., som også indikerer høy status. Etter 1814 var ikke vaktmesterne lenger oppført med ærestitler.

Den femte indikatoren var informasjon om bosted, husstand og antall tjenere. Funnene som er gjort peker på at flere av vaktmesterne hadde tjenere i husholdningen, noe som er en indikasjon på god status. Flere hadde også naboer eller tidligere huseierne som kom fra en høyere stand. I Christiania og Trondheim bodde vaktmesterne i rådhuset, men det er vanskelig å vite hva det sier om deres sosiale status.

Den siste indikatoren som ble undersøkt var begravelser. Nesten alle vaktmesterne i den første halvdel av 1700-tallet fikk påkostede begravelser. Det eneste unntaket var Henrich Kortz, som på grunn av dårlig økonomi ikke hadde råd til en høytidelig gravferd. I den andre halvdel av 1700-tallet ble vaktmesterne gravlagt på kirkegården uten noe spesielle markering. Dette indikerer en nedgang i status. For vaktmesterne utover 1800-tallet var det ingen spesiell markering og de fleste fikk en enkel begravelse på kirkegården.

6 Oppsummering og konklusjon

Den overordnede problemstillingen for denne oppgaven har vært: *hva var byvaktmesterens funksjon, lønn og status i Bergen, Christiania og Trondheim fra 1596 til 1874?* Ut fra mine analyser vil jeg i dette kapitlet først presentere funnene om vaktmesternes funksjon og arbeidsoppgaver, deretter lønn og lønnsutvikling og så vaktmesterens sosiale status. Jeg vil avrunde med en oppsummering om hvilke bidrag oppgaven har gitt til politihistorien i Bergen, Christiania og Trondheim.

Funksjonen og arbeidsoppgavene til vaktmesteryrket ble utvilsomt endret gjennom århundrene. På 1600-tallet var vaktmesterens funksjon å administrere og lede vaktholdet i byene, samt utøve brannvern- og vaktoppgaver om natten. Dette var gjeldende i alle de tre byene. Det er først på begynnelsen av 1700-tallet, at kildene viser en utvidelse av vaktmesteryrkets funksjon. Vaktmesteren ble blant annet tilskrevet politioppgaver på dagtid og fikk samtidig ansvaret for byens varetektsfanger og arrestanter. Det sistnevnte kan ha blitt pålagt vaktmesteren i Christiania på et senere tidspunkt, men senest i 1743. Trolig beholdt vaktmesteren disse oppgavene, samt tilsynet med vekterkorpset gjennom hele den første halvdel av 1700-tallet.

I neste halvdel av århundret skjedde et stort brudd i funksjonen til vaktmesteren i Trondheim. I 1766 ble det i Trondheim stadfestet at vaktmesterens ansvar for byens vekterkorps skulle overlates til brannmesteren. Vaktmesterens funksjon i byen var heretter forbundet til oppsynet med arrestantene og utføre arbeidsoppgaver som korporlige avstraffelser av fangene, holde vakthold under møter og bringe “lys og brænde” til rådhuset. Ansvarsområdet til vaktmesteren ble altså spesialisert til å kun omfatte arbeidsoppgaver innenfor rådhuset, noe som også er tydelig da den offisielle tittelen ble endret fra “Vagtmester” til “Raadstue-Vagtmester”.

For vaktmesterne i Bergen og Christiania ble ikke arbeidsoppgavene spesialisert som i Trondheim, men i stedet utvidet. Kildene viser at vaktmesterne i den andre halvdel av 1700-tallet og fram til 1814 utførte en rekke forskjellige arbeidsoppgaver: tilsyn med gatebelysningen,⁵²⁷ utpanting, salg av billetter til konserter,⁵²⁸ tilbakelevering av savnede gjenstander og renhold på rådhuset. I tillegg hadde begge vaktmesterne ansvaret for

⁵²⁷ Gjelder kun Bergen.

⁵²⁸ Gjelder kun Christiania og Trondheim.

vekkerkorpset, oppsynet med arrestanter og politi- og ordensoppgaver. Arbeidsoppgavene var mangesidige og flere av dem var underlagt ulike institusjoners ansvar: magistrat, politimester, borgervæpningsledelsen (stadthauptmann) og byfogden. Man kan dermed fastslå at yrket var lite spesialisert sammenlignet med Trondheim etter 1766.

Det er først etter 1814 at vaktmesterne i Bergen og Christiania fikk mer spesialiserte arbeidsoppgaver. I Bergen mistet vaktmesteren oppgaven med å holde oppsyn med varetektsfangene i 1826, som i stedet ble overlatt til arrestforvareren. I tillegg ser utpantingsoppdragene ut til å forsvinne. I dette tidsrommet omfattet arbeidsoppgavene kun oppsynet med vekterkorpset, tilsyn med gatelyktene, samt assistere politivesenet på dagtid. I Christiania ble trolig ansvaret for vekterkorpset fratatt vaktmesteren like etter 1814, og han fikk i stedet hovedansvaret for byens arrestanter. Han fikk da samme funksjon som vaktmesteren i Trondheim hadde hatt siden 1766. Den offisielle tittelen ble endret fra “byens vaktmester” til “justisvaktmester”, som speiler denne endringen i funksjon.

I Bergen fortsatte vaktmesteren å være lederen over vekterkorpset fram til politireformen fra 1874 ble innført. Det ble da vedtatt at vektervesenet skulle nedlegges og bli erstattet av et konstabelkorps. Selv om reformen hadde stor innvirkning på hvordan politioppsynet om natten var organisert, førte den til minimale endringer i vaktmesterens funksjon og arbeidsoppgaver. Den tidligere vaktmesteren, Ole Olsen Sandal, overtok som “*overvaktmester*” over det nye konstabelkorpset i Bergen, noe som fremstår naturlig da hans tidligere arbeidsoppgaver var forholdsvis likt det han hadde før. På 1860-tallet ble vaktmesterne i Christiania og Trondheim sannsynligvis fengselsbestyrere i de nyopprettede kommunale fengslene i byene, ettersom at rådstuearresten hadde blitt nedlagt som følge av fengselsloven fra 1857.

Vaktmesternes lønn bestod av en rekke ulike inntektskilder. Den faste inntekten var årslønn som ble utbetalt av bykassen kvartalsvis. De variable inntektskildene var fra “varetektspengene”, renhold, gaver og bøteinntekter. Vaktmesterne hadde også enkelte utgifter, som eksempelvis lønn til en assistent. Vaktmesteren i Bergen fikk heller ikke dekket fri bolig, som vaktmesterne i Christiania og Trondheim fikk. De mange variable inntektene, usikre utgifter og ulik praksis med goder i de ulike byene, kompliserer arbeidet med å finne den reelle årsinntekten.

Lønnsforskjellene mellom byene var store. Dette ser man først på midten av 1700-tallet, da årslønnen til vaktmesteren i Bergen stiger til 160 riksdaler, som er en betraktelig økning fra de 40 riksdalene stillingen ble betalt på begynnelsen av 1700-tallet. Faktisk var vaktmesteren i denne perioden en av de høyest lønnede stillingene blant de offentlige ansatte i Bergen, og den økonomiske statusen måtte derfor ha vært svært god. I Trondheim og Christiania var statusen muligens lavere fordi årslønnen kun var 50 og 60 riksdaler. Det må påpekes at vaktmesteren i Bergen trolig hadde flere kostnader enn i Christiania og Trondheim, og måtte for eksempel betale for sin egen bolig. I tillegg hadde de sannsynligvis store inntekter fra varetektspengene, som kan ha bidratt til å øke deres økonomiske status.

Det er svært sannsynlig at vaktmesterens økonomiske status falt som følge av Danmark-Norge sin involvering i Napoleonskrigene i 1807. Krigsårene førte til en stor økonomisk krise som ble etterfulgt av en hyperinflasjon. Realinntekten ble derfor ekstremt lav, og hadde trolig innvirkning på vaktmesternes økonomiske status. Alle offentlige ansatte som hadde storparten av sin inntekt fra den faste årslønnen, ble sannsynligvis hardt rammet av hyperinflasjonen.

Utover 1800-tallet skjedde det få endringer i vaktmesternes lønn. I Bergen hadde årslønnen holdt seg stabilt lav siden 1781 og helt fram til midten av 1830-tallet. Det hadde altså ikke vært en økning i årslønnen på over 50 år. Men etter hvert økte årslønnen til vaktmesteren, og den var forholdsvis høy i andre halvdel av 1800-tallet. I Christiania og Trondheim var den faste årslønnen fortsatt like lav som i slutten av 1700-tallet. Sannsynligvis hadde det ikke vært noen økning i den faste årslønnen fordi storparten av deres inntekt var fra "varetektspengene". Dette kan forklare hvorfor den faste årslønnen til vaktmesterne i begge byene var lave og forholdt seg stabil gjennom store deler av 1800-tallet. Det er først etter at varetektspengene ble gradvis avvirket gjennom lov på midten av 1800-tallet, at den faste årslønnen økte.

Etter 1814 bedret den økonomiske statusen seg, men var fortsatt lavere enn tidligere på 1700-tallet. Siden vaktmesterne i Christiania og Trondheim hadde storparten av sine inntekter fra varetektspengene i store deler av 1800-tallet, er det vanskelig å fastslå hvor god deres økonomiske status i realiteten var. Men i Bergen er det sikrere at statusen falt i de første tiårene etter 1814, og ble overgått av flere andre bestillingsmenn i byen. Lønnsøkningene i andre halvdel av 1800-tallet bedret sannsynligvis statusen, og i årene fram til 1874 var lønnen forholdsvis høy.

Vaktmesterens sosiale status i Bergen forandret seg stort i perioden 1658 til 1874. Fra slutten av 1600- til den andre halvdel av 1700-tallet peker alle indikatorene på at vaktmesteren hadde høy sosial status og trolig tilhørte den øvre middelstanden i samfunnet. Nærmere samtlige av dem hadde hustruer og faddere med høy status, de fikk høytidelige begravelser og var sannsynligvis embetsmenn. Senere utover 1700-tallet skjedde en gradvis nedgang i status. Hovedårsaken kan ha vært at yrket etter hvert mistet sin posisjon som embetsmann og i stedet ble en bestillingsmann. Men selv etter at yrket ble omgjort til en bestillingsmann, viste indikatorene at han fortsatt hadde en forholdsvis høy status i Bergen. Dette var trolig fordi årslønnen var svært høy fra 1750 til begynnelsen av 1800-tallet.

Det første bruddet i vaktmesternes sosiale status ser man i 1812 da Samuel Sørensen ble ansatt som vaktmester. Han hadde en yrkesbakgrunn som korporal, som sammenlignet med hans forgjengere var et yrke av betydelig lavere status. Som tidligere nevnt forårsaket hyperinflasjonen i 1812-1814 antagelig til at den økonomiske statusen falt. Siden vaktmesteren ikke lenger var en embetsmann og reallønnen i tillegg var svært dårlig, var det trolig færre av de høytstående borgerne som var fristet til å påta seg jobben.

Den sosiale statusen til vaktmesteren i tiårene etter 1814 var på sitt laveste punkt. Dette er tydelig da Sivert Olsen Sunde ble ansatt i 1826. Han hadde en bakgrunn som matros og daglønner, altså yrker tilhørende arbeiderklassen. De øvrige indikatorene på Sunde sin sosiale status tyder også på at han hadde lav status. Sannsynligvis var det lønnen som var den determinerende faktoren for at statusen til vaktmesteren etter 1814 falt. Etter hvert som lønnen ble bedre etter 1840, økte trolig den sosiale statusen som følge. Dette ser man ved at Lars Thunhelle og Ole Olsen Sandal - begge tidligere politibetjenter - påtok seg vaktmesterstillingen. Det er usannsynlig at de ønsket å være vaktmestere hvis det gav dem lavere status enn hva en politibetjent hadde. Sannsynligvis var vaktmesterens sosiale status fra midten av 1800-tallet og fram til 1874 tilhørende middelstanden i samfunnet.

Funnene som er gjort i oppgaven, har vist at det er flere mangler innenfor politihistorieforskningen i alle de tre byene. Dette er mest slående i Christiania og Trondheim, hvor informasjon om byens eldste politihistorie har vært lite undersøkt. Kanskje det største funnet i analysen, er at ansvaret overfor vektervesenet ble fratatt vaktmesterne i disse byene. I Trondheim skjedde dette allerede i 1766. Verken Sverre Utseth eller Steinar Supphellen, som begge har forsket på politihistorien i Trondheim, nevner denne endringen. Det samme gjelder for Christiania. Samtlige av politihistorikerne; Paul Holmsen, Fartein Valen-Sendstad,

Redvald Larssen eller Arne Bonde, skriver ingenting om hvem som var vekterkorpsets nærmeste overordnede og hvordan det var organisert i tiårene etter 1814. Det er først i 1850/51 da “vægter-vagtmesteren” ble opprettet at politihistorikerne skriver hvem som hadde ansvaret for oppsynet med vekterkorpset. I mellomtiden hadde det trolig vært en funksjonær innenfor politietaten som hadde dette ansvaret, men hvem det var og nøyaktig når dette ble endret, bør utvilsomt undersøkes nærmere.

Et annet viktig bidrag til politihistorien, er funnet av vaktmesterens deltakelse og assistanse i politioppsynet på dagtid. I politihistorieforskningen vektlegges det at politi- og ordensoppsynet i byene var todelt: politimesteren og politibetjentene var ansvarlig på dagtid, mens vaktmesteren og vekterkorpset overtok om natten. Det er ut i fra kildene utvilsomt at vaktmesteren også hadde enkelte politioppgaver på dagtid. Dette ser man i de undersøkte byene på 1700-tallet. I Bergen var også vaktmesteren på 1800-tallet forpliktet til å assistere politibetjentene, først og fremst under store folkesamlinger. En riktigere beskrivelse av politioppsynet på dagtid i tidlig moderne tid, vil derfor være at politimesteren og politibetjentene hadde hovedansvaret, men de fikk assistanse av vaktmesteren til å utføre enkelte politioppgaver.

Analysen av vaktmesterens status har også gjort det nødvendig med et mer nyansert syn på vekterkorpsets status. Det ble vist at vaktmesteren gjennom store deler av 1700-tallet i Bergen hadde høy status. Riktignok falt den utover 1800-tallet, men var fortsatt forholdsvis god og trolig bedre enn politibetjentene. Det er en overforenkling å si at hele vekterkorpset hadde lav status, da det også vil inkludere vaktmesteren.

Kilder og litteratur

Forkortelser til fotnotene og referanselisten

BAB = Byarkivet i Bergen

BAE = Bergens Adressecontoirs Efterretninger

BHF = Bergen Historiske Forening

BKF = Bergen kommuneforhandlinger

Bm. = Bergen magistrat

CI = Christiania Intelligenssedler

Cm. = Christiania magistrat

CP= Christiania-posten

DT. = Departements tidende

DNR = Den norske rigstidende

Kb. = Klokkebok

Lr. = lensregnskap

Mb. = ministerialbok

MB = Morgenbladet

NI = Norske innlegg

NR = Norske registre

NRR = Norske Rigs-Registrarer

OBA = Oslo byarkiv

RA = Riksarkivet i Oslo

SAB = Statsarkivet i Bergen

SAO = Statsarkivet i Oslo

SAT = Statsarkivet i Trondheim

SNL: Store norske leksikon

TA = Trondhjems Adresseavis

TBRAPAE = Trondheims borgerlige Realskoles alene-privilegerede Adressecontours-Efterretninger

TAKPACE = Trondhjems allene kongelige privilegerede Adresse-Contours Efterretninger

Tb. = tingbok

TM = Trondheim magistrat

TT = Trondhjemske Tidender

UBiB: Universitetsbiblioteket i Bergen

Schmidt = Forordninger, aabne Breve, Placater m.m for kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1648-1813: til brug for den Lovstuderende, udtogsviis udgivne af Julius August S. Schmidt

Schou = Forordninger, Chronologiske Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 ere udkomne, samlet og utgitt av Jacob Henric Schou.

Wessel-Berg = Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813, samlet og utgitt av Fredrik August Wessel-Berg.

Trykte historiske kilder

Norske Magasin: (NB)

Mikel Hofnagels optegnelser, 1596-1676. I Norske Magasin. Skrifter og optegnelser, angaaende Norge og forfattede efter reformationen. Samlede og udgivne af N. Nicolaysen. Andet bind. Christiania, 1868. Johan Dahls Forlag.

Aviser: (NB)

Bergens Adressecontours Efterretninger: 03.02.1772, 24.05.1773, 21.12.1774, 26.06.1775, 18.09.1775, 18.06.1781, 19.07.1788, 26.03.1791, 30.03.1791, 11.06.1791, 05.10.1793, 12.09.1795, 17.09.1814, 15.10.1814, 19.11.1825, 14.03.1826, 27.06.1826, 11.10.1826, 07.03.1827, 10.03.1827, 28.03.1827, 26.09.1827, 26.01.1828, 30.06.1832, 04.04.1835, 16.05.1838, 15.08.1838, 01.04.1840, 04.04.1840, 18.06.1845, 13.12.1848, 08.09.1849, 28.08.1860.

Norske Intelligenssedler: 16.11.1768, 21.12.1774, 26.04.1775, 12.05.1779, 02.08.1780, 04.07.1792, 29.05.1793, 22.04.1795, 09.01.1799, 30.04.1800, 21.01.1801, 11.02.1801, 10.06.1801, 01.07.1801, 09.12.1801, 09.06.1802, 14.07.1802, 26.01.1803, 29.06.1803, 15.06.1803, 22.06.1803, 27.07.1803, 14.12.1803, 18.01.1804, 18.04.1804, 08.05.1804, 28.05.1805, 23.08.1805, 30.11.1805, 28.01.1806, 14.01.1806, 17.01.1806, 21.01.1806, 30.05.1806, 10.06.1806, 13.06.1806, 28.10.1806, 31.10.1806, 16.12.1814, 20.12.1814.

Christiania Intelligenssedler: 09.12.1814, 16.12.1814, 20.12.1814, 18.01.1820, 13.09.1840, 06.01.1825, 20.01.1825, 25.02.1826, 24.10.1826, 03.05.1828, 11.10.1828, 20.01.1829, 22.01.1829, 28.02.1829, 03.03.1829, 05.03.1829, 12.03.1829, 26.07.1833, 14.01.1839, 23.06.1840, 21.07.1840, 05.05.1842, 19.08.1842, 14.09.1843.

Christiania-Posten: 13.04.1859.

Den Norske Rigtidende: 11.11.1815, 16.08.1817 18.01.1820, 10.12.1829, 20.09.1848.

Morgenbladet: 21.05.1835, 20.03.1856.

Trondhjemske Tidender: 04.01.1799, 18.10.1799.

Trondhjems Adresse-Contours Efterretninger: 17.04.1795.

Trondhjems allene kongelige privilegerede Adresse-Contours Efterretninger: 26.06.1772, 02.10.1778, 30.10.1778.

Trondheims borgerlige Realskoles alene-privilegerede Adressecontours-Efterretninger: 24.11.1818, 08.01.1828, 04.04.1828, 03.07.1829, 09.02.1830, 03.09.1833, 19.09.1834, 30.06.1835, 22.05.1838, 18.12.1838, 05.05.1840, 16.12.1841, 11.01.1845, 05.09.1863.

Trondhjems Adresseavis: 20.03.1838, 03.11.1860.

Manntall, folketellinger, borgerbøker og grunnbøker: (DA og NB)

Bergen borgerbok, bind 1, 1550-1751. N. Nicolaysen, Kristiania, 1878 (NB).

Bergens borgerbok, bind 2, 1752-1865. Utgitt av Bergens historiske forening, ved A. M. Wiesener.

Christiania borgerbok 1698-1799: fortegnelse over de borgere i Christiania, som i 1745 drev næring paa grundlag av tidligere bevilling, og over dem, som er meddelt bevilling fra 1745 til 1799. Utgitt av kommunearkivet, Kristiania 1921 (NB).

Folketelling 1801 (DA):

0903 - Arendal prestegjeld.

1001 - Kristiansand prestegjeld.

0602 - Bragernes prestegjeld.

1103 - Stavanger prestegjeld.

1601 - Trondheim kjøpstad.

0301 - Christiania kjøpstad.

0604 - Kongsberg prestegjeld.

0705 - Tønsberg prestegjeld.

0628P - Hurum prestegjeld

Folketelling 1815 (DA):

1301 Bergen kjøpstad.

Folketelling 1865 (DA):

1301 - Bergen kjøpstad.

1003 - Vanse prestegjeld, Farsund ladested.

0602 - Bragernes prestegjeld i Drammen kjøpstad.

0102 - Sarpsborg prestegjeld.

1804 - Bodø prestegjeld, Bodø kjøpstad.

1501 - Ålesund prestegjeld.

0805 - Porsgrunn prestegjeld.

1502 - Molde prestegjeld.

0601 - Norderhov prestegjeld, Hønefoss kjøpstad.

1703 - Namsos prestegjeld, Namsos ladested.

1503 - Kristiansund prestegjeld, Kristiansund kjøpstad.

0101 - Fredrikshald prestegjeld.

0402 - Vinger prestegjeld, Kongsvinger kjøpstad.

1001 - Kristiansand prestegjeld.

0401 - Vang prestegjeld, Hamar kjøpstad.

0806 - Skien prestegjeld.

0502 - Vardal prestegjeld, Gjøvik kjøpstad.

1601 - Trondheim kjøpstad.

1701 - Levanger prestegjeld, Levanger kjøpstad.

1103 - Stavanger kjøpstad.

1004 - Flekkefjord prestegjeld, Flekkefjord kjøpstad.

1003 - Vanse prestegjeld, Farsund ladested.

Folketelling 1875 (DA):

1301 - Bergen kjøpstad.

Folketelling 1885 (DA):

1301 - Bergen kjøpstad.

Grunnbok for Bergen 1686.

Grunnbok for Bergen 1753-1781.

Sollieds transkripsjoner: (DA)

Skifteavskrifter for Bergen 1675-1852.

Tingbok: (DA)

Nordhordland tingbok: nr. 34, 1715 - 1719, del I.

Kirkebøker for Bergen (DA):

Ministerialbok for Domkirken prestegjeld: 1725-1775 (1301M1), 1733-1750 (1301M1), 1758-1789 (1301M1), 1821-1840 (1301M1), 1830-1837 (1301M1), 1835-1840 (1301M1), 1838-1840 (1301M1), 1841-1851 (1301M1), 1841-1853 (1301M1), 1859-1871 (1301M1), 1862-1869 (1301M1), 1863-1876 (1301M1).

Ministerialbok for Korskirken prestegjeld: 1674-1688 (1301M2), 1688-1697 (1301M2), 1698-1719 (1301M2), 1698-1747 (1301M2), 1731-1785 (1301M2), 1751-1789 (1301M2), 1786-1832, 1790-1820 (1301M2), 1823-1835 (1301M2), 1833-1841 (1301M2), 1841-1851 (1301M2), 1863-1875 (1301M2).

Ministerialbok for Nykirken prestegjeld: 1668-1820 (1308M8), 1717-1764 (1308M8), 1719-1781 (1308M8), 1765-1775 (1308M8), 1775-1808 (1308M8), 1775-1820 (1301M8), 1776-1814 (1301M8), 1816-1821 (1308M8), 1844-1858 (1308M8), 1858-1896 (1308M8) 1861-1883 (1308M8).

Klokkebok for Nykirken prestegjeld: 1842-1858.

Mb. for Johannes prestegjeld 1885-1915 (1301M6).

Andre Kirkebøker (DA):

Ministerialbok for Arendal prestegjeld: 1771-1815 (0903P).

Ministerialbok for Kongsberg prestegjeld: 1795-1816 (0604Q).

Ministerialbok for Fana Sokneprestembete: 1773-1799.

Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn: 1770-1819 (1601M2),
1802-1830(1601M2).

Ministerialbok for Tønsberg prestegjeld, Vår Frue sokn: 1760-1796 (0705P),
1797-1814 (0705P).

Ministerialbok for Bragernes prestegjeld: 1782-1814 (0602aB), 1830-1847 (0602aB).

Ministerialbok for Levanger prestegjeld: 1855-1863 (1701B).

Ministerialbok for Bodø prestegjeld: 1864-1875 (1804Q).

Ministerialbok for Skien prestegjeld: 1856-1865 (0806P).

Ministerialbok for Stavanger prestegjeld, Domkirken sokn: 1844-1854 (1103Q).

Ministerialbok for Hønefoss sokn: 1856-1865 (0601P).

Ministerialbok for Vardal prestegjeld: 1854-1866 (0527Q).

Ministerialbok for Flekkefjord prestegjeld: 1849-1875 (1042Q).

Ministerialbok for Sarpsborg prestegjeld: 1859-1868 (0102P).

Ministerialbok for Kristiansand prestegjeld: 1852-1867 (1001P).

Ministerialbok for Halden prestegjeld: 1758-1791 (0101P), 1857-1865 (0101P).

Ministerialbok for Bolsøy prestegjeld: 1843-1869 (1544P).

Ministerialbok for Namsos prestegjeld: 1865-1874 (1703Q).

Ministerialbok for Porsgrunn prestegjeld: 1858-1877 (0805P).

Ministerialbok for Førde prestegjeld: 1803-1821 (1432P).

Norske Rigs-Registrarer: (NB)

Norske Rigs-Registrarer: femte bind, 1619-1627. Johan Ernst Sars og Otto Gr. Lundh
(1874).

Norske Rigs-Registrarer: tiende bind, 1650-1653. Yngvar Nielsen og Thomle, E. A. (1887).

Norske Rigs-Registrarer: tolvte bind, 1657-1660. Thomle, E. A. (1891).

Schmidt: (NB)

Forordninger, aabne Breve, Placater m.m for kongeriget Norge i Tidsrummet fra 1648-1813: til brug for den Lovstuderende. 1: 1648-1770, 1. bind. Christiania, Chr. Tønsbergs Forlag

Love, Anordninger, Tractater, Resolutioner, Kundgjørelser, Departementsskrivelser, Circulærer m. m. for Kongeriget Norge: til Brug for den Lovstuderende. 1det Bind, 1814-1831. Christiania, 1849. Chr. Tønsbergs Forlag.

Schou: (NB)

Chronologisk Register over de Kongelige Forordninger og Aabne Breve, samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 af ere udkomne, tilligemed et nøiagtigt Udtog af de endnu gieldende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge. 2 Deel. 1699-1730. Anden Udgave. Kiøbenhavn, 1795. Trykt Niels Christensen

Wessel-Bergs reskriptsamling: (NB)

Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813. Første Bind: 1660-1746. Christiania, 1841. J. W. Cappelen.

Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813. Andet Bind: 1746-1780. Christiania, 1842. J. W. Cappelen.

Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge i Tidsrummet 1660-1813. Tredje Bind: 1781-1796. Christiania, 1843. J. W. Cappelen.

Jens Alexander Melgaard (NB):

Kongeriget Norges Criminallov: af 20de August 1842. Skien, 1842. J. Melgaard.

Guldberg (NB):

Samling af Love, Tractater, Kundgjørelser, Resolutioner, Departementsskrivelser
m.m. som siden 1814 ere udkomne, i tidsfølgende Orden og udtogsvis udgivne samt
forsynet med alfabetisk register, sjette bind 1855 - 1860 inclusive. Christiania, 1862.
Jar. Bybmad.

Expeditionschefen for Fængselvæsenet (NB):

Love, Resolutioner, Reglementer, Instruxer, Skrivelser m.v. vedkommende Fængselvæsenet:

1814-97. Christiania, 1898, Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri.

Bergen kommuneforhandlinger (UBiB):

Bergen kommuneforhandlinger: 1863, UBiB, boks 19. Indstilling Angaaende det fra
en Commitee

Bergen kommuneforhandlinger: 1874, UBiB, nr. 18, Indstilling angaaende Reform i
Bergens Bys Vagtvæsen.

Christiania representants forhandlinger (OBA):

Christiania representants forhandlinger 1844-1880, bind 1.

Departements tidende (NB):

Departements tidende. 1875 Vol 47. Christiania, Schibsted.

Departements tidende. 1843 Vol 15. Christiania, Schibsted.

Ligningsmanttall for Krigsstyr av Bergen By 1715.

Utgitt av Tore Hermundsson Vigerust. Oslo (2007). Arkivreferanse: RA, Br,
Kontribusjonsregnskaper, nr. 0349, 1715.

Utrykte historiske kilder

Tilgjengelige på digitalarkivet.no

Lensregnskapet for Akershus len

Byregnskap for Oslo/Christiania: pk. 51, 1619-1620, pk. 54, 1620-1621, pk. 57, 1620-1622, pk. 60 1621-1623, pk. 64, 1622-1624, pk. 68, 1623-1625, pk. 72, 1624-1626, pk. 76, 1626-1627, pk. 80, 1626-1628, pk. 86, 1627-1629, pk. 94, 1618-1630, pk. 99, 1629-1631.

Norske registre:

nr. 10/19, 1660-1670, nr. 19 1704-1707, nr. 25, 1726-1728, nr. 38, 1753-1754, nr. 39, 1755-1756.

Norske innlegg:

nr. 23, 23.09.1662 - 27.04.1664, nr. 54, 01.01.1703-31.12.1703, nr. 102. 01.01.1728 - 31.07.1728, nr. 164, 01.04.1753 - 30.06.1753.

Kilde som ikke ligger tilgjengelig digitalt

Byarkivet i Bergen:

Magistraten i Bergen:

Kemnerregnskap, magistratens generelle regnskap: Rj, pk. 1, 1763-1765, pk. 2, 1763-1765, pk. 3, 1766, pk. 4, 1767, pk. 12, 1780-1785.

Regnskapsprotokoller: Rh, pk. 1, 1746-1769, pk. 2, 1772-1785, pk. 3, 1783-1791.

Byregnskap med bilag: Rn, pk. 1, 1787-1812, pk 2. 1813-1815.

Kemneren:

Regnskapsbøker for kommuneregnskapet: Hc 2-9, 1783-1871.

Antegnelsesprotokoller for kommuneregnskapene: He 1, 1731-1771.

Borgervæpningen i Bergen:

Borgervæpningen i Bergen: Dd1.

Statsarkivet i Bergen:

Stiftamtmanden i Bergen:

Regnskaper over Korskirken: pk. 1766, 1781-1785.

Regnskaper for Domkirken: pk. 1745, 1752-1756, pk. 1746, 1752 - 1756, pk.

1781, 1786-1791, pk. 1753, 1786-1791, pk. 1757, 1809-1816, pk. 1766. 1781-1785.

Regnskap over Nykirken: pk. 1781, 1786-1791.

Byfogd og Byskriver i Bergen:

Skifteprotokoller: nr. C 4a, 1748-1760, nr. C 7b, 1796-1826.

Riksarkivet i Oslo:

Byregnskaper:

Sikt- og sakefallsregnskaper for Bergen: 1691-1700 pk. 413, 1701-1704 pk. 414,

1706-1711 pk. 415 pk. 1711-1713 pk. 416, 1746-1747 pk 438.

Sikt- og sakefallsregnskaper for Christiania: 1693-1704 pk. 95, 1721-1727 pk. 98,

1757-1763 pk. 106.

Sikt- og sakefallsregnskaper for Trondheim: 1711-1723 pk. 536, 1743-1746 pk. 541.

Statsarkivet i Oslo:

Kristiania magistrat:

Kemnerregnskap m.m: 1680-1808 Rc 1, Rc 12 1738-1834.

Byarkivet i Oslo:

Kemneren: Ra, 1667-1739, Rb, 1816-1859, Rc. 1844-1847.

Statsarkivet i Trondheim:

Trondheim magistrat:

Kemnerregnskap/byregnskap, ekstrakter og bilag: Df. 1, 1683-1689, Df. 2, 1690-1699, Df. 3, 1695-1700, Df. 4, 1701-1707, Df. 5, 1708-1712, Df. 25 1781-1785, Df. 26, 1786-1792, Df. 27, 1793-1800, Df. 28, 1801-1804, Df. 29, 1811-1812, Df. 30, 1813, Df. 31, 1814, Df. 34, 1816, Df. 35, 1817, Df. 36 1818, Df. 37, 1819, Df. 38, 1820, Df. 39, 1821, Df. 40, 1822-1823, Df. 41, 1824, Df. 42, 1825, Df. 43 1826, Df. 45, 1827, Df. 47, 1828, Df. 50, 1830, Df. 56, 1833, Df. 64, 1837, Df. 68, 1839-1844.

Regnskapsprotokoller: De. 1, 1740-1741, De. 2, 1742-1743, De. 3, 1744, De. 4, 1746, De. 5 1747, De. 6, 1748, De. 9, 1749, De. 13, 1752 1756, De. 18, 1760, De. 21, 1763.

Byfogdembete m.m: Fb. 2, 1689-1845.

Vektervesen: Fi. 1, 1729-1841.

Auksjonsdirektørembetet m.m: Fb. 7, 1689-1840.

Trondheim politikammer:

Dagjournal: 1822, 1823 og 1830, pk. 57. Også notater om brennevinsbrennerier.

Universitetsbiblioteket i Bergen, Spesialsamlingene

Diplomsamlingen: Bergenhus grunnbrev, 26.09.1645.

Litteratur

- Amundsen, A. B. (1989) *Folkelig og kirkelig tradisjon: dåpsforståelser i Norge særlig på 1800-tallet*. Oslo, Solum.
- Bendixsen, B. E. (1900). *Lungegaarden fra 1705 til 1844*. I *Bergen Historiske Forenings skrifter* 1900 (nr. 6), s. 1-34.
- Berg, H. (1948) *Trondheim bys budsjetter 1: 1683-1752*. Trondheim, Trondheim kommune.
- Bjørkum, E. K. (2014) *Enkestand og gjengifte blant borgerenker i Bergen mellom 1783-1844. Strategi, næringsdrift og forsørgelse*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.
- Bonde, A. (1994) *For lov og rett i 250 år*. Oslo, Oslo Politikammer.
- Bratberg, T. T. V. (1996) *Trondheim byleksikon*. Trondheim, Kunnskapsforlaget.
- Brodahl, J. E. (1925) *Trondhems ældste borgervæbning II. Borgerlig Windter Wact i Trundhiem A; O 1662. Vagt Ordinans udi Trundheims udgifuen 1672. Instruction for byens vagtmester 1703*. I *Trondhjemske samlinger*, bind 1-3, hefte 4. s. 180.
- Bull, E. (1927) *Kristianias historie 1624 - 1740, bind 2*. Oslo, Cappelen.
- Christiania Magistrat (1892) *Femtiars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837-1886*. Christiania, J. Chr Gundersens Bogtrykkeri.
- Daae, L. (1924). *Det gamle Christiania: 1624-1814*. Christiania, J.W. Cappelens forlag.
- Delgobe, C. (1883) *Mauritz Bostedes Slægtbog*. I *Personalthistorisk Tidsskrift* 1883 (nr. 4), s. 224-245.
- Ellefsen, H. B. og Larsson, P. (2014) *Skandinavisk politihistorie*. I *Innføring i politivitenskap*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk, s. 29-52.
- Erichsen, B. C. (1993) *Kriminalitet og rettsvesen i Kristiania på slutten av 1600-tallet*. Oslo, Tingbokprosjektet.
- Ericsson, T. (2012) *Godparent and Witnesses, and social class in mid-nineteenth century*

Sweden. I The History of the family, 5:3, s. 273-286.

Ertesvaag, E. (1995) *Bergen bys historie bind 3. Et bysamfunn i utvikling: 1800 - 1920.*

Bergen, Alma Mater Forlag.

Fiskaa, H. M. (1985) *Den norske presse før 1850.* Fredrikstad, Institutt for journalistikk.

Fossen, A. B. (1995) *Bergen bys historie bind 2. Borgerskapets by 1546 - 1800.* Bergen, Alma Mater Forlag.

Fossen, A. B. og Ertesvaag, E. (1992) *Til Indwhonernes større Sicherheit: Bergen politikammer 1692-1992.* Bergen, Bergen politikammer.

Gjeruldsen, O. H. (2000) *Hæren og eneveldet i Norge: 1660-1675.* Oslo, Forsvarsmuseet.

Hartvedt, G. H. (1998) *Bergen mellom smil og tårer: lokalhistorisk håndbok og fredningsoversikt.* Bergen, Dreggen forlag.

Hartvedt, G. H. (1999) *Bergen byleksikon.* Oslo, Kunnskapsforlaget.

Holm, D. K. (1942) *Slekten Grundt gjennom 300 år.* Oslo, eget forlag.

Holmsen, P. (1884). *Kristiania Politis Historie.* Kristiania, Fabritius.

Høiaas, P. B. (2011) *Borgerlig hegemoni eller statlig byråkrati? Byråkratisering av kemnerombudet i Bergen på 1800-tallet.* Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.

Ingstad, O. (1915) *Bergens Ingeniørvæsen.* I Shetelig, H. og Geelmuyden, C. red. *Bergen 1814 - 1914 bind 2.* Bergen, i kommisjon hos John Grieg, s. 18-20.

Johnsen, R. (2000) *Byens og dens byfogd: et bidrag til Oslo bys 1000-årsjubileum.* Oslo, Oslo byfogdembete.

Jørgensen, S.O. (2001) *Til Kilderne!* København: Gad.

Kjelland, A. (2014) *Embetsfolks fadderskapspraksis i Nord-Gudbrandsdalen på 1700- og 1800-talet.* Heimen tidsskrift.

Hoff, R. H. (1996) "Avlet i synd og ondskap": en sosial- og rettshistorisk undersøkelse av

- fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*. Oslo, Tingbokprosjektet.
- Koren-Wiberg, C. (1945) *Gesellstanden og geseller i Bergen*. Bergen.
- Grieg Lampe, J. F. (1895) *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen: biografiske Efterretninger*. Kristiania, Cammermeyers Boghandel.
- Larssen, R. (1946) *Fra vokterstuen til Møllergaten 19: erindringer fra 44 års tjeneste ved Oslo politi*. Oslo, Aschehoug.
- Lurås, S. (2015) *Oslos vekterhistorie*. Moss, Elefantus.
- Matthiessen, H. (1914) *Natten - studier i gammelt byliv*. København, Gyldendal.
- Melve, L. (2010). *Historie. Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo, Dreyers forlag.
- Myhre, J. E. (1990). *Oslo bys historie bind 3, Hovedstaden Christiania fra 1814 til 1900*. Oslo, J.W. Cappelens Forlag A.S.
- Møller, H. (1995) *Avis: et massemedium*. Oslo, Avis i skolen.
- Nakken, A. (2000) *Sentraladministrasjonen i København og sentralorganer i Norge 1660-1814*. Oslo, Riksarkivaren.
- Nilsson, L. (2000) *Kring det globala och lokala: Några perspektiv på nordisk stadshistoria. I Supphellen, S. red. Nordisk byhistorie - tid for syntese?* Trondheim, NTNU Trondheim, s. 13-21.
- Rian, Ø. (2003) *Embetsstanden i dansketida*. Oslo, Samlaget.
- Robberstad, K. (1923) *Magnus Lagabøtes bylov*. Oslo, Samlaget.
- Rødder, S. (1973). "*Her lukter messing*". Bergen, Bergen Politilag.
- Sagen, L. (1824) *Bergens beskrivelse*. Bergen, Chr. Dahl.
- Salvesen, B. F. (2016) *Skarpretteryrkets utvikling i Bergen 1536 -1874*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.
- Sietvold, S., Amdahl, K. E., Uv, Oscar Eilert, Bonde, A. (1992) *Adresseavisen 225 år*:

- 1767-1992. Trondheim, Adresseavisen.
- Skaare, K. (1968) *Moneta Norwei: norsk mynt i tusen år*. Oslo, Unversitetsforlaget
- Sollied, P. R. (1914) *Bergen styre før formandskapsloven av 1837*. I Shetelig, H. og Geelmuyden, C. red. *Bergen 1814 - 1914 bind 1*. Bergen, i kommisjon hos John Grieg, s. 37 – 97.
- Soltvedt, K. (2004) *Innledning*. I *Folketellinger gjennom 200 år*, Soltvedt, K. red. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Sprauten, K. (1992) *Byen ved festningen: fra 1536 til 1814*. Oslo, Cappelen.
- Stand, O. (1996) *Byens beste bakst: Bergnes baker- og konditormesterlaug 1536-1996*. Bergen, Lauget.
- Statistisk sentralbyrå. (1980) *Folketeljinga 1801. Ny bearbeiding*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå. (1980) *Norges Første Folketelling 1769*. Oslo.
- Steinsbø, S. (1980) *Stiftamtmannens kopibok a nr. 3: 2. januar 1708 - 5. juni 1710*. Bergen, Ættehistorisk Institutt.
- Stensby, V. (1996) “*Med Liigprædiken og fuld Ceremonie ...*” *Begravelse og sosial lagdeling i Bergen på 1700-tallet*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Bergen.
- Stoa, N. J. (1989) *Arkivmateriale fra dansk-norske sivile sentralinstitusjoner før 1814*. Oslo, Arkivforeningen.
- Støren, W. K. (1967) *Adresseavisen to hundre år: fra postrytternes til telestatellitenes tidsalder*. Trondheim, Adresseavisen.
- Supphellen, S. (1986) *Trondheim politimesterembete under eneveldet 1686-1814*. Trondheim, Tapir.
- Supphellen, S. (1997) *Trondheims historie 997 - 1997, Innvandrerne by: 1536-1800*.

- Trondheim, Universitetsforlaget.
- Sydnes, K. (1949) *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*. Bergen, Bergen politilag.
- Telste, K. (1993) *Mellom liv og lov: kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*. Oslo, IKS, Avdeling for historie, Tingbokprosjektet.
- Thue, L. (1986) *Fra bestillingsmannsforening til moderne fagborbund: Kommunalansattes Fellesorganisasjon 1936-1986*. Oslo, Kommunalansattes Fellesorganisasjon.
- Tvedt, K. A. og Reisegg, Ø. (2000) *Oslo byleksikon*. Oslo, Kunnskapsforlaget.
- Tyvoll, L. (1993) *Bergen byfogdembete og Bergen byskriverembetes historie*. Bergen, Bergen byfogdembete.
- Utseth, S. (1947) *Trondheims politiet gjennom 1000 år*. Trondheim, Trondheim politilag.
- Valen-Sendstad, F. (1953). *For lov og rett i 200 år*. Oslo, Gylendal.
- Wiesner, A. M. (1937). *Dokumenter og ekserpter til belysning av forhold og personer i Bergen i tiden 1600-99*. I *Bergen Historiske Forenings skrifter 1937* (nr. 43), s. 5-276.
- Wiesner, A. M. (1945). *Om Stiftsgaarden og Hans Christophersen Hiort samt Stend Gaard*. I *Bergen Historiske Forenings skrifter 1915* (nr. 21), s. 89-108.
- Wiesner, A. M. (1945). *Oplysning om slekten Balchen's eldre ledd*. I *Bergen Historiske Forenings skrifter 1945* (nr. 51), s. 29-66.
- Wiesner, A. (1916) *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*. I *Bergen Historiske Forenings skrifter 1916* (nr. 22), s. 9-22.
- Winge, H. (1996) *Lovgivningen om offentlig skifte*. I L. Marthinsen. red. *Skiftene som kilde: en artikkelsamling*. Oslo, Norsk lokalhistorisk institutt, s. 7-29.

Digitale ressurser

Bergen byleksikon i Bergen byarkiv: <http://www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon/>

Danmarks historien: <http://danmarkshistorien.dk/>

Det Norske Akademis ordbok: <https://www.naob.no/>

Digitalarkivet: <https://www.digitalarkivet.no/>

Ersland, G. A. og Solli, A., BerGIS – Kartportalen til fortida. Url: <http://bergis.uib.no/>

Hanseater: <http://hanseater.no/>

Jusleksikon: <https://jusleksikon.no/>

Lokalhistoriewiki. Url: <http://lokalhistoriewiki.no/index.php/lokalhistoriewiki.no:Hovedside>

NTNU Unviversitetets spesialsamlinger: <https://ntnu.tind.io/>

Ordbok UiB. Url: <https://ordbok.uib.no/>

Ordbog over det danske Sprog. Historisk ordbog 1700-1950. Url: <http://ordnet.dk/ods>

Store Norske Lekiskon: <https://snl.no/>

Vedlegg 1. Vaktmesterne i folketellingen fra 1801

I tabellen nedenfor er alle de identifiserte vaktmesterne i Norge fra folketellingen 1801 oppført. Den inneholder etternavn, fornavn, fødselsår, yrke, bosted og hvilken yrkeskategori de tilhørte. Yrkeskategorien er basert på hvor de bodde og yrkestittel. I byer hvor det har vært flere vaktmestere har det vært nødvendig å støtte seg på annet kildemateriale for å avdekke hvem som var byens vaktmester.

Etternavn	Fornavn	Født	Yrke	Bosted	Lenke	Yrkeskategori
Aamodt	Jens Nocolai	1725	Afskeediget vagtmaster lever af pension	Meelhuus: Øye	Link	Militært
Aarswold	Andreas	1746	Capitaine vagtmaster ved det nordenfjeldske regiment	Friderichstad : Friderichstad	Link	Militært
Amundsen	Ole	1740	Afskediget vagtmaster med pension, og gaardbruger, bliind	Bynes: Vigdal	Link	Militært
Andersen	Dyhre	1751	Vagtmæster og gaardbeboer	Stange: Hjermstad Søndre	Link	Militært
Andersen Mollestad	Osmund	1756	Underfoged og wagtmaster	Arendal: Arendal	Link	Byens vaktmester
Anderssen	Lars	1769	Vagtmaster ved dragonerne	Sande: Berg	Link	Militært
Arnensen	Michael	1723	Gaardmand og afskeediget vagtm. Med pension	Eneback: Støttum	Link	Militært

Axnes	Iver	1744	Under vagtmeister	Bergen: Bergen	Link	Under vaktmester
Balchen	Hans Glad	1756	Vagtmaster	Bergen: Bergen	Link	Byens vaktmester
Braaeng	Ole	1729	Afskediget vagtmaster ved dragonerne og har føderaad af gaarden	Ejdsvold: Hejret Øvre	Link	Militært
Buckholst	Johan	1744	Vagtmaster	Kristiansand: 13de Qvarteer - Arresthuuset	Link	Byens vaktmester
Bøyken	Friderich Ulrich	1733	Capitaine, vagtmaster lientenant og magazin forvalter	Bergen: Bergen	Link	Militært
Christopher sen	Nils	1761	Dragon-vagtm. Og gaardbeb	Enebach: Tarm	Link	Militært
Clausen Hechmand	Ole	1751	Vagtmaster ved dragounerne	Rommedal: Gollersrud Østre	Link	Militært
Embrethsen	Iver	1741	Justitz vagtmaster og gaardbeboer	Ejdsvold: Døhlen	Link	I sivil/offentlig virksomhet
Faust	Johan H.	1754	Vagtmaster	Stavanger: Torvet	Link	Byens vaktmester
Gagstad	Eveg	1755	Byens vagtmæster	Bragernæs Storgaden	Link	Byens vaktmester

Gulbrandse n	Peder	1747	Vagtmester og huusmand med jord	Nes: Sanvold	Link	Militært
Gulbrandse n Engelstad	Jens	1761	Vagtmester ved drag. Og gaardbruger	Næss: Ullenshoug Søndre	Link	Militært
Gunnensen Friis	Chrstian	1744	Bruger sin gaard, er vaktmester ved dragonerne	Edsberg: Sletner	Link	Militært
Guttorm Henny	Johan	1744	Gaardmand afskediget vagtmester og medhjælper	Borge: Gretnæs Under Havslund	Link	Militært
Halvorsen	Anders	1767	Bonde og bruger af fuld gaard, samt afskediget vagtmester	Urschoug: Haneborg Mellem	Link	Militært
Hammer	Hemmin g	1728	Vagtmester og huusmand med jord	Wang: Spiedahlen	Link	Militært
Hansen	Even	1754	Gaardbruger Vagtmæster	Ascher: Avløs	Link	Militært
Hansen	Christop her	1760	Vagtmaester og gaardbeboer	Ejdsvold: Doknæs Søndre	Link	Militært
Hansen	Paul	1753	Bonde, gaardbeboer og vagtmester	Toten: Drager	Link	Militært

Hennigsen Lunde	Hans	1762	Vagtmester	Tønsberg: Store langgade	Link	Byens vaktmester
Herlagusen Berg	Hans	1750	Vagtmæster ved dragonerne, bonde og gaardbeboer	Westbye: Wadstad	Link	Militært
Hertenber g	Antoni	1760	Vagtmester og huusmd med jord	Sørum: Revsom	Link	Militært
Hertenber g	Ole	1731	Afsked. Vagtmester med pension	Sørum: Revsom	Link	Militært
Holte	Christian	1760	Vagtmæster	Trondheim: Kongensgad e - Byens Raadstue	Link	Byens vaktmester
Ingebrigste n	Lars	1747	Vagtmester	Bynes: Houbiørg	Link	Militært
Iversen	Sven	1761	Gaardbeboer og vagtmaster ved dragonerne	Lier: Stoch Hovedgaard	Link	Militært
Joensen	Johan	1764	Vagtmæster ved dragounerne og gaardbruger	Rommedal: Schøyen	Link	Militært
Jonsen Alnæs	Endre	1751	Gaardbeboer og vagtmaster ved dragonerne	Størdalen: Foslien	Link	Militært
Juell	Christian	1751	Lieut. Vagtmester og capitain	Christiania: Hovedtangen	Link	Militært

Justesen	Hans	1755	Vagtmæster ved dragonerne	Rachestadsta d: Fladestad	Link	Militært
Knudsen	Anders	1764	Afskediget vagtmester og er gaardbruger	Ringsaker: Biørge	Link	Militært
Larsen	Ole	1744	Vagtmester ved dragonerne	Faaberg: Smestad	Link	Militært
Larsen	Lars	1744	Wagtmester ved husarene	Christiania: Prinsensgade	Link	Militært
Madsen	Svend	1763	Vagtmæster og tømmermærker	Høeland: Riiser	Link	Militært
Mattiassen	Hans	1724	Bonde og gaardbeboer national dragon vagtmester	inderøy: Færstad	Link	Militært
Michelsen	Christian	1755	Vagtmæster	Chrstiania: Raadhuusgad en	Link	Byens vaktmester
Michelssøn Reppe	Ole	1748	Bonde gaardbruger og demitteret wagtmester	Wærdahlen: Reppe	Link	Militært
Monsen Lysgaard	Peder	1737	Dimitert vagtmæster, har pension og jorvej	Stange: Saxlund	Link	Militært
Mortensen	Niels	1743	Bonde og gaardbeboer demit. Vagtmæster	Høeland: Brødtmet	Link	Militært

Møllerup	Chrstian	1767	Vagtmester husmand med jord	Gran: Kløvstad Nedre	Link	Militært
Nielsen	Torkild	1768	Vagtmæster ved det trondhjemske dragun regiment	Strinden: Ranem Øvre	Link	Militært
Olsen	Ole	1746	Vagtmester ved dragonerne og gaardbruger	Wardal: Mustad Øvre	Link	Militært
Olsen	Sven	1771	Vagtmester ved dragonerne i lier. Gaardbeboer	Lier: Mehren Hovedgaard	Link	Militært
Olsen	Lars	1767	Bonde bruger af 1/4 jord vagtmester	Urschoug: Haneborg Søndre	Link	Militært
Olsen	Lars	1727	Afsked. Vagtmester med pension	Sørum: Hønsen	Link	Militært
Olsen	Christen	1757	Gaardmand og vagtmaster	Frosten: Walberg	Link	Militært
Olsen Lindbow	Knud	1771	Vagtmæster	Kongsberg: Torve Strædet	Link	Byens vaktmester
Olsen	Peder	1767	Vagtmæster ved tugthuset	Christiania: Storgaden	Link	I sivil/offentlig virksomhet
Olsen Sem	Christop her	1765	Vagtmester ved cavaleriet og gaardbruger	Ringsager: Koldstad Østre	Link	Militært

Olssen	Christian	1740	Afskediget vagtmaster og gaardbruger	Wang: Skramstad	Link	Militært
Olssen	Peder	1751	Wagtmaster ved dragonerne	Wærdahlen: Hallem Nedre	Link	Militært
Olssen	Anders	1744	Selveier og beboer, vagtmaster ved dragon	Skogn: Houm	Link	Militært
Olsson Holm	Peter	1743	Afskediget vagtmaster, selveier og beboer	Skogn: Støresauet	Link	Militært
Oulsen	Hans	1756	Vagtmaster ved dragonerne og gaardbruger	Næss: Finstad Øvre	Link	Militært
Poulsen	Christop her	1756	Gaardbeboer og vagtmaster	Nannestad: Engelstad	Link	Militært
Poulshuus	Niels	1767	Lottebruger og vagtmaster	Waalder: Polshuus	Link	Militært
Røe	Ole	1743	Bonde og afskeidiget vagtmaster	Størdalen: Steenvigen	Link	Militært
Saxesen	Jens	1739	Afsk. Vagtmaster ved dragonerne og gaardbruger	Næss: Laaveg	Link	Militært
Saxesen Haavind	Halvor	1738	Afskeidiget vagtmaster med pension	Ullensager: Dahl	Link	Militært

Smebye	Theodorus Peter	1755	Vagtmester og gaardbeboer	Toten: Høyen	Link	Militært
Stub	Peter	1746	Justits vagtmester og husmand med jord	Størdal: Mæhle	Link	I sivil/offentlig virksomhet
V. Grundt	Hans Jacob	1757	Vagtmæster liæutenant og garnisons auditeur	Kongsvinger : Kongsvinger Fæstning GL. Braqve	Link	Militært
von der Stenhof	Jacob	1760	Capitain vagtimester	Trondheim: Strandgaden	Link	Militært
Vosgraff	Johan Petter	1748	Capitain vagtimester	Fricerichshal d:- Friderichstee n Fæstning	Link	Militært
Werner	Michael	1724	Forhen liutenant vagtimester ved bladkiær nu afskediget med pension	Ullensager: Krogfos Østre	Link	Militært

Den neste tabellen er en oversikt over de identifiserte byvaktmesterne i folketellingen fra 1801. Det må tas forbehold om at det kan ha vært flere i Norge på dette tidspunktet. Årsaken til at de ikke er identifisert kan være at vaktmesterne var bortreist, nylig avdød eller oppført med en annen yrkestittel.

Etternavn	Fornavn	Alder	Bosted	Yrkestittel
Andersen Mollestad	Osmund	45	Arendal	Underfoged og Wagtmaster
Balchen	Hans Glad	45	Bergen	Vagtmæster
Buckholst	Johan	57	Kristiansand	Vagtmester
Gagstad	Even	46	Bragernes	Byens Vagtmæster
H. Faust	Johan	47	Stavanger	Vagtmester
Henningsen Lunde	Hans	39	Tønsberg	Vagtmester
Holte	Christian	41	Trondheim	Vagtmæster
Larsen	Ellef	51	Strømsøe	Byens vagt-mester
Michelsen	Christian	46	Christiania	Vagtmæster

Vedlegg 2. Faddere til vaktmesternes barn - folketellingen 1801

Oversikt over hvem som var fadder til vaktmesterne sine barn i byene Arendal, Bragernes, Kongsberg, Trondheim og Tønsberg. Vaktmesterne er de som er identifisert i folketellingen fra 1801 og som hadde barn.

Vaktmester Osmund Andersen Mollestad: Arendal			
Dåpsdato: 12.04.1796			
Kilde: Mb. For Arendal prestegjeld 1771-1815			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Marthe Sietes	Madam	Borgerskap
2	Gunhild S. Dorans	Madam	Borgerskap
3	Carisius	Tollinspektør	Funksjonær
4	Hans Pedersen	Ukjent	Ukjent
5	Ole Falk Herlofsen	Kjøpmann	Borgerskap
Dåpsdato: 18.11.1800			
Kilde: Mb. For Arendal prestegjeld 1771-1815			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Lorrie Thønessen	Madam	Borgerskap
2	Johanne Lemmleg(?)	Madam	Borgerskap
3	Ellen Winther Furst	Datter av kjøpmann og skipseier	Borgerskap
4	Johannes Aschilsen	Kjøpmann	Borgerskap
5	Ellef Barchmann	Søfarende	Ukjent

6	Finne	Sorenskriver	Embetsmann
---	-------	--------------	------------

Vaktmester Even Gagstad: Bragernes			
Dåpsdato: 20.06.1795			
Kilde: Mb. For Bragernes prestegjeld 1782-1814			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Anne Magrethe Syvertsdatter	Gift med fraktmann	Arbeider
2	Engelbregt Møller	Gullsmedmester	Håndverker
3	Knud Ramschier	Hødker	Borgerskap
4	Lars Weiss	Farvemester	Håndverker

Vaktmester Knud Olsen Lidow: Kongsberg			
Dåpsdato: 28.05.1799			
Kilde: Mb. For Kongsberg prestegjeld 1795-1816			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Brunnich	Oberberghauptmand	Embetsmann
2	Olavsén	Professor	Embetsmann
3	Steenstrup	Assesor	Embetsmand
4	Samuelsen	Revisor	Embetsmann
5	Knoph	Schichtmester	Embetsmann
Dåpsdato: 28.09.1797			

Kilde: Mb. For Kongsberg prestegjeld 1795-1816			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Brunnich	Frue, trolig kone til Oberberghauptmand Brunnich	Embetsmann
2	Rested	Byfogd	Embetsmann
3	Berggrav	Oberbergcasserer	Embetsmann
4	Strøm	Magaxinforvalter	Embetsmann
5	Knoph	Advokat	Borgerskap

Vaktmester Christian Jensen Holt: Trondheim			
Dåpsdato: 28.08.1793			
Kilde: Mb. For Domkirken prestegjeld 1770-1819			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Elen Broch	Madam	Borgerskap
2	Brandt	Madam	Borgerskap
3	Anna Falck	Gift med gullsmed	Håndverker
4	Hans Hornør	Ukjent	Ukjent
5	Joachim Sivertsen	Skipper	Borgerskap
6	Mathisen	Ukjent	Ukjent
Dåpsdato: 18.05.1797			
Kilde: Mb. For Domkirken prestegjeld 1770-1819			

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Hans Wulff	Kjøpmann	Borgerskap
2	Angel	Etatsråd	Embetsmann
3	Møjiri(?)	Madam	Borgerskap
4	Sophie	Jomfrue	Borgerskap
5	Benderece	Borgermester	Embetsmann
6	Nicolay Smith	Kjøpmann	Borgerskap

Vaktmester Hans Henningsen Lunde: Tønsberg

Dåpsdato: 11.03.1794

Kilde: Mb. For Tønsberg prestegjeld 1760-1796

Nr:	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Lorænts Hoffmann	Havneskriver	Embetsmann
2	Ingar Kristina Heergaard	Ukjent	Ukjent
3	Peder Colling	Kjøpmann	Borgerskap
4	Tohløth	Studiohits, skoleholder	Funksjonær
5	Cathrina Elisabeth Føye(?)	Madam	Borgerskap

Dåpsdato: 12.01.1797

Kilde: Mb. For Tønsberg prestegjeld 1797-1814

Nr:	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
-----	------	------	---------------------

1	Horn	Doktor	Borgerskap
2	Johane	Frue	Borgerskap
3	Greger Samsing	Kjøpmann	Borgerskap
4	Jens Skavenius	Sønn av kjøpmann	Borgerskap
5	Hendrich Stoltenberg	Sokneprest	Embetsmann
6	Andreas Harmsen	Kjøpmann	Borgerskap

Vedlegg 3. Vaktmesterne i folketellingen fra 1865

I tabellen nedenfor er alle de identifiserte vaktmesterne i Norge fra folketellingen 1865 oppført. Den inneholder etternavn, fornavn, fødselsår, yrke, bosted og hvilken yrkeskategori de tilhørte. Yrkeskategorien er basert på hvor de bodde og yrkestittel. I byer hvor det har vært flere vaktmestere har det vært nødvendig å støtte seg på annet kildemateriale for å avdekke hvem som var byens vaktmester.

Etternavn	Fornavn	Født	Yrke	Bosted	Lenke	Yrkeskategori
Aarestrup	C.P	1814	Vagtmester Gb og Selveier	Vig: Bøe	Link	Militært
Rustad	Johan	1815	Vagtmester ved Skolerne	Christiania: Skolebygningen Fæstningen	Link	I privat/offentlig virksomhet
Aas	Hans	1825	Vagtmester	Levanger: Kirkegaden	Link	I privat/offentlig virksomhet
Andersen	Anders	1806	Justids Vagtmester	Drammen	Link	Byens vaktmester
Andersen	Georg Chr.	1812	Vagtmester	Sparbu: Kongens Gade (Distriktsfængslet)	Link	I privat/offentlig virksomhet
Andersen	Søren	1829	Vagtmester	Sarpsborg: Sannesund Gaden & Turkerød Torv	Link	Byens vaktmester
Aspelund	Ole	1827	Vagtmester	Bodø	Link	Byens vaktmester

Behrentz	Ole Christian	1830	Wagtmester ?? Skomagemester	Aalesund: Aalesunds Districtsfængsel	Link	Byens vaktmester
Brun	Johannes	1814	Capt. Vagtmester	Bergen: Bergenhuus Fæstning	Link	Militært
Carlsen	Ole Gabriel	1830	Vagtmester	Porsgrund	Link	Byens vaktmester
Christensen	Lars Christensen	1807	Wagtmester	Molde: ved øvre Vei	Link	Byens vaktmester
Dundass	Mikal	1820	Vagtmester Snedkermester	Alstahaug: Sannes	Link	I privat/offentlig virksomhet
E. Thorsen	Martien	1830	Vagtmester	Christiania: Storgaden (Arbeidsanstalten)	Link	I privat/offentlig virksomhet
Engelsen	Lars	1818	Vagtmester	Vestre Aker: Ladegaardsøens Hovedgaard	Link	I privat/offentlig virksomhet
Evensen	Ole	1822	Vagtmester ved Tvangsarbeisanten	Stavanger	Link	I privat/offentlig virksomhet
Falk	Fredrik Ferdinand	1827	Vagtmester	Hønefoss	Link	Byens vaktmester
Frederiksen	Iver	1827	Vagtmester	Namsos: 10de qvartal	Link	Byens vaktmester

Greiff	Chrstian	1811	Underfoged og Vagtmester	Christiansund: Øvre Gade	Link	Byens vaktmester
Halvorsen	Hans	1821	Vagtmester	Vaage: Sellø Distriktsfængslet	Link	I privat/offentlig virksomhet
Hansen	Martin	1819	Vagtmester ved Distriktsfængslet	Kongsvinger: Kongsvinger Distriktsfængsel Hedemarkens Amtsgemeinde	Link	Byens vaktmester
Hansen	Ole	1818	Vagtmester	Christiansand: Ø. 13te Qvartal	Link	Byens vaktmester
Hansen	Johan Fredrik	1829	Underfoged og Vagtmester	Fredrikshald: !!	Link	Byens vaktmester
Heramb	Thore	1814	Vagtmester ved Fængslet	Hamar: 15de Kvartal	Link	Byens vaktmester
Iversen	Ole	1811	Vagtmester, Sergeant og Jordbruger	Eidsberg: Distriktsfængsel et	Link	I privat/offentlig virksomhet
Iversen Dale	Iver	1810	Vagtmester	Bergen: 18-7a	Link	I privat/offentlig virksomhet
Jensen Hennem	Bernt	1807	Vagtmester	Christiania: Smalgangen	Link	I privat/offentlig virksomhet
Johansen	Ole	1798	Vagtmæster	Christiania: Grønlandsleret	Link	I privat/offentlig virksomhet
Johnsen	Erik	1825	Vagtmester ved Tugthuset	Chrstiansand: Ø. 20de Qvartal	Link	I privat/offentlig virksomhet

Johnsen Hafstad	Ragnvald	1821	Vagtmester	Bergen: 18-7a	Link	I privat/offentlig virksomhet
Krog	Carl Andreas	1816	Vagtmester	Christiania: Fjerdingens Gade	Link	I privat/offentlig virksomhet
Larsen	Johan	1825	Vagtmester	Christiania: Storgaden (Arbeidsanstal- ten)	Link	I privat/offentlig virksomhet
Larsen	Johannes	1817	Vagtmester	Stord: Orninggaard Distriksfængsele t	Link	I privat/offentlig virksomhet
Martinsen Solberg	Johan	1806	Vagtmester ved Høiskolen	Christiania: Skolebygningen Fæstningen	Link	I privat/offentlig virksomhet
Moe	Jens	1820	Justitsvagtmester	Christiania: Raadhusgaden	Link	Byens vaktmester
Munthe	Jens	1830	Bruger af Fængselets Jordvei, Vagtmester	Skedsmo: Stav og Skjetten Amtsfengsel	Link	I privat/offentlig virksomhet
Nielsen	Nicolai Jacob	1820	Vagtmester	Gjøvik: Qvartal 41	Link	Byens vaktmester
Nielsen Kjær	Johan	1804	Vagtmester	Skien: Skiens Raadhuus	Link	Byens vaktmester

Olsen	Hans	1804	Gaardbr. Og Selvejer Vagtmester	Gjerdrum: Rogstad nordre	Link	Militært
Olsen	Nikolai	1831	Vagtmester	Østre Moland: Haavet	Link	I privat/offentlig virksomhet
Olsen Heim??	Gulbrand	1818	Vagtmester	Horten: Langgaden 6	Link	I privat/offentlig virksomhet
Olsen Lind	Syver	1821	Vagtmester	Christiania: Slaamotgangen	Link	I privat/offentlig virksomhet
Olsen Opsahl	Christen	1811	Vagtmester	Christiania: Grønlandsleret (Bodsfængslet)	Link	I privat/offentlig virksomhet
Olsen Sandal	Ole	1831	Vagtmester	Bergen: 11-208c	Link	Byens vaktmester
P. Eggen.	Johan	1810	Vagtmester ved Fængslet	Trondhjem: Wollan	Link	I privat/offentlig virksomhet
Paulsen	Anthon	1821	Vagtmester ved Aresthuset	Vaagen: Smedvik	Link	I privat/offentlig virksomhet
Petersen	Ingebrigt	1818	Vagtmester	Trondhjem: Munkegaden	Link	I privat/offentlig virksomhet
Petersen	Johan	1815	Vagtmester ved Teineskolen	Chrstiania: Akersgaden	Link	I privat/offentlig virksomhet
Rasmusen	Ole	1800	Vagtmester	Hetland: Biseladegaard	Link	I privat/offentlig virksomhet
Ruud	Ole	1805	Vagtmester ved Palæet	Chrstiania: Lille Strandgade	Link	I privat/offentlig virksomhet

Schjerve	Bertil	1802	Vagtmester, pension	Løiten, Hegginds øvre	Link	Pensjonert
Sendresen	Hans Johan	1803	Vagtmester	Trondhjem: Munkegaden	Link	Byens vaktmester
Smith	Gunerius	1826	Vagtmester	Levanger: Kirkegaden	Link	Byens vaktmester
Sørli	Ole Peter	1818	Vagtmester & Portner	Christiania: Storgaden (Byens Sygehus)	Link	I privat/offentlig virksomhet
Thorsen	Niels	1817	Vagtmester	Stavanger	Link	Byens vaktmester
Thronsen	Jens	1809	Vagtmester	Chrstianina: Drammensveien Observatoriet	Link	I privat/offentlig virksomhet
Tønnessen	Christian	1830	Vagtmester	Flekkefjord: Nygaden	Link	Byens vaktmester
Tønnessen	Gabriel	1808	Politibetjent og Vagtmester	Farsund: Nygade	Link	Byens vaktmester
Vaaland	Gunnar	1816	Lensmand og Vagtmester	Hetland: Bispeladegaard	Link	I privat/offentlig virksomhet

Den neste tabellen er en oversikt over de identifiserte byvaktmesterne i folketellingen fra 1865.

Etternavn	Fornavn	Alder	Bosted	Yrkestittel
Andersen	Anders	60	Drammen	Justids Vagtmæster
Andersen	Søren	37	Sarpsborg	Vagtmester
Aspelund	Ole	39	Bodø	Vagtmester
Behrentz	Ole Christian	36	Ålesund	Wagtmester og Skomagemester
Carlsen	Ole Gabriel	36	Parsgrunn	Vagtmester
Christensen	Lars	59	Molde	Wagtmester
Falk	Fredrik Ferdinand	39	Hønefoss	Vagtmester
Frederiksen	Iver	39	Namsos	Vagtmester
Greiff	Christian	55	Kristiansund	Underfoged og Vagtmester
Hansen	Johan Fredrik	37	Frederikshald	Underfoged og Vagtmester
Hansen	Martin	47	Kongsvinger	Vagtmester ved Distriksfængslet
Hansen	Ole	48	Kristiansand	Vagtmester
Heramb	Thore	52	Hamar	Vagtmester ved Fængslet
Moe	Jens	46	Christiania	Justitsvagtmester
Nielsen	Nicolai Jacob	46	Gjøvik	Vagtmester
Nielsen Kjær	Johan	62	Skien	Vagtmester
Olsen Sandal	Ole	35	Bergen	Vagtmester
Sendersen	Hans Johan	63	Trondheim	Vagtmester

Smith	Gunerius	40	Levanger	Vagtmester
Smith	Gunerius	40	Levanger	Vagtmester
Thorsen	Niels	49	Stavanger	Vagtmester
Tønnessen	Christian	36	Flekkefjord	Vagtmester
Tønnessen	Gabriel	58	Farsund	Politibetjent og Vagtmester

Vedlegg 4. Faddere til vaktmesternes barn - folketellingen 1865

I tabellene nedenfor finner man hvem som var fadder til vaktmesterne sine barn, basert på de identifiserte vaktmesterne i folketellingen fra 1865. Det er kun vaktmestere som fikk barn når de var i stillingen som er oppført.

Vaktmester Ole Aspelund: Bodø kjøpstad			
Dåpsdato: 12.02.1865			
Kilde: Mb. For Bodø prestegjeld 1864-1875			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Ivar Olsen	Amtsfullmektig	Embetsman
2	Hansen	Kontorist	Funksjonær
3	Aspaas	Handelsbetjent	Funksjonær
4	Verthad(?)	Madam	Borgerskap
5	N. Weltzin	Frøken	Borgerskap

Vaktmester Christian Tønnesen: Flekkefjord kjøpstad			
Dåpsdato: 30.08.1865			
Kilde: Mb. For Flekkefjord prestegjeld 1849-1875			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Berent A. Olsen	Snekermester	Håndverker
2	Hans Jakob Tønnesen	Skomakermester	Håndverker
3	Larine Olsdat.	Tjenestepike	Arbeider

4	Andreas Hansen	Skomaker	Håndverker
---	----------------	----------	------------

Vaktmester Johan Fredrik Hansen: Fredrikshald			
Dåpsdato: 18.10.1863			
Kilde: Mb. For Halden prestegjeld 1857-1865			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Stang	Madam	Borgerskap
2	Pedersen	Ukjent	Ukjent
3	Anna Mamen	Datter av kjøpmann	Borgerskap
4	Fredrik Stang	Skipsfører	Borgerskap

Vaktmester Fredrik Ferdinand Falk: Hønefoss			
Dåpsdato: 13.07.1862			
Kilde: Mb. For Norderhov prestegjeld 1856-1865			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Elen Holgiendea(?)	Madam	Borgerskap
2	Gunder L. Versteen	Borger	Borgerskap
3	Marte Pedersdatter	Gift med murer Lars Halvorsen	Håndverker
4	Arnt Fougnergaa	Prokurator	Embetsmann

	Versteen		
--	----------	--	--

Vaktmester Nicolai Jacob Nielsen: Gjøvik			
Dåpsdato: 20.11.1865			
Kilde: Mb. For Vardal prestegjeld 1854-1866			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Jøranlid	Kirkesanger	Embetsmann
2	Thore Aaberg	Skolelærer	Funksjonær
3	Christiene Elise Ulrikke Fag	Jomfrue	Borgerskap
4	Nicolai Jacob Nielsen	Vaktmester og far til barn	
5	Julie Nielsen	Madam og mor til barn	

Vaktmester Ole Hansen: Kristiansand			
Dåpsdato: 15.12.1860			
Kilde: Mb. For Kristiansand prestegjeld 1852-1867			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Ane Elisabeth Mikkelsen	Gift med smedmester	Håndverker
2	Hanne K(?).	Ukjent	Ukjent
3	Georg Ra(?)	Ukjent	Ukjent

4	Ole Carl Hansen	Søfarende	Ukjent
5	Hans Chr Hansen	Søemand	Arbeider

Vaktmester Johan Nielsen Kjær: Skien			
Dåpsdato: 25.05.1861			
Kilde: Mb. For Skien prestegjeld 1856-1865			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	S. Hoff	Skreddermester	Håndverker
2	Petter Greensmann	Blikkenslager	Håndverker
3	Carl Aug. Kjær	Student	Borgerskap
4	Kaja Hoff	Gift med skreddermester Peder Hoff	Håndverker
5	Clara Hoff	Datter av Kaja Hoff	Håndverker

Vaktmester Niels Thorsen: Stavanger			
Dåpsdato: 15.10.1854			
Kilde: Mb. For Stavanger prestegjeld 1844-1854			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Peter Peteresen	Kjøpmann	Borgerskap
2	Caroline Andersen	Ukjent	Ukjent

3	Myhre(?)	Ukjent	Ukjent
4	Niels Throsen	Vaktmester og far til barn	

Vaktmester Søren Andersen: Sarpsborg			
Dåpsdato: 08.01.1865			
Kilde: Mb. For Sarpsborg prestegjeld 1859-1868			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Marthe Magnusen	Ukjent	Ukjent
2	Ra(?) Andersen	Ukjent	Ukjent
3	Andreas Magnusen	Murer	Håndverker
4	Peder Carl Jenson	Snekker	Håndverker
5	Anders Andersen	Assistent til vaktmester	Funksjonær

Vaktmester Ole Gabriel Carlsen: Porsgrunn			
Dåpsdato: 02.01.1866			
Kilde: Mb. for Porsgrunn prestegjeld 1858-1877			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Karine Sørensen	Madam	Borgerskap
2	Elise Sørensen	Jomfrue	Borgerskap

3	Matthias Sørensen	Kontorbetjent	Funksjonær
4	H. Hansen	Ukjent	Ukjent

Vedlegg 5. Faddere til vaktmesternes barn *før* han inntok stillingen i Bergen

Tabellen viser når barnet ble døpt, navn til faddere, deres yrke og hvilken yrkeskategori de tilhørte.

Henrich Kortz			
Dåpsdato: 13.10.1702			
Kilde: Mb. Korskirken prestegjeld 1698-1719			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Anna Samuelsdat Schrøder	Kone til Ole Storm (magistrat)	Embetsmann
2	Mette Berg	Kone til Knud Andersen	Ukjent
3	Mademois Berte Sophia Kolderup	Ukjent	Borgerskap
4	Peter Cortz	Kaptein-løytnant	Embetsmann
5	Daniel Munck	Skoleholder	Borgerskap

Bendix Fasmer			
Dåpsdato: 13.06.1768			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering

	Frue Canelie Raadine Helche Cathrine Meyrs		
1	Flotman	Kone til embetsmann	Embetsmenn
2	Jfr. Karen Kruger	Ukjent	Borgerskap
3	Thomas Zibradtsen	Skoleholder	Borgerskap
4	Jan Herman Detlev	Baker	Borgerskap
5	Baltzer Johan Flotman	Kjøpmann	Borgerskap
Dåpsdato: 17.11.1782			
Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Madame Maria Brochmand	Ukjent	Borgerskap
2	Jomfr. Hana Elisabeth Brenning	Kone til sjøfarende	Borgerskap
3	Johan Christian Brenning	Gesell	Borgerskap
4	Jacob Wolf	Styrmann	Borgerskap
5	Johan Friderich Brenning	Gesell	Borgerskap
Dåpsdato: 01.01.1785			
Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808			

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Bergithe Blomhoff	Gift med angellmaker	Håndverker
2	Elen Marie Meyer	Skredder kone	Håndverker
3	Jørgen Bundaaft	Usikker	Ukjent
4	Georg Vedler	Kjøpmann	Borgerskap
5	Bastian Lind	Borger	Borgerskap

Dåpsdato: 28.10.1787

Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Madame Pauline Frich	Ukjent	Borgerskap
2	Jomfr. Juliana Catharina Brenning	Kjøpmanns kone	Borgerskap
3	Hr. Abraham Hansen	Overtolbetjent	Embetsmann
4	Hr. Christofer Hagel	Kjøpmann	Borgerskap
5	Hr Valentine Huun	Skipper	Borgerskap

Dåpsdato: 16.06.1790

Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
-----	------	------	---------------------

1	Madam Giertru Johane Jørgendal	Kone til skipper	Borgerskap
2	Dorthe Bergithe Svendsen	Ukjent	Ukjent
3	Hr. Matthias Huun	Kjøpmann	Borgerskap
4	Hr. Christian Brygen	Borger	Borgerskap
5	Hr. Andreas Schildberg	Toldbetjent	Funksjonær

Hans Glad Balchen			
Dåpsdato: 02.01.1784			
Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Madam Pelutz	Ukjent	Borgerskap
2	Jomfrue Krøger	Ukjent	Borgerskap
3	Hr. Regiments Qvarter Mester Reuhborgn	Militært	Embetsmann
4	Hr. Leitenant Køfs	Løytnant	Embetsmann
5	Sgr. Hans Matthisen	Krambod handel	Borgerskap
Dåpsdato: 06.12.1785			

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Mad Ellertsen	Ukjent	Borgerskap
2	Lampe	Ukjent	Ukjent
3	Arlaug	Overtolbetjent	Embetsmann
4	Tolbetient Scholdberg	Tollbetjent	Funksjonær
5	Kaptein Svart	Kaptein	Borgerskap
Dåpsdato: 09.06.1788			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Frue Førche	Ukjent	Borgerskap
2	Mad Cappe	Ukjent	Borgerskap
3	Justisraad Haberdorph	Justisråd	Embetsmann
4	General andet(?) Rind	General	Embetsmann
Dåpsdato: 14.11.1790			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1763-1820			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Mad. Thomasd.	Ukjent	Borgerskap
2	Giertrue Alm	Kone til håndverker	Håndverker

3	Captain Grene(?)	Kaptein	Borgerskap
4	Poder Ronm(?)	Ukjent	Ukjent
5	Rasm Uake(?)	Ukjent	Ukjent

Samuels Sørensen			
Dåpsdato: 09.04.1806			
Kilde: Mb. Førde prestegjeld 1803-1821			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Mad. Lind	Ukjent	Borgerskap
2	Mad. Hiorddal	Ukjent	Borgerskap
3	Sr. Engel Hiortal	Ukjent	Borgerskap
4	Sr. Hans Hiorddal	Ukjent	Borgerskap
5	Sr. Dominicus Hiorddal	Kjøpmann	Borgerskap

Siver Olsen Sunde			
Dåpsdato: 10.10.1819			
Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1816-1821			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Dorothea Nielsdatter	Kone til matros	Arbeider
2	Pike Marthe Olsdatter Sehle	Ukjent	Ukjent

3	Torbjørn Jacobsen	Matros	Arbeider
4	Petter Erichsen	Matros	Arbeider
5	Niels Erichsen	Matros	Arbeider

Dåpsdato: 02.03.1823

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1821-1840

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Synneve Magr. Kruhl	Ukjent	Ukjent
2	Margrethe Ryland	Kone til skipper	Borgerskap
3	Michelsen	Baker	Håndverker
4	Bejeildsen(?)	Baker	Håndverker
5	And. Svensen	Skipper	Borgerskap

Lars Thunhelle

Dåpsdato: 27.07.1845

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1841-1851

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Frue. Gesfiel(?) J. Grieg	Frue	Borgerskap
2	Jomfr. Stine Bødsdt.(?)	Jomfrue	Borgerskap
3	Chr. Hanson	Politibetjent	Funksjonær

4	Carl R. Hagerberg(?)	Politibetjent	Funksjonær
5	Emiel Aabert(?)	Procurator	Embetsmann
Dåpsdato: 06.05.1849			
Kilde: Mb. Nykirken prestegjeld 1842-1858			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Madm. M. Selend(?)	Madam	Borgerskap
2	Jomfr. Marie S. Petersen	Jomfrue	Borgerskap
3	M. Tvedt	Jordmoder	Funksjonær
4	N. Togstad	Snektermester	Håndverker
5	Andre Aug. Dahl	Skomagemester	Håndverker

Ole Olsen Sandal			
Dåpsdato: 11.03.1855			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1851-1859			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Madm. Marie Hanun	Madam	Borgerskap
2	Pike Marte Aamundsatter	Ukjent	Ukjent
3	Andreas Persen	Vognmann	Arbeider
4	Johannes Johansen	Vognmann	Arbeider
5	Bastian Hansen	Ukjent	Ukjent

Dåpsdato: 11.07.1858			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1851-1859			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Frue Sophie Krogh	Frue	Borgerskap
2	Jomfrue Stine m. Tangen(?)	Jomfrue	Borgerskap
3	Assison (?) Ress(?)	Ukjent	Ukjent
4	Hans L.	Overrettsakfører	Embetsmann
5	L. R: Hegdall	Cand. Juris	Embetsmann
Dåpsdato: 01.07.1860			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1859-1871			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Madm. Anne Sofie Kraal	Madam	Borgerskap
2	Madm. Synneve Holsen	Madam	Borgerskap
3	Fred Resmectes(?)	Ukjent	Ukjent
4	Hans Hauge	Arrestforvarer	Funksjonær
5	Paul Sein	Politibetjent	Funksjonær

Vedlegg 6. Faddere til vaktmesternes barn *når* han var i stillingen i Bergen

Tabellen viser når barnet ble døpt, navn til faddere, deres yrke og hvilken yrkeskategori de tilhørte.

Moritz Hess			
Dåpsdato: 23.05.1687			
Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 236			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Frue Deliana Lutzow	Kone til Amtmann Laris Lidenovs	Embetsmann
2	Ukjent	Kone til Amptschрифuer Reychs	Embetsmann
3	Thale Susanne	Bispindens søster	Embetsmann
4	Petter Throyel	Borgemester	Embetsmann
5	Ole Storm	Magister	Embetsmann
Dåpsdato: 13.07.1694			
Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 236			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Frue Beate Christine Burnæus(?)	I forhold med kammeråd Schrøder	Embetsmann
2	Frue Thormølen	Ukjent	Borgerskap
3	Reych	"Cammerer"	Embetsmann
4	Samuel Schrøder	Magister	Embetsmann

5	Richert Reysser	Kjøpmann	Borgerskap
Dåpsdato: 30.12.1695			
Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 237			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Agnete Burnæus	Kone til magister Samuel Schrøder	Embetsmann
2	Grethe von der Felde	Kone til kjøpmann Reyser	Borgerskap
3	Else Mauritzdatter Hess	Datter til vaktmester	Ukjent
4	Tørmølen	"Cammersraad"	Embetsmann
5	Jesper Staachof	Kobberslager	Håndverker
Dåpsdato: 10.07.1697			
Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 237			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Daarte von der Felde	Kone til vaktmester	Ukjent
2	Daarte Bastians	Ukjent	Ukjent
3	Margrete Mattisdatter Lem	Ukjent	Ukjent
4	Niels Smidt	Magister	Embetsmann
5	Carsten Bagge	Rådmand	Embetsmann
Dåpsdato: 11.06.1700			
Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 238			

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Giertrud Ofuisdatter	Datter av borgermester Ove Jensens	Embetsmann
2	Iudidt Bastians	Ukjent	Ukjent
3	Ole Storm	Magister	Embetsmann
4	Jan de Bæsche	Apotoker	Borgerskap
5	Harmen Jansen Bryning	Ukjent	Ukjent

Dåpsdato: 17.08.1701

Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 238

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Anna Cathrine Byssing	Gift med magister Anders Brun	Embetsmann
2	Nicholas Burgers	Kjøpmann	Borgerskap
3	Kieriste Catrine von del Felde	Ukjent	Ukjent
4	Wollert Danchersen	Fikk borgerskap i 1671	Borgerskap
5	Pauel Broch	Stadshauptmand	Embetsmann

Dåpsdato: 17.08.1701

Kilde: PHF, nr. 84, 1883, s. 238

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Mette Sprang	Ukjent	Ukjent

2	Anne Larsdatter	Ukjent	Ukjent
3	Else Sofia Vond der Felde	Ukjent	Ukjent
4	Michel Nordamnd	Kjøpmann	Borgerskap
5	Jakob Busch	Kjøpmann	Borgerskap

Johannes Christian Becher

Dåpsdato: 14.07.1760

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Tidemand	Bispinde: hustru til biskop	Embetsmann
2	Elisabeth Tidemand	Datter av biskop	Embetsmann
3	Claus Bager	Justisråd	Embetsmann
4	Johan Frøchen	Kjøpmann	Borgerskap
5	Didrich Nielssen Weinwich	Ukjent	Ukjent

Dåpsdato: 29.01.1762

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Friele	Major og Stadshauptmann	Embetsmann
2	Lund	Borgemester	Embetsmann

3	Severin Andreas Heiberg	Politimester	Embetsmann
4	Bruun	Madam	Borgerskap
5	Fasmer	Jomfrue	Borgerskap
Dåpsdato: 20.05.1763			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Johan Weiner	Rådmann	Embetsmann
2	Christen Smith	Kjøpmann	Borgerskap
3	Eggerking	Madam	Borgerskap
4	Weinwich	Jomfrue	Borgerskap
5	Abraham Schultz	Rådmann	Embetsmann

Hans Alm			
Dåpsdato: 26.11.1773			
Kilde: Mb. Korskirken prestegjeld 1751-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Heiberg	General Audiker(?) Heibergs kone	Embetsmann
2	Maria Christensen	Ukjent	Ukjent
3	De Fine	Justisråd	Embetsmann
4	Lauritz Holte	Stadshauptmann	Embetsmann

	Nicolaysen		
5	Danchort Krohn	Kjøpmann	Borgerskap
Dåpsdato: 16.12.1774			
Kilde: Mb. Korskirken prestegjeld 1751-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Frøchen	Kone til auksjonsdirektør Frøchen	Embetsmann
2	Holst	Jomfrue	Borgerskap
3	Holst	Kansellieråd medlem	Embetsmann
4	Bucher	Doktor	Borgerskap
5	Brohe	Politmester	Embetsmann
Dåpsdato: 01.11.1776			
Kilde: Domkirken prestegjeld 1758-1789			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Holst	Kone til Rådmann	Embetsmann
2	Weiner	Jomfrue	Borgerskap
3	Hoe	Borgermester	Embetsmann
4	Gerhard Cappe	Kjøpmann	Borgerskap
5	Jan von der Velde Frøchen	Kjøpmann	Borgerskap
Dåpsdato: 02.10.1778			
Kilde: Domkirken prestegjeld 1758-1789			

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Haberdorf	Kone til Regiments Qvartmester Haberdorf	Embetsmann
2	Severine Kahrs	Kone til kjøpmann Jacob Bredal	Borgerskap
3	De Chezaulx	General konsul	Embetsmann
4	Forman	Assessor og rådstueskriver	Embetsmann
5	Henrich Jordan	Kjøpmann	Borgerskap

Dåpsdato: 12.12.1779

Kilde: Domkirken prestegjeld 1758-1789

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Hagerup	Kone til doktor Hagerup	Borgerskap
2	Meyer	Jomfrue	Borgerskap
3	Ahlert Hying	Kammerråd	Embetsmann
4	Vilhelm Lexau	Kjøpmann	Borgerskap
5	Cordt Krogh	Kjøpmann	Borgerskap

Dåpsdato: 06.11.1782

Kilde: Domkirken prestegjeld 1758-1789

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Haberdorff	Kone til Regiments Qvartmester Haberdorf	Embetsmann

2	De Baacke	Jomfrue	Borgerskap
3	Jonas H. Petersen	Amtmann	Embetsmann
4	Jan Wallace	Konsul	Embetsmann
5	Hans Lunde Bredal	Kjøpmann	Borgerskap

Dåpsdato: 23.01.1785

Kilde: Domkirken prestegjeld 1758-1789

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Nebelung	Kone til apoteker	Borgerskap
2	Krogh	Jomfrue	Borgerskap
3	Frøchen	Kjøpmann	Borgerskap
4	Fasting	Rådmann	Embetsmann
5	Bruchort	Militærkaptein	Embetsmann

Bendix Fasmer

Dåpsdato: 01.07.1792

Kilde: Korskirken prestegjeld 1790-1820

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Anna Frick	Fru	Borgerskap
2	Pernille Fasmer	Jomfrue	Borgerskap
3	Casper Fasmer	Skipper	Borgerskap
4	De Fine	Etatsråd	Embetsmann

5	Brøndt	Politimester	Embetsmann
---	--------	--------------	------------

Samuel Sørensen			
Dåpsdato: 24.08.1812			
Kilde: Mb. Førde prestegjeld 1803-1821			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Catharine C Fasting	Kone til kaptein Nils Lund	Embetsmann
2	Dorothea Margretha Lind	Jomfrue	Borgerskap
3	Villet(?) Doth	Kappelan	Embetsmann
4	Hans Rue Hiortdal	Militærkaptein	Embetsmann
5	Nils Hetsehn(?) Hafstad	Ukjent	Ukjent

Sivert Olsen Sunde			
Dåpsdato: 28.,06.1829			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1821-1840			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Abegael Kassen	Frue	Borgerskap
2	Anna Sophie Misje	Frøken	Borgerskap

3	H. Kyanger(?)	Rådmann	Embetsmann
4	Søren Martensen	Bakemester	Håndverker
5	Johannes	Seilmakerm ester	Håndverker

Dåpsdato: 10.09.1831

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1821-1840

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Elisabeth Grønning	Madam	Borgerskap
2	Kirsten Kelerne(?)	Jomfrue	Borgerskap
3	Christoffer Ambel(?)	Høker	Borgerskap
4	Jiuel?	Ukjent	Ukjent
5	A. Sotahl	Kjøpmann	Borgerskap

Dåpsdato: 14.09.1834

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1830-1837

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Berthe M. Goll	Kone til Høker	Borgerskap
2	Pernillie Marie Kobroe	Jomfrue	Borgerskap

3	Johan von Tangen	Kjøpmann	Borgerskap
4	Jonas Holm	Glassmester	Håndverker
5	Daniel Teljer	Blikkenslager	Håndverker

Ole Olsen Sandal			
Dåpsdato: 14.09.1862			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1859-1871			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Ittilia Jæger	Gift med "Bigadeau diteur" Nikolai Henrik Jæger	Embetsmann
2	Johanne Elgi(?)	Frøken	Borgerskap
3	Chr. Tangen	Ukjent	Ukjent
4	Hol. Kiiack(?)	Politibetjent	Funksjonær
5	C. St. Dinnckel	Ukjent	Ukjent
Dåpsdato: 15.04.1866			

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1859-1871

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Charlotte Komann	Ukjent	Ukjent
2	Christine Bøgke	Ukjent	Ukjent
3	Th. Magelhse n	Politimest er	Embetsmann
4	Jacob Blasen	Kjøpmann	Borgerskap
5	C. Platou	Borgemes ter	Embetsmann

Dåpsdato: 15.04.1866

Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1859-1871

Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	Elisabeth Johannese n	Ukjent	Ukjent
2	Marie Petersen	Ukjent	Ukjent
3	P. Bergildse n(?)	Ukjent	Ukjent
4	Carl Lude	Reberslag ermester	Håndverker

	Jens 5 Lampe	"Farver"	Håndverker
Dåpsdato: 19.06.1870			
Kilde: Mb. Domkirken prestegjeld 1859-1871			
Nr.	Navn	Yrke	Yrkesklassifisering
1	E. Roggen(?)	Kone til kjøpmann	Borgerskap
2	M. Reimer	Datter til sokneprest	Embetsmann
3	C. Smidt	Blikkensla germester	Håndverker
4	J. Krøpelin	Usikkert	Usikker
5	Bruun	Usikker	Usikker

Vedlegg 7. Hvem vaktmesterne i Bergen var fadder for i perioden 1672-1820

Tabellene viser når vaktmesterne i Bergen var fadder, yrket til fedrene og hvilken yrkeskategori de tilhørte.

Moritz Hess					
Periode som vaktmester: 1672-1728					
Antall	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	05.02.1693	Rasmus Andersen	Trolig væversvend	Håndverker	Mb. Korskirken prestegjeld 1688- 1697
2	19.03.1713	Evert Faal	Gullsmesvend	Håndverker	Mb. Korskirken prestegjeld 1698- 1719
3	31.10.1723	Ole Byenæs	Øltapper	Arbeider	Mb. Domkirken prestegjeld 1719- 1732

Henrich Kortz					
Periode som vaktmester: 1728-1752					
Antall	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	23.02.1731	Henrich Raath	Mestervever	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1719- 1732
2	06.06.1731	Arne Michelssen	Ukjent	Ukjent	Mb. Domkirken prestegjeld 1719-

					1732
3	08.04.1739	Simon Jøde	Vever	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1733- 1750
4	02.07.1739	Andereas Peter Gierring	Vever	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1733- 1750
5	19.08.1742	Simon Larsen	Bordarbeidsmand	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1733- 1750
6	16.11.1742	Christian Friderich Andersen	Vaktmann	Funksjonær	Mb. Domkirken prestegjeld 1733- 1750

Johannes Becher

Periode som vaktmester: 1752-1771

Antall	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	22.10.1769	Andreas Anthoniesen	Mestersmed	Håndverker	Mb. Nykirken prestegjeld 1765- 1775
2	28.12.1770	Hans Henric Snell	Hattemager	Håndverker	Mb. Nykirken prestegjeld 1765- 1775
3	21.06.1773	Jonas Helt	Borger	Borgerskap	Mb. Nykirken prestegjeld 1765- 1775

4	16.11.1774	Christian Schnitler	Skipper	Borgerskap	Mb. Nykirken prestegjeld 1765- 1775
5	21.09.1768	Torchil Berthel Mørch	Skredder	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
6	21.05.1775	Søren Rosenqvist	Suktermester	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
7	02.09.1761	Jørgen Jonsen	Stolemager	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
8	07.10.1761	Anders Olsen	Ukjent	Ukjent	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
9	25.01.1772	Peter Dischingthu n	Skoleholder	Funksjonær	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
10	19.09.1773	Jacob Storm	Styrmann	Borgerskap	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
11	02.07.1764	Michel Sandersen	Stolemager	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
12	28.12.1764	Jacob Nielsen	Hyrekudsk (kjører/vognman n?)	Arbeider	Mb. Domkirken prestegjeld 1758- 1789
13	17.09.1766	Christen	Vertshusmann	Borgskap	Mb. Domkirken

		Hoff			prestegjeld 1758-1789
14	16.12.1767	Christen Lem	Fuldmægtig	Borgerskap	Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789
15	30.10.1767	Erich Dideken	Ukjent	Ukjent	Mb. Nykirken prestegjeld 1765-1775
16	31.05.1762	Hans Henrichsen	Sendkerarbeids mand	Arbeider	Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789

Hans Alm					
Periode som vaktmester: 1771-1791					
Antall	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	18.10.1778	Carsten Wiers	Skredder	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1758-1789
2	15.12.1776	Michael Kndusen Dahl	Undervaktmeste r	Funksjonær	Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808
3	10.07.1778	Ole Æstensen	Tårnveker	Funksjonær	Mb. Nykirken prestegjeld 1775-1808

Bendix Fasmer

Periode som vaktmester: 1791-1798					
Antall	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	13.04.1792	Johan Frederick Brenning	Gesell	Borgerskap	Mb. Nykirken prestegjeld 1775- 1808
2	16.02.1794	Christian M. Meyer	Borger	Borgerskap	Mb. Nykirken prestegjeld 1775- 1808

Hans Glad Balchen					
Periode som vaktmester: 1798-1812					
Antall	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	10.02.1799	Andreas Eide	Gulsmed	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1763- 1820
2	14.11.1806	Hans Holm	Kjøpmann	Borgerskap	Mb. Domkirken prestegjeld 1763- 1820
3	09.02.1810	Hans Glad Balchen (sønn til bror av vaktmester)	Skredderm-ester	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1808- 1820
4	13.03.1811	Soren Hammer	Mestergullsmed	Håndverker	Mb. Domkirken prestegjeld 1808- 1820

Samuel Sørensen					
Periode som vaktmester: 1812-1826					
Antal	Dato	Navn	Yrke	Yrkeskategori	Kilde
1	12.03.1820	Daves Seeger	Matros	Arbeider	Mb. Nykirken prestegjeld 1668- 1820

Vedlegg 8. Korte biografier om vaktmesterne i Bergen fra 1624 til 1874

Vaktmesterne som er nevnt i tabellen nedenfor er de som de ikke er innhentet nok informasjon til å si noe om deres biografi.

Navn på vaktmester	Periode
Cort Rotcher	1624 ⁵²⁹
Jacob Rasmussønn	1645(?) ⁵³⁰
Jørgen Anderssøn Brochmand	1650(?) ⁵³¹
Jens Jenssøn	1651 ⁵³²
Evert Castenssøn	1658 ⁵³³
Martin Emanuel Gierchen	1812 ⁵³⁴
Fredrik. H. Schwings	1848 ⁵³⁵

Nedenfor er det opplistet biografien til vaktmesterne fra 1659-1874. Alle kildene som er brukt i tabellene finner man i fotnotene. For opplysninger om navn til fedrene til vaktmesteren sine fadderbarn, se vedlegg nr. 7.

⁵²⁹ NRR: 1619-1627, s. 387.

⁵³⁰ Nevnes som forrige vaktmester i et grunnbrev fra 1645. UBB:UBBHF, Spesialsamlingene, Diplomsamlingen, Grunnbrev 26.09.1645.

⁵³¹ Nevnes som forrige vaktmester i 1650. NRR: 1650-1653, s. 26.

⁵³² Står oppført i NRR at Jenssøn skal "at forhjelpe til Vagtmesters Bestilling i Bergen". NRR: 1650-1653, s. 264.

⁵³³ Ble ansatt som vaktmester dette året. Var trolig kun vaktmester i en kort periode. NRR: 1657-1660, s. 139.

⁵³⁴ Var kun vikar som vaktmester i noen få måneder. BAB, Hc:2 – Regnskap for 1812. Hadde yrke som stevneleser.

⁵³⁵ Vikarierte som vaktmester et par måneder. BAE, 13.12.1848.

Anders Lauritzen Læck ⁵³⁶	
Født:	Ingen funn
Død:	Ingen funn
Virksom som vaktmester:	1659-1663(?)
Yrkesbakgrunn	Kaptein og løytnant i borgervæpningen
Giftermål:	Ingen funn
Opptrer som fadder:	Ingen funn
Barn:	Ingen funn
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	Ingen funn

Moritz Hess ⁵³⁷	
Født:	10.11.1648
Død:	Begravet 05.07.1728
Virksom som vaktmester:	1672-1728
Yrkesbakgrunn	Lakei og kammertjener for vice-konsul til kongen: Christopher Passberg
Giftermål:	1) 25.08.1672 Maren Hermansdatter Gjerding (d. 06.10.1690), 2)

⁵³⁶ Informasjonen er hentet fra: NR: fol. 336b-337b, 1660-1670. NI: fol. 78-79, 23.09.1662 – 27.04.1664. Læck ble ansatt i 1659 og den siste gangen han er identifisert i kildemateriale er fra 1663.

⁵³⁷ PHR, 1. rekke bind 4 (1883), s. 234-235, Mb. for Nykirken prestegjeld 1689-1759, Borgerbok i Bergen 1600-1741 (DA), Mb. for Korskirken 1688-1697, 1698-1719, Mb. for Domkirken prestegjeld 1719-1732, RA, Br, *Kontribusjonsregnskaper 1715 - Ligningsmanntall for Krigsstyr av Bergen by 1715.*

	14.10.1691 Daarte Hartvigsdotter von der Felde (f. 01.11.1669)
Opptrer som fadder:	1) 05.02.1693, 2) 19.03.1713, 3) 31.10.1723
Barn:	1) Margret Catrine (f. 02.07.1673, d. 13.07.1673), 2) Lauritz (f. 20.07.1674, d. 1674), 3) Lurtiz Hessz (f. 06.08.1675, d. 14.07.1694), 4) Else (f. 14.08.1676), 5) Søfren (f. 8.10.1677), 6) Maurtidz (f. 13.06.1679), 7) Daarte (f. 14.02.1681), 8) Herman (f. 22.05.1683), 9) Magrete Catrine (f. 23.08.1684, d. 28.12.1685), 10) Strange (f. 22.09.1685, d. 21.02.1686), 11) Anne Catrine (f. 23.05.1687), 12) Margarete (f. 13.04.1693, d. 22.10.1693), 13) Nicholas (f. 13.07.1694), 14) Maren (f. 30.12.1695), 15) Daarte Margrete (f. 10.07.1697), 16) Sidzelle (f. 11.07.1700), 17) Sidzelle Catrine (17.08.1701), 18) Anne (f. 14.03.1703). Han fikk også fem barn til, men de var dødfødt.
Foreldre/familie:	Far var Lurtiz Hess, født i Sunnfjord og fikk bevilget borgerbrev i 1651.
Bosted:	1715: 16. rode.

Henrich Kortz⁵³⁸	
Født:	Ingen funn
Død:	Begravet 25.08.1752
Virksom som vaktmester:	1728-1752
Yrkesbakgrunn	Tollinspektør formann, rådstuetjener og vice-vaktmester
Giftermål:	11.04.1701 Blanceflor Schott.

⁵³⁸ Nordland Tingbok, 1715-1719, nr. 34. NI: fol. 572-575, 01.01.1728 – 31.07.1728. SAB. Mb., Korskirken prestegjeld 1698-1747, SAB, Mb. for Domkirken, 1719-1732, 1733-1750, SAB, Mb., for Korskirken 1698-1719, SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper for Domkirken, Fb 9 1752-1756.

Opptrer som fadder:	Seks ganger: 23.02.1731, 06.06.1731, 08.04.1739, 02.07.1739, 19.08.1742, 16.11.1742
Barn:	Anne Christentze Juul (f. 13.10.1702)
Foreldre/familie:	Bror: Franz Kortz
Bosted:	Ingen funn

Haagen Haavi⁵³⁹	
Født:	Ingen funn
Død:	Begravet 30.05.1756
Virksom som vaktmester:	1752-1756
Yrkesbakgrunn	Vice-vaktmester
Giftermål:	Ingen funn
Opptrer som fadder:	Ingen funn
Barn:	Ingen funn
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	1752-1756: Rode 16, husnummer 6

Johannes Christian Becher⁵⁴⁰	
Født:	1723

⁵³⁹ SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper for Domkirken, Fb 9 1752-1756, NI: fol 285, 01.04.1753-30.06.1753. SAB, Grunnbok i Bergen 1753.

⁵⁴⁰ Bendixen og Wiesener (1917) *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 6 og 17. SAB. Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1826, 1758-1789. SAB. Mb., Nykirken prestegjeld 1719-1781, 1767-1775. NR: fol. 748a-749a, 1755-1756. Grunnbok i Bergen 1753-1781. SAB, Stiftamtmanden, Regnskaper over Nykirken, Fb 48: - 1786-1791

Død:	Begravet 09.10.1786
Virksom som vaktmester:	1756-1771
Yrkesbakgrunn	Kjøpmann
Giftermål:	1) 28.08.1759 Malene Dorothea Aamundsdatter (d. 17.07.1765), 2) 15.04.1766 Maria Schnitler (d. 21.02.1801)
Opptrer som fadder:	1) 02.09.1761, 2) 07.10.1761, 3) 31.05.1762, 4) 02.07.1764, 5) 28.12.1764, 6) 17.09.1766, 7) 30.10.1767, 8) 16.12.1767, 9) 21.09.1768, 10) 22.10.1769, 11) 28.12.1770, 12) 25.01.1772, 13) 21.06.1733, 14) 09.09.1773, 15) 16.11.1774, 16) 21.05.1775
Barn:	1) Christiania (f. 14.08.1760), 2) Nille Malene (f. 29.01.1762), 3) Nille Magdalene (f. 20.05.1763)
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	1753-1786: Rode 6, husnummer 6.

Hans Alm ⁵⁴¹	
Født:	1749
Død:	Begravet 05.09.1791
Virksom som vaktmester:	1771-1791
Yrkesbakgrunn	Ingen funn
Giftermål:	21.08.1773 Christina Ulricha Grundt

⁵⁴¹ SAB, Mb., Fana Sogneprestembete 1773-1799. Grunnbok i Bergen 1753-1781. SAB, Stiftamtmanden i Bergen, Regnskap over domkirken, Fb 18. SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1758-1789. SAB, Mb., Korskirken prestegjeld, 1751-1789. SAB, Mb., Nykirken prestegjeld, 1755-1808.

Opptrer som fadder:	1) 15.12.1776, 2) 10.07.1778, 3) 18.10.1778
Barn:	1) Gertrud Maria (f. 26.12.1773), 2) Johan Christian (f. 16.12.1774), 3) Anna Ursula (f. 01.11.1776), 4) Christian Petersen (f. 10.02.1778), 5) Barbara Helena (f. 12.12.1779), 6) Maren Dorothea (f. 06.11.1782)
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	1772: Rode 16, husnummer 12.

Bendix Fasmer⁵⁴²	
Født:	28.10.1744
Død:	Begravet 27.04.1798
Virksom som vaktmester:	1791-1798
Yrkesbakgrunn	Mesterbaker og tollbetjent
Giftermål:	1) 29.05.1768 Anne Dorthe Flotmann, 2) 31.10.1781, Henrica Augusta Brenning
Opptrer som fadder:	1) 13.04.1792, 2) 16.02.1794
Barn:	1) Peter Henrich (f. 01.01.1785), 2) Magdalena Fridericha (f. 28.10.1787), 3) Peter Friderich (f. 16.06.1790), 4) Johan Henrich (f. 01.07.1792)
Foreldre/familie:	Far: Danchert Petersen Fasmer, Borgermester i Bergen
Bosted:	Ingen funn

⁵⁴² Bendixen og Wiesener (1917) *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 54. SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1775-1808. SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1725-1826, 1776-1821. SAB, Mb., Korskirken prestegjeld, 1720-1750 1720-1820, 1743-1861.

Hans Glad Balchen ⁵⁴³	
Født:	1756, fra Davik i Sogn og Fjordane
Død:	Begravet 13.11.1813
Virksom som vaktmester:	1798-1812
Yrkesbakgrunn	Kjøpmann og gjestegiver
Giftermål:	1) 13.03.1782 Marie Friderica Thomasen
Opptrer som fadder:	1) 10.02.1799, 2) 14.11.1806, 3) 09.02.1810, 4) 13.03.1811
Barn:	1) Johan Peter (f. 02.01.1784), 2) Hans Glad (f. 06.12.1785), 3) Margrethe Sophie (f. 09.06.1788), 4) Ludvig Rosenkrantz (f. 14.11.1790)
Foreldre/familie:	Bror: Jens Glad Balchen, prokurator
Bosted:	1785-1795: Hagerupgården. 1801: rode 16, husnummer 34.

Samuel Sørensen ⁵⁴⁴	
Født:	19.02.1768
Død:	Begravet 18.03.1826

⁵⁴³ Bendixen og Wiesener (1917) *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 107. Wiesener, *Oplysning om slekten Balchen's eldre ledd*, s. 40-41. SAB, Mb., Korskirken prestegjeld 1743-1861. Folketelling 1801, Bergen kjøpstad. SAB, Stiftamtmanden i Bergen, regnskap over domkirken, Fb 22 – 1809-1816. SAB, Mb., Nykirken prestegjeld, 1775-1808. SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1758-1789, 1763-1820, 1808-1820. SAB, Stiftamtmanden i Bergen, regnskap over domkirken, Fb 22 – 1809-1816.

⁵⁴⁴ SAO, Mb., Halden prestekontor, 1758-1791. Folketelling 1801, Fredrikshald prestegjeld. SAB, Mb., Førde prestegjeld, 1803-1821. SAB, Mb., Nykirken, 1668-1820. Folketelling 1815, Bergen kjøpstad. SAB, Mb., Domkirken prestegjeld, 1821-1840

Virksom som vaktmester:	1812-1826
Yrkesbakgrunn	Korporal
Giftermål:	1) 09.04.1806 Inger Christine Hiorddal
Opptrer som fadder:	12.03.1820
Barn:	1) Ellen Sophie (f. 09.04.1806), 2) Samuel Mandrup (24.08.1812)
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	1815: rode 16, husnummer 14

Sivert Olsen Sunde⁵⁴⁵	
Født:	1781
Død:	Begravet 14.12.1848
Virksom som vaktmester:	1826-1848
Yrkesbakgrunn	Matros, daglønner, skipper og vice-vaktmester
Giftermål:	1) Giertrud Olsdatter Sehle
Opptrer som fadder:	Ingen funn
Barn:	1) Martine Sophia (f. 10.10.1819), 2) Gertru Bolette (f. 02.03.1823), 3) Sivert Olai (f. 28.06.1829), 4) Gullborg Benediche (f. 11.09.1831), 5) Carl Johan (f. 14.09.1834)
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	1825: rode 18, husnummer 51. 1832-1840: Rode 10,

⁵⁴⁵ SAB, Mb. Domkirken prestegjeld, 1821-1840, 1830-1837, 1841-1853. SAB, Mb., Nykirken prestegjeld 1816-1821. Bendixen og Wiesener (1917) *Bergen Borgerbok 1752-1865*, s. 323. BAE, 18.06.1845.

	husnummer 88A. 1840-1848: rode 10, husnummer 115
--	--

Lars Thunhelle⁵⁴⁶	
Født:	Ingen funn
Død:	18.08.1860
Virksom som vaktmester:	1848-1860
Yrkesbakgrunn	Politibetjent
Giftermål:	1) 12.05.1844 Anna Margrethe Cordsen
Opptrer som fadder:	Ingen funn
Barn:	1) Andreas Cordtsen (f. 27.07.1845), 2) Birgitte Alida (f. 21.03.1847), 3) Lovise Marie (f. 06.05.1849)
Foreldre/familie:	Ingen funn
Bosted:	Ingen funn

Ole Olsen Sandal⁵⁴⁷	
Født:	1831 (Jølster)
Død:	Begravet 16.04.1894
Virksom som vaktmester:	1848-1874
Yrkesbakgrunn	Politibetjent
Giftermål:	1) 16.05.1853 Anne Christine Aasmundsdr.

⁵⁴⁶ BAE, 28.08.1860. SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1841-1851, 1841-1853. SAB, Kb. Nyrkirken prestegjeld 1842-1858.

⁵⁴⁷ SAB, Mb., Johannes prestegjeld 1885-1915. SAB, Mb., Domkirken prestegjeld 1841-1853, 1851-1859, 1859-1871. Folketelling 1865, 1875, 1885, Bergen kjøpstad.

Opptrer som fadder:	Ingen funn
Barn:	1) Ole Andreas (f. 11.03.1855), 2) Christine Marie (25.05.1856), 3) Elisabeth Christine Marie (f. 11.07.1858), 4) Olefine Andrea (f. 01.07.1860), 5) Ludvig Severin (f. 14.09.1862), 6) Otilia Augusta (31.07.1864), 7) Sofie Albertine (f. 15.04.1866), 8) Olaf Johan (f. 26.04.1868), 9) Hjalmar Nikolai (f. 19.06.1870)
Foreldre/familie:	Ukjent
Bosted:	1856: rode 11, husnummer 106. 1856-1860: rode 11, husnummer 217c, 1860-1875: rode 11, husnummer 208c, 1885: Sydneshaugen 14, 1894: Dokkeveien 1.

Vedlegg 9. Vaktmesterne i Christiania i perioden 1650-1865

Tabell over identifiserte vaktmestere i Christiania fra 1650-1865. Se fotnote for hvor informasjonen har blitt hentet fra og begrunnelse for hvorfor disse personene var vaktmester på de forskjellige tidspunktene.

Vaktmesterne i Christiania	Periode
Hans	1650-1654 ⁵⁴⁸
Niels Pedersøn	1654 ⁵⁴⁹
Nils Jensen	1680-1684 ⁵⁵⁰
Anders Andersen Hof	1684-1703 ⁵⁵¹
Christen Sørensen	1703-1727 ⁵⁵²
Knud Bierregaard	1727-1743(?) ⁵⁵³
Peder Berg	1743(?) - 1750 ⁵⁵⁴

⁵⁴⁸ Nevnes i kirkeboken som "Wachtmester Hans". Usikkert når han begynte i stillingen. Sluttet trolig i 1654. Mb. for Domkirken (Oslo), 1848-1704.

⁵⁴⁹ Nevnes i kirkeboken som "Wagtmaster Niels Pedersøns". Usikkert når han sluttet som vaktmester. Mb. for Domkirken (Oslo), 1848-1704.

⁵⁵⁰ Ble lønnet som vaktmester mellom 1680-1684. Kan ha blitt ansatt tidligere. SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1680-1684.

⁵⁵¹ Det er identifisert i regnskapene at Anders Andersen Hof ble lønnet som vaktmester fra 1684 til 1689: SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1684-1687. Ifølge historiker Bodil Chr. Erichsen, var Andersen Hof også vaktmester i 1691: Erichsen, Kriminalitet og rettsvesen i Kristiania på slutten av 1600-tallet, s. 225. Han fortsatte trolig fram til 1703, da Christen Sørensen ble ansatt som vaktmester.

⁵⁵² Fikk kongelig konfirmasjon av sin stilling i 1703. Sørensen hadde tidligere vært tjener til vice-stattholder før han ble vaktmester: NI: Norske innlegg: 01.01.1703 – 31.12.1703, fol. 186.

⁵⁵³ Fikk kongelig konfirmasjon av sin stilling i 1727: NR: 1726-1728, fol. 390a-391a. Usikkert når han sluttet, men kan ha vært i 1743 da Peder Berg står oppført som vaktmester SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1743.

⁵⁵⁴ Står først oppført i regnskapet fra 1743 som vaktmester. Sluttet i 1750 da han ikke lenger ble lønnet som vaktmester. SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1743-1750. Berg fikk i stedet borgrebrev som øltapper og høker: Kommunearkivet, Christiania borgerbok 1698-1799 [...], s. 78.

Ulrik Heybroch	1750-1778 ⁵⁵⁵
Christian Michelsen	1778-1815 ⁵⁵⁶
Steen	1816 ⁵⁵⁷
Peder Larsen Mørk	1816-1817(?) ⁵⁵⁸
Anders. A Fjugstad	1825-1829 ⁵⁵⁹
Schullestad	1829 ⁵⁶⁰
Berger	1829-1856 ⁵⁶¹
Jens Moe	1865 ⁵⁶²

⁵⁵⁵ Ble lønnet som vaktmester fram til 1778: SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1750-1778. Fikk borgerbrev i 1769 som "vaktmester, øltapper og høker": Kommunearkivet, *Christiania borgerbok 1698-1799 [...]*, s. 92.

⁵⁵⁶ Ble lønnet som vaktmester fram til 1815: SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1769-1815. Michelsen døde i 1815: DNR, 11.11.1815.

⁵⁵⁷ Ble lønnet som vaktmester kun for ett år. SAO, CM, Rc:1 - byregnskap 1815.

⁵⁵⁸ Nevnes først i regnskapet fra 1816. SAO, KM, Rc:12 - byregnskap 1816. Er også oppført i avisen fra 1817 som "Raadstue-Vagtmester" og ble dømt for "mislig Omgang med betroet Gods": DNR, 16.08.1817. Han er også oppført i folketellingen fra 1801 som "Kjøpmann og borger til Christiania".

⁵⁵⁹ Usikkert når nøyaktig han ble ansatt. Kan være i 1826, da han nevnes første gang i avis: CI: 24.10.1826. Oppført som "forrige vaktmester" i 1828: CI 11.10.1828.

⁵⁶⁰ Var trolig bare vaktmester ett år, da han ikke nevnes senere: CI, 03.03.1829, 05.03.1829.

⁵⁶¹ Først nevnt i avisen fra 1829: DNR, 10.12.1829. Sluttet i 1856: MB, 20.03.1856. Døde i 03.04.1859: CP: 13.04.1859.

⁵⁶² Folketelling 1865, Christiania kjøpstad.

Vedlegg 10. Vaktmesterne i Trondheim i perioden 1664-1865

Informasjon om de fleste vaktmesterne fra 1600-tallet er hentet fra Svein Tore Dahl sin bok *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*. Fra 1680 og fram til 1865 er informasjonen hovedsakelig hentet fra kemnerregnskapene, aviser og Trondheims magistratsarkiv. Se fotnoter for referanser.

Vaktmestere i Trondheim	Periode
Didrik Hegermann	1664 ⁵⁶³
Hans Andersen Kongelff	1675, 1679-1687 ⁵⁶⁴
Jochum Thun	1675 - 1676 ⁵⁶⁵
Paul Lauritsen	1676 - 1679 ⁵⁶⁶
Axel Hofding	1687 - 1694 ⁵⁶⁷
Aschervus Magnus	1694 - 1703 ⁵⁶⁸
Ulrich Rølling	1703 - 1712 ⁵⁶⁹

⁵⁶³ Han kalles borger og byens vaktmester ved sitt skifte i 1664. Han var skredder av profesjon. Dahl, *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, s. 63.

⁵⁶⁴ Var vaktmester i to perioder. Den første kan ha vært fra 1664 til 1675, men dette har ikke blitt bekreftet i det undersøkte kildematerialet. Det er identifisert i regnskapene at den andre perioden var fra 1683-1687, da han ble lønnet som byens vaktmester. SAT, TM, Df:1 - byregnskap 1683-1680. Ifølge Svein Tore Dahl er Kongelff oppført i bytingsprotokollen fra 1679 som vaktmester. Han skriver også at han døde trolig i 1687. Dahl, *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, s. 63-64.

⁵⁶⁵ Opprinnelig fra Flensburg. Thun hadde i 1668 fått kongelig bevilgning på monopol som bokhandler og bokbinder i 1668. Først nevnt i bytingsprotokollen først i 1675 som vaktmester. Han mistet stillingen året etter i 1676. Dahl, *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, s. 63.

⁵⁶⁶ Først nevnt i tingboken i 1676 som vaktmester. Ifølge Dahl fortsatte han trolig i stillingen fram til 1679. Dahl, *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, s. 64.

⁵⁶⁷ Hofding ble utnevnt som vaktmester i 1687. Fikk først i 1690 kongelig konfirmasjon (stadfestelse) av sin stilling: Norske registrere: 1688-1691, fol. 361b-363a. Ble lønnet som vaktmester fram til 1694, da han døde. SAT, TM, Df:1 og 2 - byregnskap 1687-1699.

⁵⁶⁸ Ble lønnet som vaktmester fram til 1703. SAT, TM, Df: 3 og 4 - byregnskap 1695-1707.

⁵⁶⁹ SAT, TM, Df: 4 og 5 - byregnskap 1695-1712.

Johan Friderich Rickhart	1712 - 1751 ⁵⁷⁰
Peder Marchussen Torild	1751 - 1766 ⁵⁷¹
Kiel Hansen	1766 - 1772 ⁵⁷²
Jonas Flensborg	1772 - 1789 ⁵⁷³
Christian Jensen Holt	1789 - 1813 ⁵⁷⁴
Ole Størseth	1813 - 1818 ⁵⁷⁵
Lars Hyll	1818 - 1837 ⁵⁷⁶
Elias Bellevoid	1838 - 1856 ⁵⁷⁷
Hans Johan Sendersen	1865 ⁵⁷⁸

⁵⁷⁰ SAT, TM, Df: 5 - byregnskap 1695-1712, De: 1- 6, byregnskap 1740 - 1749. Nevnes også i: SAT, TM, Fb: 2.

⁵⁷¹ SAT, TM, De: 9- 18, byregnskap 1752 - 1756. Nevnes også i: SAT, TM, Fb: 2.

⁵⁷² SAT, TM, Fb: 2. Se instruks 1766. Hansen hadde tidligere vært brannmester. Døde i 1772: TAKPACE, 24.07.1772.

⁵⁷³ Hadde vært høker før han ble vaktmester. SAT, TM, Fb: 2. Se instruks 1772. SAT, TM, De: 25 og 26 - byregnskap 1781-1792.

⁵⁷⁴ SAT, TM, Fb: 2. Se instruks 1789. SAT, TM, De: 26 og 29, byregnskap 1786-1812. Døde i 1821: TBRAPAE: 19.01.1821.

⁵⁷⁵ Lønnet som vaktmester fra 1813-1818: SAT, TM, De: 30 - 36, byregnskap 1813-1818.

⁵⁷⁶ Hyll var tidligere korporal og gymastikk lærer ved "Dragon Corpset" før han ble ansatt som vaktmester. Mb. Domkirken, 1802-1830. Ble lønnet fram til 1837 som vaktmester og slutter. SAT, TM, De: 36 - 64, byregnskap 1818-1837. Etter at Hyll sluttet som vaktmester ble han ansatt som skarpretter. Salvesen, *Skarpretteryrkets utvikling i Bergen 1531-1868*, s. 148.

⁵⁷⁷ Av de undersøkte regnskapene fra 1837-1844 ble Bellevoid lønnet som vaktmester: SAT, TM, De: 64 - 68. Han fortsatte som vaktmester fram til sin død i 1856: TA, 12.08.1856.

⁵⁷⁸ Nevnes i folketellingen fra 1865 som vaktmester. Han var trolig vaktmester i det nye kommunale fengslet i Munkegata 16 som ble bygget i 1863.